

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI

EVRENSEL İNSAN HAKLARI VE
KÜLTÜREL RÖLATİVİZM BAĞLAMINDA
SEYLA BENHABİB

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Pevrül Erdi ALTIN

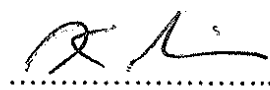
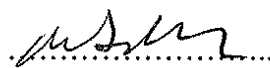
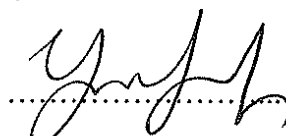
Danışman
Doç. Dr. Koray TÜTÜNCÜ

BOLU 2019

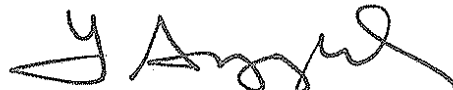
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Pevrül Erdi ALTIN'a ait " Evrensel İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm Bağlamında Seyla Benhabib" adlı çalışma jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle / oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

18.06.2019

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye(Tez Danışmanı): Doç. Dr. Koray TÜTÜNCÜ	
Üye :Prof. Dr. Mehmet DALAR	
Üye :Dr. Öğr. Üyesi Seval YAMAN	

Sosyal Bilimler Enstitü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Evrensel İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm Bağlamında Seyla Benhabib**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Pervül Erdi ALTIN
18.06.2019

ÖN SÖZ

Hazırlanan bu çalışma, evrensellik ve kültürel rölativizm arasında kalmış insan hakları düşüncesini demokrasi bağlamında, Seyla Benhabib'in çalışmalarıyla ifade etme üzerine kuruludur. Bu bağlamda “**Evrensel İnsan Hakları ve Kültürel Rölativizm Bağlamında Seyla Benhabib**” başlıklı yüksek lisans tezimin yazım aşamasında değerli bilgi birikimi ve tecrübeleriyle katkı ve desteğini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Koray TÜTÜNCÜ'ye;

Tez savunma jürimde yer alan Prof. Dr. Mehmet DALAR'a tavsiye ve ilgilerinden ve ayrıca Dr. Öğr. Üyesi Seval YAMAN'a titiz okuması sonucu yaptığı eleştiri ve katkılardan dolayı,

Her zaman yanımda olan tezimin her aşamasında desteğini derinden hissettiğim çok değerli Merve Tan'a,

Çalışmanın her aşamasında desteklerini esirgemeyen Tolga Çelik, Ersel Ertük ve Ezgi Karaca'ya,

Maddi ve manevi her şekilde benden desteğini esirgemeyen, güçlerini her daim hissettiğim annem, babam, kardeşlerim ve dostlarıma,

Sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Pevrül Erdi ALTIN

18.06.2019

ÖZET

EVRENSEL İNSAN HAKLARI VE KÜLTÜREL RÖLATİVİZM BAĞLAMINDA SEYLA BENHABİB

Pevrül Erdi ALTIN

Yüksek Lisans Tezi

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Koray TÛTÛNCÛ

Haziran 2019, 107+x Sayfa

Evrensel insan hakları ve kültürel rölativizm bağlamında insanın tanımı üzerine yapılan tartışmalar, evrensellik ve kültür kavramsallaştırmalarına da değinmeyi gerektirmektedir. Bunun esas nedeni insan hakları kavramsallaştırmasının evrensel bir değer yapısı olarak görülüp görülmediğiyle ilgilidir. Evrensellik içinde tanımlanan veyahut içselleştirilen insan hakları düşüncesi, son yıllarda kültürel rölativizm tarafından sorunsallaştırılmıştır. Böylesi bir sorunsallaştırma karşısında insan haklarının evrenselliğinin temellendirilmesi iki alternatifle karşı karşıyadır: İnsan hakları ya teorik aklın spekülâtif yönelimi üzerinden aşkın olarak temellendirilecek ya da kültürel rölativizmin iddiası içinde eritilecektir. Bu çalışma Seyla Benhabib'in insan hakları kuramına getirdiği demokrasi boyutuyla başka bir imkanın da olduğunu göstermektedir. Çalışmanın amacı, iki uç arasında kalan insan hakları tartışmalarına demokrasi temelli bir yaklaşım sunan Seyla Benhabib'in düşüncesinin incelenmesidir. Bu açıdan bakıldığında bu çalışma, evrensel insan hakları ve kültürel rölativizm geriliminde insan haklarının temellendirilmesinin demokrasi üzerinden düşünülmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: İnsan Hakları, Evrensellik, Kültürel Rölativizm, Seyla Benhabib.

ABSTRACT

**SEYLA BENHABIB
IN THE CONTEXT OF
UNIVERSAL HUMAN RIGHTS AND CULTURAL RELATIVISM**

Pevrül Erdi ALTIN

Master Thesis

Department of Public Administration

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Koray TÜTÜNCÜ

June 2019, 107+x Pages

The debate about the definition of “human” in the context of universal human rights and cultural relativism also necessitates to address to the conceptions of “universality” and “culture”. The main reason behind such a motivation is to determine universality of human rights. Universality of human rights is challenged by the claims of cultural relativism. Such a challenge leaves us with two alternatives: Either human rights is justified with transcendently in the boundaries of speculative theoretical reason or accommodated into the cultural relativism. This study would like to display another possibility *via* Seyla Benhabib’s contribution to the field of human rights theory by her emphasis upon democratic dimension. The very objective of the study is to analyze Benhabib’s thought which suggests new approach to the theory of human rights on the basis of democracy. When viewed from that aspect, the justification of the universality of human rights on the tension between human rights and cultural relativism stresses out the necessity of thinking together with democracy.

Key words: Human Rights, Universality, Cultural Relativism, Seyla Benhabib.

Beni İsmiyle Onurlandıran Dedem'e

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. EVRENSEL İNSAN HAKLARI	6
1.1. İnsanlığın Doğal Durumunda Doğal Haklar.....	6
1.1.1. İnsan Doğası ve İnsan Onuru Bağlamında Haklar.....	8
1.2. Evrensel İnsan Hakları Üzerine	12
1.2.1. İnsan Haklarına Batı'nın Katkısı	14
1.2.2. Batı Dışı Toplumların İnsan Haklarına Etkisi	15
1.3. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi	18
1.4. Evrensellik ve Birey-İnsan	22
1.4.1. İnsan Hakları Bağlamında Evrenselliğin Savunusu.....	24
1.4.1.1. Batı Geleneği Bağlamında Evrensellik.....	25
1.5. Evrenselliğin İnşası Sürecinde Konukseverlik	28
II. BÖLÜM	
2. KÜLTÜREL RÖLATİVİZM	32
2.1. İnsan Haklarının Yeniden İnşası Sürecinde Kültürel Rölativizm	32
2.1.1. Kültürel Rölativizmi Savunurken Eleştirmek	38

2.2. Ulus-devlet ve Kültür Çerçevesinde Birey-Toplum İlişkisi	39
2.2.1. Ulus-devlet.....	40
2.2.2. Kültür, Birey ve Toplum	44
2.3. Evrenselliğin Eleştirisi.....	46
2.4. Evrensellik ve Kültürel Emperyalizm Arasında İnsan Hakları	50
2.5. Evrenselliğin Yarattığı Kimliksizler.....	52

III. BÖLÜM

3. EVRENSELLİK ve KÜLTÜREL RÖLATİVİZM BAĞLAMINDA SEYLA

BENHABİB	56
3.1. Evrenselcilik Modelleri ve Evrenselleştirilebilirlik.....	57
3.1.1. Genelleştirilmiş Öteki ve Somut Öteki	59
3.2. Benhabib'in Yaklaşımını Oluşturan Düşünsel Temeller.....	60
3.2.1. Benhabib'in Politik Üyelik ve Adil Üyelik Perspektifi	61
3.2.2. Kant'ın Dünya Vatandaşlığı ve Kozmopolit Bakış Açısı	65
3.2.3. Arendt ile Hakka Sahip Olma Hakkını Yorumlama.....	68
3.2.4. Rawls'un Haklar Yasası ve İnsan Haklarına Katkısı.....	70
3.2.5. Husserl ve Nussbaum'un Düşünceleri ve Katkıları	72
3.3. Evrensel İnsan Hakları Sürecindeki Çıkmazlar ve Düşünceler	74
3.3.1. İnsan Hakları ve Hak Talepleri	75
3.4. Demokrasi de Bir İnsan Hakkı mıdır?	77

IV. BÖLÜM

4. İNSANI YENİDEN DÜŞÜNMEK: DEMOKRATİK YİNELEMELER.....82

4.1. Vatandaşlığın Dönüşüm Süreci	82
4.2. İnsan Hakları İle Vatandaşlığın Yeni Modelleri.....	85
4.3. Ulusal Vatandaşlık, Cemaatçilik ve Devlet Egemenliği	88
4.4. İnsan Hakları ve Demokratik Yönetim Biçimleri Arasındaki Bağlantı	90
4.5. Demokratik Yinelemeler	93

V. BÖLÜM

5. SONUÇ98

KAYNAKLAR103

GİRİŞ

Evrensellik ve insan hakları tartışmaları son yıllarda yerini kültürel rölativizm ve insan hakları tartışmalarına bırakmaktadır. Bunun esas nedeni, herhangi bir hakkın varlığının evrensel olarak ifade etme tarzının ötesine geçen hak taleplerinin bulunmasıdır. İnsan haklarını düşünmekten ziyade bu hakların niteliksel olarak varlığının kapsayıcılığı daha da önemli bir hal almaktadır. İnsan hakları tartışmaları, her ne kadar temel hak ve özgürlükleri evrensel olarak garanti altına almayı öngörse de, insan haklarının kültürel birtakım değerlerle de düşünülme çabası oldukça değerlidir.

Evrenselliğin, insan haklarının belirlenimi noktasında, kültürel değerler üzerinden ahlaki bir boyutta düşünülme çabası oldukça tartışmalı bir konu olmuştur. İnsan hakları evrensel mi olmalı yoksa kültürler bu haklar için kendi içerisinde bir başka yöntem mi geliştirmeli? İnsan haklarının evrensel olabilmesi için belirli bir kültürden öte kültürel çeşitlilikten mi beslenmelidir? Ayrıca birçok kültürel çeşitlilik bir araya geldiğinde evrensellik tamamlanmış mı olacaktır? İnsan hakları ve demokrasi birbirini içselleştirebilir mi? Bu tartışmalar ışığında insan hakları ve kültürel rölativizm veyahut insan hakları ve demokrasi arasındaki belirli çıkmazlar ve gerilimler; ayrıca aralarındaki ortak noktalar tartışmanın ana hatlarını belirleyecektir. Burada kültürel rölativizmden demokrasiye –bu bir evrilme değil kültürel rölativizmin yer yer demokrasiyle ilişkilendirildiği noktasında- geçiş süreci daha çok ikinci bölümün sonunda ve Benhabib’in belirttiği vatandaşlığın dönüşümü sürecinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Evrensellik tartışmaları, kültürel çeşitliliği içselleştirmeyi amaç olarak aldığı anda, kuramsal olarak evrensellik düşüncesinin ötesine geçebilme ihtimaline yol açabilmektedir. Diğer taraftan, bütün kültürel çeşitlilikleri kapsayacak nitelikte bir evrensellikten bahsedebilmek oldukça zordur. Her iki düzlem kendi içerisinde insan haklarını ele almakta fakat birçok tartışmaya sebep olmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın

amacı böylesi bir sorunsal üzerinden insan hakları tartışmalarını ele alma girişimi olarak ifade edilebilir. Aslında evrensel insan hakları ve kültürel rölativizm tartışmalarında insanın konumun araştırılması amaçlanmaktadır. Bu iki gerilimin incelenmesi sürecindeki amaçlardan biri de günümüzde yaşanan göçmen ve mülteci dalgasının yaratmış olduğu endişelerin giderilmesidir. İnsanlar, kültürlerinden veyahut kendini ifade tarzına yerleşmiş olan bir toplumun dışına çıktıkları andan itibaren “kimliksiz” bir yapıya bürünmektedir. Bu noktada evrensellik ve kültürel rölativizm arasındaki gerilimde Seyla Benhabib’in düşüncelerinin benimsenmesi ve iyi okunması önemlidir. Özellikle Benhabib, demokratik yinelemeler kavramsallaştırması ile evrensellik ve kültürel rölativizm arasında kalan insan haklarını yeniden inşa etmek üzerine oturmaktadır. Bu bağlamda konuları ele alma çabasıyla birlikte, her bir bölüm, metinsel ve niteliksel analizler yoluyla oluşturulmuştur.

Çalışma temel olarak dört bölümden oluşmaktadır;

Çalışmanın birinci bölümünde, insan haklarının tarihselliği ve nitelikleri ele alınmıştır. Bu bağlamda ilk olarak doğal haklar noktasında ünlü filozoflardan yararlanılarak insan haklarının tarihsel gelişimi incelenmiştir. Doğal haklardan sonra evrensel insan haklarına gelen süreçte insan doğasının ve insan onurunun sürece katkısı ortaya konulmuştur. Daha sonra insan hakları niteliklerinden olan evrensellik düşüncesi üzerinden insan hakları tartışmaları, kuramsal bir çerçevede ele alınmaya çalışılmıştır. Evrensellik düşüncesi, temel olarak herkesi kapsayan bir nitelikte olması gerekliliği üzerinden yola çıkan bir düşünce sistematiği olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda evrensellik düşüncesi, evrensel olarak nitelenebilecek bir takım değerlerin ifade edilme tarzından öte, hakların koruma altına alınmasını içeren bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan haklarının ortaya çıkışında temel alınan değerlerin doğal bir hak olduğu düşüncesi üzerinden yola çıkan tartışmalar, evrensellik tartışmalarında önemli bir boyutu oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra evrensellik düşüncesinde birey ve kültür tartışmaları oldukça önemlidir. Evrensellik düşüncesinde insan bir birey olarak hak sahibidir. Kültürel değerlerin ötesinde düşünülmesi gereken hak taleplerinin evrensel nitelikte kapsayıcılığına odaklanılmaktadır. Genel bir ifadeyle, çalışmanın

birinci bölümü doğal haklar, evrensellik, birey ve insan hakları tartışmaları üzerinden evrensel insan haklarını ele alma çabasıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, evrensellik tartışmalarının kültürel çeşitlilik üzerinden düşünülme çabasıyla kültürel rölativizm ele alınmaktadır. Kültürel rölativizm tartışmaları, evrensellik düşüncesinin kültürel değerleri kapsamadığı ve günümüz hak taleplerine yetemediği noktasında eleştirel bir tutumun ürünüdür. Herhangi bir hak talebi –özellikle insan hakları- kültürel değerleri de içinde barındıran bir zeminde gerçekleşmelidir. Bu bağlamda kültürel rölativizm, evrensellik düşüncesinin bir eleştirisini oluştururken kullandığı argüman kültürel çeşitliliği ve ahlaki değerlerin insan hakları düşüncesinin temelinde olduğudur. Kültürel farklılıkların irdelenmesinin ve evrensel düşünceyle içselleştirilmesinin gerekliliği temelde kendi kaderini tayin hakkında aranmalıdır. Her bir insan kendi kaderini tayin hakkına sahip olma düşüncesinde yaşadığı kültürel coğrafyanın etkisindedir. Bu açıdan bakıldığında evrensellik düşüncesi, insan hakları noktasında kültürel değerlerden öte, birey olarak insanın temel haklarını garanti altına almayı hedefler fakat kültürel rölativizm böylesi hak taleplerinin yetersizliğini eleştirmektedir. Evrensellik düşüncesinde her bir insan birey olarak görülmektedir fakat kültürel rölativistler her bir insanın kültür içinde vatandaş olarak ifade edilmesi gerekliliğine odaklanır. Bu bağlamda, evrensellik düşüncesinin eleştirisi olarak niteleyebileceğimiz kültürel rölativizm tartışmaları, vatandaşlık, kültürel çeşitlilik ve ahlaki değerlerin ön planda tutulduğu bir insan hakları kavramsallaştırmasıyla karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü bölümde ise, evrensellik ve evrensel insan hakları bağlamında Seyla Benhabib'in düşüncelerine yer verilmiştir. Bu bağlamda bu bölümün ilk kısmı Benhabib'in düşünsel temellerini oluşturan düşünürler üzerinden ele alınmış olup; Kant'ın dünya vatandaşlığı, Arendt'in haklara sahip olma hakkı ve bunların yanı sıra Rawls'un haklar yasası üzerinden çıkarımlarıyla şekillenen düşünce sistematigi incelenmiştir. Evrensellik ve kültürel rölativizm arasındaki gerilimin nedenlerini araştırmak temel olarak her iki kavramın anlamsal derinliğine inmeyi gerektirmektedir.

Benhabib'in evrensellik ve kültürel rölativizm tartışmalarını demokrasi üzerinden ele almasının zemini hazırlanmıştır.

Benhabib'in insan haklarıyla demokrasi arasında kurduğu ilişki, Türkiye'de insan hakları çalışmalarında hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Benhabib'in insan hakları kuramını Fransa ve Almanya'da başörtüsü sorunu üzerinden analiz eden bir çalışma dışında başka bir çalışma yoktur.¹ Bu Türkiye'de insan hakları çalışmalarının Kantçı ahlaki hak nosyonundan ziyade Lockeçu doğal hak kuramlarını temel almasından ve insan haklarının temellendirilmesinden çok insan hakları hukuku ile ilgilenmesinden kaynaklanmaktadır. Çalışma insan haklarının evrenselliği ve kültürel rölativizm ilişkisini insan haklarının temellendirme sorunsalı üzerinden ele alırken demokratik öz-yönetim kavramını bu temellendirmenin merkezine alarak bu alandaki eksikliği giderme amacı gütmektedir. Evrensellik ve kültürel rölativizm veyahut demokrasi arasında kalan insan hakları düşüncesine Benhabib'in en önemli katkılarından birisi "politik üyelik" kavramsallaştırmasıdır. "Politik üyelik", devletin sınırlarını aşan bir hal alması bakımından evrensel bir boyutun ürünüken, küresel adalete ilişkin bir analizdir. Tam da bu noktada insan hakları düşüncesinin yeniden gözden geçirilmesine odaklanan Benhabib, demokrasilerin yeniden yapılandırılması düşüncesiyle karşımıza çıkmaktadır. Var olan insan hakları kavramsallaştırması son yıllarda giderek işlerliğini kaybetmektedir. Bu yüzden Benhabib, hakların yeniden gözden geçirilmesinin gerektiğini belirtir. Son olarak, genellikle ahlaki haklar üzerinden düşünülen insan hakları ve hukuki normlar olarak ifade edilen ulusun hakları arasında bir bağlantının kurulmasının gerekliliği Benhabib'in düşünceleriyle ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, çalışmanın amacını oluşturacak şekilde Benhabib'in düşüncelerine yer verilerek, insanı yeniden düşünme çabasıyla vatandaşlık kavramının dönüşümü ve insan hakları üzerinden bir düşünce sistemi ele alınmıştır. İnsan haklarının dönüşümü süreciyle ortaya çıkan tartışmalar ekseninde Benhabib'in "demokratik yinelemeler" kavramsallaştırmasının analizi yapılarak, demokrasi üzerinden şekillendirdiği insan hakları düşüncesi ele alınmıştır. Benhabib'in belirtmiş

¹Bkz. Şeyla Benhabib'te İnsan Hakları Kavramı/ M. Zahit Böcek, 2018

olduğu demokratik yinelemeler kavramıyla birlikte üçüncü bölümde geçişi sağlanan evrensel insan hakları ve demokrasi arasındaki içselleştirme açıklanmaya çalışılmıştır. Demokratik yinelemeler, ulusal alanda politik, siyasi ve anayasal taahhütlerimiz ile uluslararası alandaki sözleşmelerden doğan yükümlülüklerimiz arasındaki durumda hangi kararın meşru ve adil olduğunu yönelmiştir. Bu bağlamda demokratik yinelemeler kavramsallaştırması, literatüre yeni bir perspektif kazandırmış olup tartışmanın daha çok ulusal normlar ile uluslararası normlar arasındaki çıkmazlarına yönelmesine zemin hazırlamıştır.

I. BÖLÜM

1. EVRENSEL İNSAN HAKLARI

1. İnsanlığın Doğal Durumunda Doğal Haklar

İnsan hakları, çok eski dönemlere kadar varolmasına karşın terim olarak 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İlk başta doğal haklar olarak ele alınan kavram bugünkü anlamına yeni yeni ulaşmıştır. Bu nedenle doğal hakların, bütün hakların temeli olduğunu belirtmek gerekmektedir. İnsanın varlığından itibaren doğal haklarda varlık göstermektedir. Modern yasalar ise, insanın toplum düzenine geçtiği süreçle birlikte varlık göstermektedir. Modern haklar, toplum düzenine geçen insanın bir anlaşma ile değiştirmiş olduğu doğal hakları referans almaktadır (Çeçen 2000: 26). İnsan haklarının modern anlamdaki yerinin incelenmesinden önce doğal haklar olarak incelenmesi süreci insan haklarının tarihselliğini de ileriye götürmektedir. Thomas Hobbes, John Locke ve Jean Jacques Rousseau gibi insanlığın doğal durumu hakkında önde gelen birçok filozof, doğal haklar hakkında görüş belirtmişlerdir.

İlk olarak Hobbes'a göre, insan doğasında şan ve şeref, rekabet ve güvensizlik gibi üç temel kavga nedeni bulunmaktadır. Bu durumda da herkes herkesle daima savaş halinde olacaktır (Hobbes 2011: 101). Savaş durumunda olan insanların hayatları kısaltmakla birlikte yaşamları da yalnız ve yoksul olacaktır. Bundan dolayı insanlar, savaş durumundan daha çok barış durumuna yönelmişlerdir. Bununla birlikte insanları barışa yönelten durumlarda bulunmaktadır. Bunlar ölüm korkusu, gerekli şeyleri arzu etme duygusu ve umududur. Bu bağlamda Hobbes'a göre, akıl, insanları, üzerinde anlaşabilecekleri barış durumuna yani doğal yasalara götürecektir (Hobbes 2011:103).

Hobbes'un belirttiği doğal yasalar, insan haklarının temelinin atıldığı yıllara referans oluşturmaktadır.

Bir başka filozof Locke'a göre, doğal durumu düzenlemek ve herkesin uymakla yükümlü olduğu bir doğa yasası bulunmaktadır. Hobbes gibi Locke'ta bu doğal yasayı akıl olarak belirtmiştir. Akıl, insanların eşit ve bağımsız olduklarını aynı zamanda da özgürlük olduklarını öğretmektedir. Bu nedenle doğa yasasında, tüm insanların barış içinde ve yasaları ihlal etmeden yaşayacaklarını belirtilmiştir. Bu bağlamda Locke, her yasa ihlalini engelleyebilecek bir cezalandırmanın da olmasını belirtmiştir (Aktaran: Rosen ve Wolff 2006: 35-37). Her iki filozof doğal yasalarında akılı ön plana alarak hareket etmişlerdir. İnsan haklarının gelişim evresi insan aklıyla ilerleme kaydetmiştir. Bu bağlamda da doğal yasalar Hobbes'ta olduğu gibi insan haklarına katkı sunmaktadır.

Doğal haklar konusunda bir diğer filozof Rousseau'ya göre, insanların kendini korumak için yapacakları tek şey, topluluklar oluşturarak bir güç birliği kurmaktır. Bu g birliğini de tek bir koldan yönetmek ve elbirliğiyle hareket etmek önemlidir. Bu durumda insanlar arasında bir toplum sözleşmesinin mümkün olacağını belirtilmiştir. Toplum sözleşmesinde, her insan bütün varlığını ve gücünü bir genel istemin buyruğuna verecek ve her birey bir bütünün ayrılmaz parçası olacaktır. Bu bağlamda Rousseau'ya göre, insan herkesle birleştiği halde yine de kendi buyruğunda kalacak ve eskisi gibi zgr olacaktır. Bunun nedeni ise, kendini bütünün parçası olarak gören insanın, hiç kimseye bağlanmamış olması ve hakkın herkes tarafından kullanılması sonucunda daha çok g kazanmasıdır (Rousseau 2011: 13-15).

Bir başka açıdan ise, insan hakları doğası gereği sosyal pratikler içerisinde yer alır. Sabit bir değişken üzerinden ele alınamayacak bir değer yapısı olarak dşnleebilecek insan hakları kavramsallaştırması, toplumsal olarak gelişen insan doğasını ele almayı gerekli kılar. Bu açıdan bakıldığında böyle si bir kavramsallaştırma üzerinden insan hakları, doğal bir hak olarak ele alınmaktadır. Donnelly, doğal bir hak olarak nitelediği insan hakları kavramsallaştırmasını Augustinusçu çizgide yer alan ilk günah düşüncesinin ve bu günah düşüncesiyle ortaya çıkan kendini sürekli olarak ifade

etme ihtiyacının bir sonucu olarak ifade edilemeyecek bir niteliğe sahip olduğu için insan hakları teorisyenleri tarafından reddedilmesi gerekliliğine odaklanır. Çünkü insan haklarının temel doğası, Augustinusçu anlamda ortaya çıkan Tanrı'nın yasasına uyup uymamaya göre şekillenen bir değer yapısının değil, siyasi ve ahlaki anlamda bir gelişmenin ürünü olmalıdır (Donnelly 1989: 28).

İnsan haklarının yasal norm olarak tanımlandığı aşamada da haklar ve özgürlükler, insanın sırf insan olmasından kaynaklı olmasına dayanıyordu. Devlet gücünün, bu hak ve özgürlüklere müdahalede bulunamayacağı bir özerk alan yaratılması amaçlanmıştır (Aybay 2015: 58). Bu bağlamda sonuç olarak Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi², insanlığın doğal durumundaki doğal haklara kadar uzanan sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu süreçler birbirini tetikleyerek ardı ardına sıralanan süreçleri de beraberinde getirmiştir. Fakat günümüzdeki tartışmalar, doğal haklar kavramının insan hakları kavramına etkisinden veyahut insan haklarının oluşum aşamaları ve niteliklerinden daha çok evrensellik aşamasına evrilme kaydetmiştir. Bu sebeple insan hakları tartışmasında evrensellik kavramsallaştırması daha çok yer kapsayacaktır.

1.1.1. İnsan Doğası ve İnsan Onuru Bağlamında Haklar

Bir hakkın insan hakkı olarak tanımlanabilmesi noktasında, söz konusu hakkın insan doğasının bir yansıması olması gerekliliği doğmaktadır. Herhangi bir hak üzerinden yola çıkıldığında insan hakkına gönderme yapabilmek, o hakkın içeriğinin insana atfedilen değer yapılarına aidiyeti gerekli kılar. Bu açıdan bakıldığında

² İnsan hakları kavramsallaştırması, bir anda ortaya çıkan bir süreci ifade etmemektedir. Belirli kuşaklarda gelişme göstermiş ve sözleşme haline İkinci Dünya Savaşında sonra dönüşmüştür. İnsan haklarının gelişim kuşakları üçe ayrılmıştır. Birinci kuşak haklar, “özellikle Fransız İhtilali döneminde aristokrasi ve burjuvazi çatışması sonucu ortaya çıkmış olan klasik insan haklarıdır. Kişi dokunulmazlığı, can ve mal güvenliği, özel yaşamın gizliliği gibi haklar örnek olarak verilebilir. İkinci kuşak insan hakları, 1800’lü yıllarda sanayi devrimi sonucunda İngiltere’de işçi sınıfının mücadelesi ile ortaya çıkmıştır. Sosyal güvenlik, sosyal adalet gibi haklar örnek olarak verilebilir. Son olarak Üçüncü kuşak insan hakları ise, İkinci Dünya Savaşında sonra ortaya çıkan insanın hak sahibi olduğu haklardır.” Bkz. İnsan Hakları El Kitabı/ Tezcan vd. 2011: 77. Bu bağlamda günümüz tartışmaları daha çok üçüncü kuşak insan hakları üzerinden ilerleme kaydetmektedir.

Donnelly'e göre, insan hakları, insanın doğası gereği ortaya çıkan hakları kapsamaktadır. Ona göre; insan haklarının kaynağına teşkil eden en önemli önerme, insan doğasına yapılan atıfla ilintilidir. İnsan haklarının kaynağını oluşturan temel, hakların doğasına ilişkin yapılan ahlaki tutumundan beslenmektedir. Bu bağlamda Donnelly, insan haklarına yapılan vurgunun insan doğasının gerektirdiği ahlaki bir tutumun yansıması yoluyla gerçekleşebilecek hak düşüncesinde aranması gerektiğini dile getirir (Donnelly 1989: 27).

İnsan doğası, verili birtakım değerlerin varlığıyla -toplumsal olarak içine doğulan grubun bir parçası olma gibi- toplumsal olarak ortaya atılan bir pratiğin ürünüdür. Bu bağlamda, insanın kendini gerçekleştirebilme kapasitesi birçok sosyal pratiğin varlığından kaynaklanmaktadır (Donnelly 1989: 29). Doğal olarak nitelenen insan hakkı düşüncesi, felsefi ve ahlaki bir temellendirmeye sosyal pratikler aracılığıyla dâhil olur. Donnelly'e göre, insan hakları ve bu hakkın ortaya çıktığı insan doğası, siyasal ve toplumsal olarak ortaya atılan ilişki "*diyalektik*"tir. İnsan hakları, siyasal olarak ifade edebileceğimiz toplumu şekillendirirken, insanlar ise hakların oluşumuna katkı sağlayan fırsatları geliştirmektedir. Bu açıdan bakıldığında her bir ilişki birbirinin türevi olmakla birlikte, insanın doğasına vurgu yapan değerlerin temelini oluşturmaktadır. İnsan haklarının temelinde yatan insan doğası düşüncesi, doğal, toplumsal, ahlaki ve tarihsel süreçleri ve unsurların bir toplamıdır (Donnelly 1989: 30). İnsan haklarının doğal hak olarak ele alınmasının gerektirdiği en önemli temel, herhangi bir insanın kendi kendisini insan olarak ifade edebilecek veyahut bunun üzerinden tartışabilecek konumda olmasıyla ortaya çıkan hakları koruma noktasıdır (Kuçuradi 2016: 8).

İnsan, düşünen bir varlık olması nedeniyle diğer canlı türlerinden ayrılır. Bu nedenle insan, iyi-kötü arasındaki farkı ayırt eder ve doğanın yasalarını araştırır. İnsan, insanca bir yaşam sürdürebilmesi noktasında özgür iradeli olmalı, herkes için aynı derecede ve aynı değerde varlık göstermelidir. Bu bağlamda insanca yaşama ve saygı görme hakkı en temel hakların başında gelmektedir. İnsana verilen değerlerin bir göstergesi olarak bu haklar güvence altına alınmalı ve vazgeçilemeyecek değer yapısı

olarak görülmelidir. İnsan haklarını oluşturan haklar ve özgürlükler, insanın tutum ve davranışlarını güvence altına almak için vardır (Uygun 2000: 20-21). Bu noktada insan hakları olarak nitelenen hakların çıkış noktasını oluşturan “insan”, kendini ifade ettiği bütün tutumlarının da hak olarak nitelenmesini talep edebilmektedir.

Herhangi bir tutumun veyahut davranışın hak olarak nitelenebilmesi, bu davranış ve tutumların herkesin yararına oluşturulabilmesini gerektirir. Bu açıdan bakıldığında insan onuru, insan hakları hukukunun temel kavramıdır. 1996 Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi, hakların, insanın doğal onurundan kaynaklandığını beyan eder. Fakat Evrensel Bildiri genel anlamda bireysel hak temelli bir yaklaşımın ürünüdür.³ Bireyler, bağımsız ve özerk birer özne olmaktan öte bir toplumun üyesi olarak kendisini ifade etme biçimiyle insan haklarına sahip olabilirler. Çünkü insanlar insanca bir hayat yaşamaları için sosyal grupların da üyesi olmalıdır (Donnelly 1989: 30).

İnsan onuru, genel bir ifadeyle, insanın kendi kaderini tayin etme ve kendi becerilerin ortaya çıkmasına müsaade etme durumudur. Bu durum en kapsamlı bir şekilde düşünülmesi gereken temel bir konudur. Böylesi hakların ortaya çıkışında yatan temel mesele, her bir insanın yaşamına yön verme noktasında gösterdiği tutumların başka insanların alanlarının ihlaline yol açmasıdır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, insan haklarının ortaya çıkış nedenlerinden birisi de insan onurunu tehdit eden durumların yaşanmasıdır.

İnsan onuru ve bu onurun da gerektirdiği hakların eşitlik ve özgürlük ekseninde düşünülmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nin ilk maddesi şöyledir:

³ Donnelly, Evrensel Bildiri’de yer alan hakları bireysel haklar olarak nitelemektedir fakat bunun en önemli istisnası kendi kaderini tayin hakkıdır. Bkz. Teoride ve Uygulamada İnsan Hakları/ Donnelly 1989: 30.

“Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından da eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.”

Bütün insanlar doğdukları ilk andan itibaren, özgür ve haklar bakımından eşittirler düşüncesi, hakların bir norm olarak ortaya konulması veyahut insani değerlerin varlığı ve bu değerlerin kendisine verilen değer yapılarından türetilip türetilmediği noktası ise tartışmaya açık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan hakları normunun insanın değerinden türetilip türetilmediğine ve buna bağlı olarak da onun, insan onurunu korumayı mı amaçladığına bakmak bu noktada önemlidir.

İnsan hakları, belirli tarihsel koşullarda, insanın insan olma özelliğine istinaden ortaya çıkartılan normlardan oluşmaktadır. Bu haklar, insanın değerini ve onurunu korumayı amaçlarlar. İşte bu yüzden insan haklarının evrensel olması durumu ortaya çıkmaktadır. Fakat kültürel normlarda değişkenlik gösteren koşullarda değişken normlar türetilmektedir. Bu tür normlar, insan haklarındaki gibi insanı değil belirli bir grubu ya da topluluğun çıkarlarını korumayı amaçlar (Kuçuradi 2016: 66). Kuçuradi'ye göre, belirli bir topluluğun çıkarına hizmet eden normlar insan haysiyeti ve onurunu hiçe sayan bir durumdur. Bu durumda insanın mücadelesi, onurunun tanınması noktasında varlık bulacaktır. İnsan onuru ve bunun eşit değerinde saygıyı hak ettiği fikri hak temelli bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Haklar ve bu hakların eşit düzeyde varlığı kendi içerisinde bir mücadele fikrinden beslenmektedir. İnsanın mücadelesi var olan hakların erişimi noktasında olduğu kadar bu hakların uygulanması noktasında da varlık göstermektedir.

Donnelly'e göre ise, evrensel ahlaki kurallar ve değerler var olabilir fakat insan hakları kültürel olarak belirlenmiş olan, insan onurunu korumaya yönelik birkaç araçtan sadece birisidir (Donnelly 1989: 123). İnsan hakları temelde, özgürlük ve adalet düşüncesinden ziyade onur üzerinden bir ilerleme kaydetmiştir. Bunun en önemi nedeni ise, insanın kendini başkaları karşısında onursal değeri olan bir varlık olarak görme düşüncesinde yatmaktadır. Her ne kadar insan hakları kavramsallaştırması, insan onuru

düşüncesiyle ifadesini bulsa da, böylesi bir kavram adalet, eşitlik ve özgürlük gibi temel hakların varlığıyla tam olarak anlamına erişebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, insan hakları eleştirisinde insan onuru önemli bir tartışma konusudur.

Kuçuradi'ye göre ise, insan hakları, insan onurunun pratikteki gerektirdikleridir. Bütün kişilerden insanın değerini korumayı ve bunu diğer kişilere benimsetmeyi talep ederler. İşte bu nedenden dolayı bu haklar evrenseldir (Kuçuradi 2016: 73). İnsan onuru belirli bir kültür kalıbı içinde değişmez ve farklılık göstermez. Çünkü insanın doğası gereği belirli olarak bir yaşam koşulu vardır. Yaşama hakkı her insan için aynı önemde değerlidir. Bu nedenle insan hakkı, insan onurunu benimsemekte olduğu için evrenseldir.

İnsan hakları, pozitif hukukun temel kaynağı olmalıdır. Çünkü insanın belirli olanaklarını yerine getirmesi açısından ve dolayısıyla insanca bir yaşam sürebilmesi koşullarını yerine getirmesi açısından insan hakları önemlidir (Kuçuradi 2016: 75). İnsan hakları fikrinin temel odağı, insanların doğal yapı aynılığı ve insan onuru bakımından aynı muameleyi görme durumu bulunur (Kuçuradi 2016: 80). Bu sırada Freeman'a göre, insan haklarının evrenselliği noktası insanlık onurunun korunması ve yükseltilmesinde yerel kültürlerin ve kültürel farklılıkların insan onuruna olan katkısını göz ardı etmemek gerekmektedir (Freeman 2008: 127).

1.2. Evrensel İnsan Hakları Üzerine

İnsan hakları, kelime anlamı olarak herhangi bir kişi açısından sadece insan olmasından kaynaklı sahip olunan hakları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu tanım üzerinden insan hakları üzerinden düşünüldüğünde herhangi bir hakka sahip olmanın ne demek olduğu ve insanın var oluşunun hangi haklara temel oluşturduğu gibi iki temel soru karşımıza çıkmaktadır. Bir hakka sahip olmaktan öte herhangi bir hakka sahip olmanın ne anlama geldiği daha önemlidir. Bu nedenle herhangi bir hakka sahip olmanın getirdiği veyahut o hakkın sağladığı güç üzerinde *yetkili* olmak anlamına

gelmektedir Bu açıdan bakıldığında, insanın var oluşunun temeli olan hakların nasıl ortaya çıktığının tanımlanması öncelikli konudur. (Donnelly 1989: 19). Hak üzerinden doğan böylesi bir yetki, bireye hem yükümlülük hem de güç sağlayan iki ayrı değişkeni bir arada sunmaktadır.

Bir hakka sahip olma düşüncesi o hak üzerinde elde edilme düşüncesiyle değer kazanmaktadır. Herhangi bir şey üzerinde sahip olma düşüncesi ise o şeyin varlığından önce elde edilmek istenen şeye dönüşmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Donnelly, herhangi bir hakka sahip olmanın ötesinde önemle üzerinde durduğu nokta “sahip olma⁴” düşüncesidir. Bir kişi için hakka sahip olma düşüncesini temelde değerli kılan en önemli şey ise, bu hakkı gerektiğinde ileri sürebilme veyahut bu hak üzerinden talepte bulunabilme pratiğidir (Donnelly 1989: 21-22). Fakat böyle bir pratik objektif anlamda bir hak düşüncesinden ortaya çıkmalıdır. Herhangi bir kişinin bir hakka sahip olması düşüncesi, o hak üzerinde elde edilecek bütün şeylere karşı tarafsızlığı içermelidir. Hak üzerinden ortaya çıkan *yetki* ise yükümlülük ve güç üzerinde dengeyi sağlama noktasında tarafsız bir hakka dönüşmektedir.

Bir başka açıdan ise, insan hakları temelde kişi hakları olarak ele alınmaktadır. Kişi hakları üzerinden yola çıkıldığında herhangi bir hak üzerindeki *istemler*, herhangi bir kişi özelinde tartışılmaktan ziyade, temel özgürlükler üzerinden şekillenmelidir. Bu bağlamda Kuçuradi’ye göre, temel özgürlükler, kişi haklarını güvence altına alan *istemlerden* oluşmaktadır (Kuçuradi 2016: 4-5). Temel özgürlükler olarak nitelenen yaşama, eğitim, sağlık gibi haklar kişi haklarının içeriğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda insan hakları olarak nitelenen istemenin temeline yerleştirilmiş fakat bir o kadar tarafız olma eğilimini içerisinde barındırmak zorunda olan haklar, evrensel olarak ortaya atılmış bir toplamın ürünüdür. Diğer bir deyişle, kişi hakları ile temel özgürlüklerin korunması ve yükümlülük ile güç dengesinin sağlanması açısından, bir

⁴ Donnelly’e göre,” bir hakkın gerçek değeri; hakkın konusundan yararlanmanın tehlikede olması veya inkar edilmesi durumunda, kişiye hak taleplerini ileri sürme özel yetkisini vermesinde yatar. ” Bkz. Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları/ Donnelly 1989: 21. Örneğin; bir alışveriş sırasında paramız üzerinde bir hakkımız bulunmaktadır. Bir harcama yaptığımızda çıkar nedeniyle bu hak devredilmiş olacaktır. Burada bir çıkar ve fayda söz konusudur. Ancak bir kişi parayı çalmak istediğinde hakka sahip olma üzerindeki özel yetkiye sahip olunabilecektir.

yasal normun gerekliliğine yol açmaktadır. Yasal bir norm olarak ortaya çıkan hakların bir arada ele alınma çabasıyla “evrensellik” temelli hak siyasetinin bir sonucu olan Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, insan hakları kavramsallaştırması üzerinden yürütülebilecek geniş bir perspektif sağlamaktadır.

1.2.1. İnsan Haklarına Batı'nın Katkısı⁵

İnsan haklarının evrensellik savunusu Batı merkezli bir kavramsallaştırma ile ortaya çıkmaktadır. Bu kavramsallaştırmada insan haklarının Batı merkezli olmasının yanı sıra, bütün insanları da kapsaması söz konusu olacaktır. Bu yöndeki tartışmalar da insan haklarının evrenselliğini iddia eden Good, insan hakları fikrinin Batı felsefi ve politik düşüncelerinden ortaya çıktığını ve modern insan hakları söyleminin kökünün Batı merkezli olduğunu belirtmektedir (Good 2010: 30).

İkinci Dünya Savaşının yaratmış olduğu yıkım ve ulusal düzlemde ortaya çıkan şiddet ile birlikte bunları önleme arayışları içerisinde, insan hak ve özgürlüklerinin korunması konusunda uluslararası düzlemde de adımlar atılmıştır (Gemalmaz 2001: 305) . Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi, insan haklarının 20. yüzyılda oluşturulması Birleşmiş Milletler eliyle desteklenmiş bir süreç olmuştur (Gemalmaz 2001: 313). Birleşmiş Milletlerin desteği doğrultusunda sürecin ana merkezi Batı merkezli olarak kabul edilmiştir. Evrensel insan haklarının Batı merkezli olması konusunu eleştirilse de insanlığa katkı noktasında önemli adımlar atılmıştır.

İnsan hakları, yer ve zaman olarak Batı'nın ürünü olarak görülmektedir. Bununla birlikte insan hakları, Batı kültürünün, insan onurunu, bütün bireylerin eşit ve vazgeçilmez haklarını koruması noktasında icat ettiği bir araçtır (Uygun 2000: 26). İnsan hakları, insan onuruna ilişkin birtakım değerlendirmelerin ve varsayımların bir

⁵ İnsan haklarına Batı'nın katkısı, Aydınlanma dönemine kadar götürülebilir. Fakat buradaki amaç Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi süreci olduğu için Birleşmiş Milletler sonrası daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

sonucu olarak Batı'nın sosyal, ekonomik ve toplumsal değişimlerinin bir sonucu olarak özellikle kapitalist toplumların değişimlerine paralel bir şekilde gelişme göstermektedir.

Yer bakımından Batı'da ortaya çıkan insan hakları, modernleşme, bireyin özerkleşmesi, siyasal otoritenin el değiştirmesi, sekülerlik gibi anlayışların benimsenmesine olanak sağlamıştır. Batı'da yaşanan bu farklılıklar göz ardı edilemez derecede önemlidir. Batı'da yaşanan modernleşme anlayışı ile insan ön plana çıkmıştır. İnsan hakları bildirisi oluşturulması sırasında söz sahibinin Batı merkezli olması günümüzde de tartışma konusu olan hatta kültürel rölativizmin ortaya çıkmasındaki ana etken olan bir konudur. Geleneksel kültürel anlayış ile insan haklarının aynı nokta birleşme olasılığına karşı çıkan yaklaşımlar, bu göz ardı edilemez durumu kullanarak insan haklarını yaklaşımına karşı çıkmaktadır (Gemalmaz 2001: 118-119). Bu noktada yukarıda belirtildiği şekliyle, Batı'nın modernleşme anlayışına yaklaşım göstermekte zorlanan veyahut bu modernleşmeye diren devletler, insan haklarının evrensel olması konusu eleştirmişlerdir. Bu eleştirinin nedeni, Batılı olmayan devletlerin, Batı modernleşmesiyle birlikte kültürel kodlarına ters düşen bir çizgide olacak olmasıyla açıklanmaktadır.

1.2.2. Batı Dışı Toplumların İnsan Haklarına Etkisi

Güç politikaları göz önüne alındığında, mevcut insan hakları diğer grupların endişelerini dikkate almadan, Batı değerini ve siyasi kaygısına kulak mı verdi ya da daha kötüsü, mevcut insan hakları rejimi, Batı ülkelerine diğer ulusların politik konularına karışmayı sağlayacak sömürgeciliğin diğer bir biçimini mi yarattı sorusu oldukça önemlidir (Good 2010: 32). Bütün bu soruların cevabını alamayan Batı dışı ülkeler kendilerine evrensellikte yer bulamadılar. Tam tersi bir durum olarak evrenselliğin Batı kültürüne ait olduğunu vatandaşına inandıran hükümetler, kendi hükümlerini sağlamlaştırmak istedi. Bununla ilgili olarak Güvenlik Konseyinde veto

hakkı bulunan beş daimi üye⁶ listesine bakıldığında Güney Amerika ve Afrika gibi kıtalardan herhangi bir ülkenin veto hakkının olmaması, Batı'nın orantısız temsili Batı dışı toplumların evrensellik konusunda endişeli olmasına yol açmıştır (Good 2010: 32). Bu anlayış, Uluslararası hukuk anlayışını benimsemekte güçlük çeken hükümetlerin bir diğer kaçamak noktasıdır.

Donnelly, Batı dışı kültürlerin önemli bir takım etik kavramlara sahip olmalarına rağmen geleneksel olarak insan hakları kavramının kendisinden yoksun olduklarını iddia eder (Aktaran: Freeman 2008: 18). İnsan haklarının Batı üzerinden yola çıkan temel yapısı yine aynı şekilde Batı kültürünün değer yapısında aranması gerektiği yönündeki böylesi bir görüş, kavramın diğer toplumlar üzerinde aynı varlığa ve etkiye sahip olmadığı üzerine odaklanır. Geleneksel veyahut toplumsal olarak Batı dışı olarak tabir edilen toplumlar, insan hakları kavramının taşıdığı anlamsal derinlikten yoksun olarak ele alınmıştır.

İnsan haklarının Batı'nın bir ürünü olup olmadığı noktasında ortaya atılan tartışmaların ortak noktası, Batılı olmayan çevreler tarafından ele alınmasıdır. Bu bağlamda, Adamantia Pollis ve Peter Schwab (1980), bütün toplumların insan hakları düşüncesine sahip olduklarını farklı kültür ve tarihi dönemlerde bütün toplumların bu anlayışa destek olduğunu ileri sürmektedirler. Diğer bir deyişle, Batı ürünü bir insan hakları kavramsallaştırmasının yanı sıra, insan hakları, kendisinin taşıdığı anlamsal derinlikten beslenen tarihi ve kültürel birçok farklı çevrelerde ortaya çıkmış bir kavram olarak da görülebilmektedir. Bunun yanı sıra, Yogindra Khunhalani (1983) insan hakları kavramını Batı'da aramaz⁷. Ona göre; insan hakları kavramsallaştırması, insan ırkının varlığıyla ilişkilendirilebilecek derinlikte olduğunu hatta günümüzde birçok felsefi tartışmanın insan hakları kaynaklı olduğunu dile getirmektedir (Aktaran: Donnelly 1989: 57). Genel bir ifadeyle, insan haklarının kaynağına teşkil eden sınıflandırmanın varlığı insan onuru ve insan hakları arasındaki ayrımın

⁶ Birleşmiş Milletler beş daimi üyesi (*Permanent Five*): İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin, Fransa.

⁷ Bkz. Are There Any Cultural Rights/Kukathas 1992: 105-139.

gözetilmemesinden kaynaklanmaktadır. Batı ürünü olarak nitelenen insan hakları ve bu haklar ile insan onuru arasındaki fark iyi anlaşılmadığı için aslında var olan insan onuru anlayışı insan hakları olarak sunulmuştur.

Bir başka açıdan Batı'da bir takım gelişmeler yaşanırken üçüncü dünya ülkeleri diye adlandırılan bağımsızlığını yeni kazanmış Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkeleri bu gelişmelerden habersiz olarak hareket etmekteydi. İnsan Hakları Bildirisinin, Batı merkezli olduğu düşünüldüğü için birçok yeni bağımsız devlet, bildirgenin oluşumuna müdahale etme şansını elde edemedi. Bu nedenle de bildiri konusunda çekimser kalmayı tercih ettiler. Bu bağlamda, insan haklarının evrensel bir değer olarak sunulmasına karşı, insan haklarının kültürler tarafından tam olarak benimsenmemesi sonucu ortaya çıkmıştır.

20. yüzyılda sömürge durumundan kurtulmuş olan toplumlar, kendi bağımsızlıklarını ilan etme mücadelesine girişmişlerdir. Yeni sömürge durumundan kurtulan toplumlarda, Evrensel Bildiriye karşı çıkan birçok devlet, evrenselliğin, yeni bir sömürü düzeni yaratıyor olması iddiasında bulunmaktadır. Bu durum karşısında insanlar, evrensellik bizi sömürge düzenine tekrar mı sevk edecek; yoksa evrensellik bir insanca yaşama mücadelesinin ürünü müdür? sorularının yanıtını aramaya başlamışlardır. Nitekim kültürler, kendi benliği üzerinden yeni bir insan hakları kavramsallaştırması yaratmak istediler. Örneğin; İslam insan hakları kültürü, Asya insan hakları kültürü ve Afrika İnsan hakları kültürü gibi kavramsal ve bölgesel birçok hak talebi ortaya çıkmıştır.

Bu noktada ortaya çıkan insan hakları farklılaşmasında, Batı'nın insan hakları kültürü karşısında önemli bir yer edinmiş olan kültürün, Afrika insan hakları kültürü olduğu görülmektedir. Afrika insan hakları kültürü, kıtasını, ekonomik, kültürel ve sosyal olarak bütünleştirmeyi ve çeşitli halklar arasındaki dayanışmayı güçlendirmeyi hedefleyen başlıca bölgesel bir organizasyondur. Afrika liderleri, insan haklarının, halkın katılımını, adaleti ve hukukun üstünlüğünü teşvik etmeyi ve bu kavramlara saygı duymayı amaç olarak görmüşlerdir (Dau 2014: 31-32). Batı dışı toplumların kendi

kültürleri içerisinde insan haklarına yer vermesi bireyci olarak değil vatandaş olarak evrensel olma durumuna zemin hazırlamaktadır. Örneğin; Afrika kültürü, kendi özgü bir insan hakları anlayışını temel almaktadır. Bu nedenle Afrika İnsan Haklarındaki temel ilkeler, bir vatandaş olarak topluma aidiyet duyma ve benzerliklerdir. Aynı zaman Afrika kültüründe işbirliği, kolektif sorumluluk ve bağımlılıkta ön plandadır (Demir 2006: 57). Bu bağlamda aidiyet duygusu ile insanlar birey olmaktan çok topluluk içerisinde bir cemaatin üyesi olmuşlardır. Afrika kültürü, Batılı gelenekten farklı olarak, toplumu, siyasal iktidarı ve bireyi açıkça karşı karşıya getirmeksizin, hak ve ödevleri keskin sınırlarla ayırmaksızın üyelerini koruyan bir örgütlenme biçimi geliştirmiştir (Demir 2006: 59).

Sonuç olarak Batılı olmayan toplumlarda, kendi kültürel bağlamların korunduğu, kendi insan tanımının ortaya çıkmaya başladığı, bir insan hakları fikri oluşmuştur. Bu noktada ilgili devletlerin ya da kültürlerin, evrensel insan haklarına sunmuş oldukları katkı, kültürel çoğunluk ve farklı insan tanımlarıyla yaratılan bir çeşitliliği tasvir etmektedir. Bu bağlamda Batılı olmayan devletler insan haklarından çok insan onuruna değer vermiştir. Bu da insan haklarını yasal normlar olarak değil ahlaki olarak değer kazandırmak anlamı taşımaktadır. Nitekim Donnelly'e göre, evrensel ahlaki kurallar ve değerler var olabilir fakat insan hakları kültürel olarak belirlenmiş olan, insan onurunu korumaya yönelik birkaç araçtan sadece birisidir (Donnelly 1989: 123).

1.3. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi

İnsanlık tarihi boyunca insan, doğa durumundan, toplum sözleşmesine, imparatorluktan ulus-devlete, kölelikten vatandaş olmaya varana kadar birçok yol kat etmiştir. Bu dönemlerde insanlık ya da insanlar farklı parçalara ayrılmıştır. Her ikileme insan, kendi tanımını farklılaştırmış -günümüzde de geçerli olmak kaydıyla- ve bu farklılaştırma ile evrensel bir tanım yapılamamıştır.

İnsan haklarının, bireylerin ve grupların temel hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik evrensel yasal mekanizmalar olarak benimsenmesi, 20. yüzyılın en önemli olaylarından bir tanesidir. İnsan haklarının amacı, insanların haklarını ve temel özgürlüklerini, hukukun üstünlüğü anlayışını ve demokrasileri korumak ve insanları bu noktalara yönlendirmektir. Günümüzde insan hakları tanımı, kavramın kesin ve kabul edilebilir bir tanımı olmadığı için bulunamamıştır. Bu durum ulusal kültürlerin, politik ideolojilerin, yasal ve dini geleneklerin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca insan hakları hakkında küresel bir fikir birliğinin olmaması insan haklarının evrensel bir tanım yapılmasını zorlaştırmaktadır (Dau 2014: 36).

Bunun yanı sıra genel bir tanım yapacak olursak; insan hakları, insanların sahip olduğu haklar anlamına gelmektedir. Eskiden İngilizcede insan hakları (*human rights*) olarak değil, hakkın öznesinin insan olduğunu belirtmek amacıyla insanın hakları (*the rights of man*) olarak kullanılırdı (Uygun 2000: 39). Aslında buradaki tanımlamadan yola çıkarak; insana dair her şey insan hakları ile belirlenmek istenmiştir. İnsanlık birçok savaş dönemi ile karşı karşıya kalmış ve çoğu kez de “amaçsız” yapılan savaşlarda birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Son olarak İkinci Dünya Savaşından sonra insanlık, yeniden hatırlanmak istenmiştir. İnsanın her yerde ve her zaman ön planda olmasının temelleri atılmıştır. Bu durumlar göz önüne alınarak 24 Ekim 1945’te Birleşmiş Milletler Antlaşması yürürlüğe girmiştir. Antlaşmadaki insanlığın yıkımı vurgusu ve insanlığın yeniden inşası süreci çok önemli bir yere sahiptir. Bu önemin anlaşılabilmesi için Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın giriş bölümüne bakmak gerekmektedir:

“Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye, adaletin korunması ve antlaşmadan doğan yükümlülüklerle saygı gösterilmesi için gerekli koşulları yaratmaya ve daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi yaşama koşulları sağlamaya, sosyal bakımdan ilerlemeyi kolaylaştırmaya, ve bu ereklere ulaşmak için: hoşgörüyle davranmaya ve iyi komşuluk anlayışı içinde birbirimizle barışık

yaşamaya, uluslararası barış ve güvenliği korumak için güçlerimizi birleştirmeye, ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmamasını sağlayacak ilkeleri kabul etmeye ve yöntemleri benimsemeye, tüm halkların ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemesini kolaylaştırmak için uluslararası kurumlardan yararlanmaya, istekli olarak, bu amaçları gerçekleştirmek için çaba harcamaya kara verdik” (BM Sözleşmesi).

Günümüze kadar gelinen bu süreçte insan değer kazanmıştır. Fakat kazanılan bu değer de insan vatandaş olarak mı yoksa evrensel anlamda insan olarak mı değer kazanmıştır? Bu sorunun cevabını ararken yukarıda belirtildiği gibi insan kendi tanımını bulamadığı için kendini, bazen vatandaşlıkta bazen bireysellikte ve bazen de toplulukta aramaktadır. Burada insan hakları insanı tek başına birey olarak ele almış olabilir. Fakat insan, çoğu zaman kendini toplumla özdeşleştirmiş ve bu hususta bir topluluk oluşmasa bile bir grup olarak hareket etmiştir. Aslında belirtilen konu kültür veya bir ulus içerisinde var olma durumu değildir. Konu, insanın sürdürülebilir ve özgür bir yaşam için bir grup halinde yaşamasının zorunluluğudur.

Bunun yanı sıra insan kendini, ulus-devlet modeli içerisinde vatandaş olarak tanımlamaktadır. Vatandaş olarak değer gören insan, kendini yurtsuz ve kimliksiz olarak görmeye başladığı takdirde bir boşluk içinde olacaktır. Bu boşluk insanın kendi tanımını yapamadığı evrende yalnız kalma durumunun boşluğudur. Yukarıda belirtildiği gibi insan grup içerisinde özgürlüklerinin farkına varacaktır. Özgürlüklerinin tanımını burada yapacaktır. Bu noktada insan, özgürlüklerinin ve haklarını tanımını yapabilmesi sırasında bir insan hakları anlayışına ihtiyacı bulunmaktadır.

İnsanın kendini ve özgürlük alanını bulma çabası içinde insan hakları bildirisinin oluşum aşaması yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi savaşlar neticesinde bir yıkım sürecinde olan insanın kendine yaratacağı alanı kolaylaştırması noktasında ortaya çıkmıştır. Bu süreç ile birlikte Birleşmiş Milletler Komisyonu'nun toplanması neticesinde 10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ilan edilmiştir.

Birçok ülke temsilcisinin söz sahibi olamadığı ya da olmak konusunda çekimser⁸ kaldığı insan hakları bildirgesi, evrensellik adına önemli bir konumu içermektedir. Bildirgede çekimser kalanların olması nedeniyle ve BM kurulu oylaması sonucunda kabul edilen bir karar olduğu için teknik ve hukuki anlamda tavsiye niteliğindedir. Günümüzdeki insan hakları tartışma başlıklarından birisi de tavsiye niteliğinde kalması veya hukuki bağlayıcılık rolünü üstlenmesi üzerinedir.

İnsan hakları bildirisinin başlangıcında, “*insanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmak zorunda kalmaması için insan haklarının hukuk düzeni ile korunması temel bir gerekliliktir*” diyerek başlar. Bu açıklamadan yola çıkarak insanların gruplar halinde yaşamlarını sürdürmeleri noktasında temel hak ve özgürlüklerine yapılan müdahalelerin neticesinde kendi tanımlarını oluşturmalarında bir sakıncanın olmadığı belirtilmiştir. Bir düzenin oluşturulması gerekliliği insanın, insan olarak değerine verilen önemle paralellik göstermektedir.

Diğer taraftan bildirinin bir başka maddesinde ise, “*herkes, herhangi bir devletin sınırları içinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkına sahiptir. Herkes, kendi ülkesi de dâhil, herhangi bir ülkeden ayrılma ve ülkesine geri dönme hakkına sahiptir*” ifadesi yer almaktadır. Bu ifadede, insanların yurtsuz kalmaması durumuna ve konukseverlik fikrine önem verilmiştir. Konukseverlik fikri ve yurtsuz kalma ifadesi göçmen sorununu ifade etmektedir. Her ne kadar günümüzde tam tersi olarak göçmen ve mültecilerin fazla olması söz konusu ise de bildiri de bu konu yer almıştır. Bu ifadeden yola çıkarak, hoşgörü siyasetinin benimsenmesi ve uygulanması bildirinin temel noktalarından birisidir.

Son olarak bir başka maddesinde ise, “*bildirinin hiçbir hükmü, herhangi bir devlet, topluluk ya da kişiye, bildiride açıklanan hak ve özgürlükleri yok etmeye yönelik bir davranışa girişme ya da eylemde bulunma hakkını verir anlamında yorumlanamaz*”

⁸ Evrensel İnsan Hakları Bildirgesine, 48 ülke olumlu olarak oy vermiş ve 8 ülke çekimser kalmıştır. Çekimser kalan ülkeler; SSCB, Polonya, Beyaz Rusya, Güney Afrika Birliği, Suudi Arabistan, Yugoslavya, Ukrayna ve Çekoslovakya’dır.

ifadesi yer almaktadır. Bu madde ile insanın temel hak ve özgürlükleri garanti altına alınmıştır. Bildirinin bu maddesine göre, insan, bütün devlet aygıtlardan üstündür. Aslında burada kültürel rölativistlerin de eleştirdiği nokta, insanın, kültürler ve devletler içerisinde özgürlüğünü elde etmesi değil, insan olduğu için özgür olması gerektiği vurgusu yapılmıştır.

İnsan hakları bildirgesini imzalayan devletler, yukarıda belirtilen maddeler ışığında bu hakları hem tanımakta, hem de bu hakları koruyacağını ve vatandaşlarına bu haklar çerçevesinde davranacağını beyan etmektedir. Buradaki amaç yasaların belirli kültürel normlara ya da herhangi bir başka şeye istinaden değil insan hakları ilkelerine uygun olarak oluşturacağını belirtmesidir (Kuçuradi, 2016: 200). İmzalayan devletlerin yükümlülükleri gereği, hem kendi vatandaşının haklarına sahip çıkma noktasında, hem de hoşgörü politikası neticesinde ulus-devlet sınırlarından içeri adımı atmış olan bireylerin korunması noktasında önemli önlemler alması söz konusudur.

Fakat Donnelly, imzalayan devletlerin ikiyüzlü siyaseti benimsediğini ima etmektedir. Donnelly'e göre, bir kişinin kendisine ait olanı insan olduğu için hak etmesi durumu insanlar tarafından kabul görmedikçe bu haklara insan hakkı denemez (Donnelly, 1989: 61). Aynı zamanda insan, bir kültürün içine doğmaktadır ama insan o kültürü yaşamayı tercih etmiyorsa saygı duyulması gerekmektedir. Bu durum düşünürün de belirtmiş olduğu gibi, ikiyüzlü siyaset nedeniyle, kendini bir kültüre ait hissetmeyen insanların yurtsuz kalmasına yol açmıştır. Devletler, insan haklarına, vatandaşlarının ya da ulusun çıkarına zarar gelene kadar sadık kalmışlar ve sınırlarını bu doğrultuda kapatmış ve açmışlardır.

1.4. Evrensellik ve Birey-İnsan

Günümüzde insan hakları dediğimizde birçok insanın mutabık kaldığı anlam hemen hemen benzerlik göstermektedir. İnsan hakları denildiğinde içinde insana verilen değer, adalet ve özgürlük gibi kavramların olduğu cümleler insanlar tarafından birbiri

ardına sıralanmaktadır. İnsan haklarının bütün insanlar için geçerli olması ve pozitif hukuk normlarının üstünde konumlanıyor olması, hakların kapsamını görmek açısından önemlidir.

Ortaya atılan tartışmaların yanı sıra, bütün insanlar için geçerli olan hak, evrensel bir haktır. Evrensellik kavram olarak da içerik olarak da insan haklarının vazgeçilmez unsurlardan biridir. *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nin her maddesinde "herkes, bütün insanlar" gibi ifadelerle yer verilmiştir. Evrensellik kurgusu bir dizi ön kabule dayanır. İnsan hakları düşüncesinin bugünkü şekli, insanın tekil bir birey olarak değerli olduğu ve bu değerinin de her ne koşulda olursa olsun korunmasının gerekliliğidir (Demir 2006: 20). Bireysellik üzerinde temellendirilmiş olan evrensellik düşüncesi, bireyin kendi kaderini tayin hakkını kapsamaktadır. Evrensellik düşüncesinde ele alınan insan anlayışı, birey anlayışının temelini oluştururken, kendi kaderini tayin etme ve kendi kaderine yön verme üzerine geliştirilen argümanlar evrensellikten öte, kendine dönüşlü bir tutumla bireyin var oluşuna katkı yapan yerellikten de beslenmektedir. Evrensel değerler üzerinden şekillenen birey düşüncesi, temel hak ve özgürlükler üzerinden ele alınabilecek bir toplamın varlığına kaynak teşkil etmektedir.

İnsan haklarının evrensel olması, insanın kendi kaderini tayin etme hakkından yoksun kalması durumunda ulus-üstü normlar ile kendini güvence altına alması durumuna zemin hazırlamıştır. Bunun yanı sıra insanın adaletli, eşit ve özgür bir şekilde yaşaması içinde önemli bir yere sahiptir. Evrensellik düşüncesi, temel hak ve özgürlükler bakımından bir adım olarak ele alınabilir ve insan haklarına ilişkin kuramsal çerçevenin kapsam bakımından neredeyse mükemmel bir evrensellik kurgusu oluşturduğu söylenebilir. Yasal olarak ortaya atılan evrensel değerlerin güvence altına alınması, evrensellik tartışmalarına yol açmaktadır. Evrensel düşüncede birey-insan olarak ele alınan insan hakları anlayışı niceliksel olarak varlık gösterse de niteliksel olarak da ele alınması gereken hak taleplerine karşılık verememektedir. Bu bağlamda teorinin pratik üzerinde veyahut pratikten yola çıkıldığında teori üzerindeki sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Teorik olarak evrensel insan hakları düşüncesi herkesi kapsayan

niceliksel bir toplam olsa da, pratikte sağlanan hak düşüncesine birey temelli olması noktasında yetersiz kalmaktadır.

1.4.1. İnsan Hakları Bağlamında Evrenselliğin Savunusu

İnsan hakları standartları, küresel olarak uygulanmalıdır tartışması günümüzdeki tartışmaların ana nedenini oluşturmaktadır. Küresel anlamda yasal bir norm olarak belirlenen standartların denetlenebilirliği hakkın korunabilmesi noktasında önemlidir. Bu yüzden evrensellik her bir ulus için ortak bir payda da hakların korunmasını garanti altına alabilecek yaptırımları elinde barındırır. Bunun sonucunda ise, asgari insan hakları koruma standartlarına uymayan devletler, uluslararası incelemeye tabi tutulabilecektir (Dau 2014: 6). İnsan haklarının yasal normlar ve yaptırımlar aracılığıyla sağladığı güvence evrenselliğin temelini oluşturmaktadır.

İnsan haklarının evrenselliği noktasında ortaya çıkan tanımların ortak paydası; insanın var olabilmesi için evrensel haklarının var olması gerekliliğidir. Bu hakların var olabilmesi noktasında ortaya atılan kavramsal zenginlik insan haklarının evrensel anlamda varlık bulmasını destekleyecek nitelikte olmasının yanı sıra, ahlaki bir tarafının da olması gerekmektedir. Bu noktada Benhabib ise, evrenselliği şu şekilde açıklamıştır:

“Evrensellik, sözde hepimizin sahip olduğu bir tür öz veya insan doğasına değil, çeşitlilik, çatışma, bölünme ve mücadeleler boyunca bir ortak payda yaratma deneyimlerine dayanır. Evrenselcilik ne bir gerçekliktir ne de dünyanın verili halidir. O bir niyet uğruna çabalanması gereken ahlaki bir hedefdir” (Benhabib 2013: 102).

Benhabib’in bakış açısına göre, evrenselliğin hukuki normları henüz oluşmamıştır. Aslında ortaya çıkan durum, hedefe giderken kendine bir pusula yaratma gayreti üzerinden doğmuştur. Burada yaratılan ortak payda, insanın tam da özü itibarıyla elinde bulundurması gerekli olan haklardan oluşmaktadır. Benhabib, evrenselliğin bizi doğru yola götürmesi için ahlaki hedefler doğrultusunda ilerlemesi

sürecini hiçbir ulus için tehdit olarak görmemiştir. Yine bir başka açıdan Benhabib, evrenselliği şöyle açıklamıştır:

“Evrenselleştirilebilirlik bize, bir ahlaki cemaatin mensupları arasında perspektiflerin yerlerini değiştirmemizi ve ötekilerin bakış açısından yargılamada bulunmamızı tembihler” (Benhabib 1999: 58).

İşte bu noktada bir içselleştirme söz konusudur. “Biz” ve “onlar” ayrımının aslında görünürde olmadığı bir dünyada evrensellik herkesi kendi gibi görme noktasında önemlidir. Buradaki empati kurma düşüncesi aslında John Rawls’un adalet ilkelerini oluşturma da araç olarak kullandığı *bilgisizlik peçesi*⁹ kavramının arkasından insanların kendi içinde bulundukları durumu yorumlaması sürecidir. Bilgisizlik peçesinin arkasında yer alan birey, dezavantajlı olup olmadığını bilemediği için oluşturacağı ilke ve normları tahayyül edemez. Tahayyül edemeyeceği ilke ve normun kendi aleyhine olmasını istemediği için de herkesin lehine olacak bir standart belirler. Bu durumdan yola çıkarak insan, göçmenlerin veya devletsizlerin bulunduğu durumda olsaydı bu durumda nasıl davranacağı sorusunu sorması gerekir. Aslında burada insan hakları oluşturulurken Batı’nın kendi kültürünü farklı kültürlerle entegre etmesi düşüncesine bir eleştiriye yer verilmektedir. “Batılı” evrensel insan hakları ortaya çıkarken; Batı, kendisinin de dezavantajlı duruma düşebileceği durumunu göz ardı etmesi beklenmeyecektir. Bu noktada ortaya çıkan insan hakları, en dezavantajlı bireyi de içine alacak şekilde inşa edilmiş olduğu iddiası nedeniyle evrenselliği içermektedir.

1.4.1.1. Batı Geleneği Bağlamında Evrensellik

İnsan hakları yakın zamana kadar, Batı’da evrensel olarak tasvir edilmemekteydi. Batı’da insan hakları düşünceleri geliştikçe hem Batı felsefesi hem de

⁹ Rawls’a göre başlangıç durumunda adalet ilkelerinin belirlenmesinde bir araca ihtiyaç vardır. Bu aracı da bilgisizlik peçesi olarak tanımlamıştır. Rawls bilgisizlik peçesini şu şekilde açıklamaktadır: “Hiç kimse toplumdaki yerini, sınıfını, sosyal statüsünü bilmez, doğal iyiliklerin dağılımındaki talihine, yeteneklerine, zekasına, gücüne vs. ilişkin bir fikri de yoktur. Bu aşamada adalet ilkeleri bilgisizlik peçesinin ardından seçilir. Bu da ilkelerin seçiminde kimsenin doğal şanstan ya da toplumsal koşullardan dolayı avantajlı ya da dezavantajlı olmamasını sağlar. Herkes benzer konumda olduğundan ve hiç kimse de kendi özel durumunun yararına olacak ilkeleri bilecek durumda olmadığından, adalet ilkeleri adil uzlaşma ya da pazarlığın ürünüdür” Bkz. Bir Adalet Teorisi / Rawls 2017: 12.

siyasi çevreler insan haklarının evrensel olmasını kabul etti (Good 2010: 31). Burada belirtilen durumda Batı, öncelikle kendi iç dinamiklerini düşünmesi noktasında aslında önemli bir hak talebi üretmiştir. İnsan haklarının, Batı felsefesi bağlamından çıkarılarak evrensellik ideali oluşturması nedeniyle, Batı'nın ürünü olduğu iddiası temel alınmıştır. Fakat Batı'nın oluşturmaya çalıştığı ulus-devlet modelinin benimsenmesi ve demokrasi ilkelerine uygun bir yaşam tarzının oluşturulması, evrenselliğe en yakın düşünce biçimini içinde barındırmaktadır. Bu sebeple Batı'da ortaya çıkan insan haklarının evrenselliğe ulaşması durumu belirtilen söylemlerle birlikte geçerlilik kazanmıştır.

İnsan haklarının tanımı gereği, evrensel olması gerektiği ve bu kuralların devlet egemenliğinin yerini alması durumu meşru bir korkudur. Ancak bu insan haklarını reddetmek için bir neden değildir. Bu korkuyu gidermenin bir yolu hem hukuki normların işlerliği hem de eyleme geçilmesi bakımından insan hakları konusundaki tartışmaların, herkesin masaya getirilmesiyle daha çok işlerlik kazanacağı düşüncesidir (Good 2010: 48). Herkesin kendi özgür iradesi ile söz sahibi olarak dinlenilmesi durumu evrenselliğin yeniden oluşturulması için yeterli görülebilir. Evrensellik savunusu yapabilmek için, yine kendi içerisinde çoğunluğun –yani rölativistler savunduğu gibi kültürel çeşitliliklerin- barındırılması gerekmektedir. Bu çoğunluğu oluşturan ulus-devletler ve bu devletlerin kültürel farklılıkları olmalıdır. Bu noktada aslında kültürel rölativistlerin yapmış olduğu eleştiri ile aynı noktada yer alınması durumu söz konusu olabilir. Fakat aradaki fark, insan haklarının Batılı olması durumunun kabul edilip edilmemesidir. Evrensellik savunucularına göre, insan hakları sadece yer ve zaman bakımından Batı'da ortaya çıkmıştır. Kültürel rölativistlere göre ise, insan hakları tamamen Batı'ya özgü bir bilinçle ortaya çıkmıştır ve bu sebeple Batı dışı kültürleri yansıtmamaktadır. Bu tartışmanın kısır döngü halini alması durumu, insanların devletsiz ve yurtsuz kalması durumuna yol açmıştır¹⁰.

¹⁰ Burada insanların devletsiz ve yurtsuz kalması durumu, göçmen ve sığınmacı durumuyla aynıdır. İnsan hakları ve demokrasiler arasında kalan veyahut insan hakları tartışmaları arasında kalan insan, kendini tanımlayamamaktadır.

Öte yandan, evrenselliğin Batı kaynaklı olması noktasında yapılan katkılarda, evrensellik dilinin Batı'ya özgü olmasının evrenselliğe bakış açısını değiştirmeyeceği belirtilir. Buradaki önemli nokta, insan haklarındaki evrensellik dilinin Batı'da ortaya çıkmasının sadece yer ve zamandan mı ibaret olduğunun araştırılmasıdır. Bu bağlamda Galtung'a göre, bazı insanlar için Batı'ya ait her şey evrensel olarak kabul edilir. Onlara göre, bütün toplumlar veya kültürler, Batı'yı kendilerine örnek alırlar ve modernleşmenin başkenti olarak görürler. İnsanlığın gelişiminin ilk olarak Batı'da ortaya çıktığını ileri sürerler. Dolayısıyla Batı insan hakları eşittir; evrensel insan hakları diye düşünülür (Galtung 1999: 11).

Galtung'un buradaki amacı, aslında Batı'nın yüceltilmesi değil eleştirilmesi bağlamındadır. Çünkü Galtung'a göre, Batı, evrensel olanı kendi ile içselleştirmiştir. Bu bağlamda Galtung, evrenselliğin bir kültüre indirgenmesinin insanlığa yapılacak en büyük kötülük olduğunu düşünmektedir. Batılı ile Batılı olmayan insanların evrensellik anlayışı aynı olmalı fakat sadece bir kültürü içselleştirmemelidir (Galtung 1999: 11). Bu bağlamda Galtung, insan hakları alanında üç temel sorunun yer aldığını belirtmiştir. Birincisi, Batılı kültürün Batılı olmayanlara zorla dayatılması, ikincisi, Batılı olmayan kültürün kendi kültüründen uzaklaştırılması, sonuncusu ise Batı'nın Batılı olmayan kültürlerden mahrum kalmasıdır (Galtung 1999: 11). Galtung'un belirttiği üç temel sorun üç çevre etrafında yer almaktadır. Birincisi bütün dünya merkezini Batı kabul eden bir çevre, ikincisi Batı'dan ne gelirse gelsin almak isteyen bir çevre ve son olarak Batı'ya set çekmiş olan her ne gelirse gelsin zararlı olduğuna inanan bir çevre bulunmaktadır (Galtung 1999: 24). Aslında her kültür, başka kültürlerden yoksun kalmaktadır. Bu nedenle üç temel sorundan her biri göz ardı edilemeyecek şekilde evrensellik yeniden ele alınmalıdır.

İşte bu noktada Freeman'a göre evrensellik düşüncesinin çeşitlilikle ifade etme tarzına yerleşmiş iki unsurdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki, bütün çeşitliliklere rağmen her kültürde bulunan ve toplumsal yaşama yerleşmiş bazı ahlaki değerlerin farkına varmak, ikinci olarak ise, evrensel bir belirlenimle ortaya koyulan prensiplerin toplumsal bağlamlar üzerinden düşünülebilmesidir (Freeman 2008: 120).

Evrenselliği geniş bir perspektif üzerinden tanımlama çabası tekdüze bir düşünce sistematiğinden öte, kültürel ve toplumsal çeşitliliği de kapsayacak düzeyde olmalıdır. Freeman'nın ele aldığı şekliyle, evrenselliğin savunusunu yapmak, kültürel çeşitliliğin sosyal bağlamlarını içselleştirmeyi gerektirir. Bu duruma ek olarak Freeman, bazı uluslararası insan hakları kuruluşlarının da evrensel insan haklarının standartlarının farklı kültürlerle bağlı olarak yorumlanması gerekliliğini vurguladığını savunmaktadır (Freeman 2008: 121). Bu durum aslında kültürel rölativistlerin genel düşüncesi olarak; insan haklarının, kültürel farklılıkların da zenginlik aracı olarak görülüp yeniden inşa edilmesi durumunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Sonuç olarak birçok düşünürün üzerinde durduğu nokta evrenselliğin Batı kaynaklı olduğu fakat bunun evrensellik üzerinde olumsuz etkiyi yaratmadığını belirtmek olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, evrensellik insana hizmet eden bir kavramdır. İnsan özü itibari ile kendini bir topluma veyahut kültüre ait hissetse de özgür iradesi ile seçim hakkının farkına vararak hareket etmelidir. Evrenselliğin kültürel çeşitliliğe içselleştirerek ifade edilmesi, insan hakları kavramını kendi içerisinde otonom bir hale getirebilir. Bu açıdan bakıldığında kavramın kaygan bir zeminde olma durumu üzerinden kültürel görecelik tartışmalarına yol açmaktadır. Kültürel görecelik, insan haklarının felsefi temellerinin sorunlu olduğu noktasına odaklanır. Bu bağlamda ele alınması gereken temel mesele, insan hakları kavramına yüklenen anlamsal derinliğin kültürleri içselleştirip içselleştiremediğidir. Kültürel görecelik açısından, kültürel çeşitliliğin ulus-devletler veyahut ulus-üstü olarak nitelenen yapılar karşısındaki savunmacı tavrı, insan hakları üzerine yeniden düşünmeyi gerektirir.

1.5. Evrenselliğin İnşası Sürecinde Konukseverlik

Evrensel anlamda herkesin eşit saygıyı hak ettiği fikrinin temelinde yatan ana etken herkesle aynı muameleyi görme istencinde aranmalıdır. Bu bağlamda evrensellik teorileri kapsamında herhangi bir bireyin bir ulusun vatandaşı olmasından öte, evrensel olarak bir birey olduğunun kabulü varsayımı vardır. Evrensel anlamda birey

düşüncesinin temelinde yatan en önemli kavramsallaştırma ise, Immanuel Kant'ın *dünya vatandaşlığı* fikridir.

Kant'ın ortaya atmış olduğu bu kavram insanın ve insan haklarının geleceğinde önemli bir yere sahiptir. Kant, konukseverlik fikrini, dünyanın entegrasyonu sayesinde tek tek kültürlerin değil *dünya vatandaşlığı* kavramı ile birlikte bütün insanlığın yararına bir durum olarak ortaya çıkarmıştır. Ona göre; *dünya vatandaşı* olarak sayılan her bir birey, evrensel anlamda ortaya koyulan normlara karşı yükümlülükler sahiptir. Bu norm ve yükümlülükler herkesin yararını koruma ve herkesin iyiye doğru olan yönelimine yön verme noktasında önemli bir yere sahiptir.

Kant'a göre, insanların en büyük sorunu, adaletin evrensel olarak sağlanabilmesi ve sürdürülebilmesi için gerekli olan bir sivil topluma kavuşmamış olmasıdır. Dünya üzerindeki farklı kültürden insanlar, küreselleşme ile birlikte giderek artan bir şekilde birbirine bağımlı hale gelmiştir. Bu bağlamda bir devletin veya insanların güvenliği ve hakları birbirinden bağımsız olarak korunamayacaktır (Brown ve Held 2010: 15) Bu noktada insanların birbirleriyle ilişkilerinin güven içerisinde ve özgür bir biçimde sağlanması için bir sivil toplum oluşması önemlidir. Bu fikir ile yola çıkan Kant, insanların daha güvenli bir gelecek oluşturması noktasında konukseverlik ve dünya vatandaşlığı fikrini ortaya çıkarmıştır.

Kant, ele almış olduğu konukseverlik kavramını bir hak kavramı olarak sunmuş ve bunu da ahlaki temellere dayandırmıştır. Evrensel bir ahlak yasasına uygun davranıp davranmama noktasında ise, eylemin ahlaki temellere dayanıp dayanmadığı düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Kant'ın evrensel olarak belirlenmiş bir ahlak yasasına uyma düşüncesi, dünya vatandaşlığı fikrinin temelini oluşturmaktadır. Dünya vatandaşlığının bir gereği olan konukseverlik düşüncesi ise, insanların özellikle yaşadıkları kötü durumlarda kendilerine destek bulması, dışlanmaması amacıyla ortaya çıkmış bir kavramdır. Konukseverlik hakkı, bir taraftan konuk olmak ve ulus-devlet içerisinde insanın misafir olma yani kalıcı olmama durumunu içermektedir. Diğer taraftan ise, ulus-devletlerin kültürel kimliklerine entegrasyon sürecini tamamlayamayan ya da

uluslararası bağlamda otoriter ve despot yönetimlerden dolayı insanların, göçmen veya mülteci olmalarına istinaden ortaya çıkmış bir kavram olarak ele alınabilir.

Bir başka açıdan Kant'a göre, dünya vatandaşlığı hukuku, evrensel konukluk koşulları ile sınırlandırılmalıdır. Buradaki kozmopolitik hukuk ile anlatılmak istenilen, bir devlet hukukunun ötesinde bireyin bir dünya vatandaşı olma hakkıdır (Tunç 2010: 483). Dünya vatandaşlığı fikri sadece konuksever haklarını içermesi noktasında önemlidir. Kant'a göre, insanın hem dışlanmaması hem de en azından düşmanca muamele görmemesi hakkı sabit kalmalıdır. İnsanlar, ziyaret hakkı ya da yeryüzünün ortak sahipleri olmaları bakımından birbirlerinin toplumlarına kabul edilmelerini isteme hakkı gibi haklarını kullanmaları noktasında kendi özgürlüklerine sahiptirler (Kant 1984: 241).

Bu noktada konukseverlik hakkı, bir ziyaret hakkını içermektedir. Bu nedenle insanlar bu hakkı kullanması durumunda yerleşme ve mülkiyet hakkına karşı sınırlamaları olduğunu bilmesi gerekmektedir (Tunç 2010: 484). Kısacası bu ziyaret hakkı yalnızca yabancı topraklarda dolaşım hakkını kapsamaktadır. Burada özellikle yerleşme ve mülkiyet hakkı belirtilmiştir. Bunun nedeni bu hakların, insanları doğa durumundan günümüze kadar tedirgin eden haklar olmasıdır. İnsanlar, yaşamları boyunca kendini güvende hissetme duygusunu yaşamışlardır. Ziyaret hakkının kapsamının ve sınırlarının belirtilmesi konukseverlik hakkının korunması noktasında önemlidir.

Bu açıdan Benhabib'e göre, konukseverlik hakları, mülteci ve sığınmacıların ahlaki taleplerine, göçmenler için sınırların geçirgen olmasına ve ulusal haklardan kısmen de olsa yararlanma hakkına sahip olunabilmesi noktasında önemli haklardır. Bu hakları kullanmak zorunda kalan insanların, kendini belirli amaçlar ile sınırlandırdığı topluluklar ve özü itibarıyla insan olarak kabul edilmek durumunda olan kişilerin arasındaki ahlaki çizgi gerilimlerin ortasında kalması kaçınılmazdır (Benhabib 2006: 24).

Kant'a göre, insanlar arasındaki sevgi ve hoşgörü ahlaki bir ödevdir. Bu durumda insan haklarında saygı duymakta bir ödev olarak görülmelidir. Aradaki fark ise, insanlara saygı duymak koşullara bağlı bir görev iken insan haklarına saygı duymak ise mutlak ve zorunlu bir görevdir (Kant 1984: 265). Kant, konukseverlik hakkının en azından insanlığa karşı hoşgörü ve saygı çerçevesinde zorunlu olmasına değinmiştir. Bu zorunluluk temelinden yola çıkarak dünya vatandaşlığı idealine ulaşmıştır. Kant'a göre, birbirleri üzerinde etkisi olan insanlar, herhangi bir örgüt içinde bulunmalıdırlar. Ya bir kamu hukukuna, ya bir devletler hukukuna ya da bir dünya vatandaşlığı hukukuna tabii olmak durumundadırlar (Kant 1984: 234). Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere Kant, insanları zorunlu olarak- ki bu zorunluluk adalet, hoşgörü ve saygının evrensel olarak elde edilmesi noktasındaki sivil toplumdur- dünya vatandaşlığı hukukunu benimsemesine teşvik etmiştir. İnsan haklarına dayalı demokratik anayasal bir devlet için sadece devletler hukuku yeterli değildir. Aynı zamanda hakları birleştiren ve savaşları ortadan kaldıran küresel bir hukuk olarak dünya vatandaşlığı hukuku oluşturulmalıdır (Habermas 2013: 69). Aynı zamanda dünya vatandaşlığı hukuku, insanın yaşamında kendisine bir üst cemaat oluşturmasına da yardımcı olmaktadır.

Son olarak evrensellik düşüncesinin temelinde yatan evrensel anlamda birey düşüncesi, dünya vatandaşlığı fikriyle bambaşka bir boyut kazanmaktadır. Kant'ın ahlaki olarak ifade edilen özne düşüncesinin evrensel ahlak yasası üzerinde konumlanan bir vatandaş düşüncesiyle tamamlanması karşımıza çıkmaktadır. Evrensel olarak oluşturulmuş olan normlara uygun bir ziyaret hakkı, dünya vatandaşlığı için önemli bir yapıdır. Ziyaret hakkı bireyin kendini uluslararası anlamda vatandaş olarak görme düşüncesiyle yakından ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında, bireyin kendini ifade ediş tarzına yerleşmiş olan ahlaki tutumlar, evrensel olarak insan belirlenimine içkindir.

II. BÖLÜM

2. KÜLTÜREL RÖLATİVİZM

2.1. İnsan Haklarının Yeniden İnşası Sürecinde Kültürel Rölativizm

Evrensellik ve kültürel rölativizm tartışması, genel itibariyle bakıldığında 1970'lerden sonra, uluslararası insan hakları normlarının Batı dışı toplumlara da uygulanabilirliği üzerinden başlamıştır. Bu tartışma insan haklarının, görelilik olarak değerlendirilmesi gerekliliği ekseninde ilerleme kaydetmiştir. Kültürel rölativizmin kökeni itibari ile görelilik kavramını inceleyecek olursak; kavramın tanımı, ahlaki kuralların toplumdan topluma farklılık gösterdiği ve kültürlerin, bireysel eylemler için ahlaki kaynaklar olduğunu varsaymaktadır. Bu nedenle de ahlaki olarak doğru olan şey, kişinin kendi kültürel bağlamına uygun olarak davranmasıdır (Anjum 2013:169). İnsan haklarının gözetilmesinde sadece saf ahlaki ya da yasal normların bulunmadığı, bir devletin diğer devleti yargılamada bulunamaması fikrinden dolayı evrensel kavramı rölativistler tarafından eleştirilmektedir.

Yine bir başka açıdan bakacak olursak; bireyler, kendi toplumları içerisinde özgürleşmektedir. Bu noktada Anjum, görelilik kavramı ile bireyi bağdaştırırken her ne kadar da ahlak üzerinden yola çıkarsa da aslında anlatmak istediği, kültürün içerisinde var olan bireyin özgür kalmasıdır. Görelilik kavramı, ahlaki kuralların toplumdan topluma farklılık gösterdiğini ve kültürlerin bireysel eylemler için ahlaki kaynaklar olduğunu varsaymaktadır. Bu nedenle ahlaki olarak doğru olan şey kültürel olarak bağlamlara bağlıdır ve birey kendi kültürel bağlamına göre hareket etmelidir. Ahlaki ilkelerin evrenselliğini savunmak yanlıştır (Anjum 2013: 169).

Kültürel rölativizm kavramı, insan haklarının tüm kültürü kapsadığını iddia eden evrensellik fikrine karşı bir fikir olarak ortaya çıkmıştır. Donnelly'e göre, bu fikir insan haklarına eleştirel yaklaşımlarda kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Bir tarafta en aşırı biçimde, ahlaki kuralların geçerliliği noktasında kültürleri, tek kaynak gösteren *katı kültürel rölativizm*; diğer tarafta ise, ahlaki kuralların geçerliliğinin önemli bir bölümünün kültürde var olduğunu belirten *zayıf kültürel rölativizm* bulunmaktadır. Katı kültürel rölativizm, az sayıda temel hakları kabul etmektedir. Donnelly'e göre, evrensel insan hakları, rölativizmin muhtemel aşırılıklarını kontrol altına almaya yardımcı olmaktadır (Donnelly 1989: 119). Nitekim Donnelly'e göre, kültürel rölativizm eleştirileri genelde ılımlı olarak görülen zayıf kültürel rölativizm ekseninde ilerleme kaydetmektedir. Bunun temel nedeni evrensel insan hakları ile kültürel rölativizmin birbirinden tamamen farklı olmaması düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Zayıf kültürel rölativizm, ilk bakışta evrensel insan hakları normlarını kabul eder, fakat yer yer kültürel değişiklerin yapılabileceğini ve istisnaların olabileceğini belirtmektedir. Donnelly, zayıf kültürel rölativizmin, katı kültürel rölativizmin tam tersi olarak, evrenselliğin muhtemel aşırılıklarını kontrol altına almaya yardımcı olmakta olduğunu belirtmiştir (Donnelly 1989:120). Bu bağlamda evrensel insan hakları ve kültürel rölativizm kavramsallaştırmalarının, frenleme görevi üstlenmeleri nedeniyle de birbirlerini içselleştirdiğini söylenebilmektedir.

İki kavramı inceleyecek olursak; evrensellik, kültürel farklılıkları ve bu farklılıkların yarattığı öznel tecrübeleri görmezden gelerek bütün insanlığın yeniden tasarılanmasının mümkün olduğunu iddia ederken; rölativizm, bütün değerlerin ve uygulamaların kültüre göre belirlendiğini ileri sürer. Bunu kısa bir biçimde söylemek gerekirse her birey kendi ulus-devleti içerisinde özgürleşir (Demir 2006: 37). Bu nedenle kültürel rölativizmin asıl üzerinde durduğu nokta insan haklarının inşa sürecinde kültürlerin de var olması ve evrenselliğe katkı sunması durumudur. Herhangi bir şey ortaya çıkarken bulunduğu coğrafyanın kültürel etkisi görülmektedir. Bundan yola çıkarak kültür, insan hakları içerisinde yer almaktadır. Fakat insan haklarının ortaya çıkması ve inşa aşamasında yer alan Batı kültürüdür.

Kültürel rölativizm fikrinin ortaya çıkmasına önemli katkıları olan Schwab ve Pollis'e göre, Batı siyaset felsefesinin insan haklarına yalnızca belirli bir yorum sağladığı ve bu Batılı kavramın, Batılı olmayanları çeşitli nedenlerle başarıya ulaştıramayacağı anlayışının belirgin hale geldiğini ileri sürmektedirler. İhtiyaç duyulan şey insan hakları anlayışını yeniden düşünmektedir (Schwab ve Pollis 2000: 60). Onlara göre; insan haklarının evrenselliği noktasında kültürler, yeniden inşa süreci bağlamında evrenselliğe değer katacaktır. Batı siyaset felsefesi bağlamında ele alınan insan hakları düşüncesi, Batı'nın kültürel değerlerinin bir yansıması olarak sunulabilecek toplumsal katkıları oluşturulduğu düşünüldüğünde, evrensellik iddiası yanlı olmak durumundadır. Bu açıdan bakıldığında Schwab ve Pollis, Batılı olmayan ulusları veyahut bütün insanları da kapsayacak insan hakları düşüncesine odaklanır. Aynı zamanda insan hakları savunucuları ise, insan haklarının tüm insanlar tarafından yaygın olarak paylaşıldığı, insanlar, kültürler ve devletler arasında evrensel bir anlaşma olduğu varsayımına odaklanır.

Batı kültürünün dışında 20. yüzyıl ikinci yarısında sömürge olmaktan kurtulma mücadelesi veren insanların başarısından sonra kurulan ve günümüz konjonktüründe Üçüncü Dünya Ülkeleri olarak bilinen devletler ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler, kendi kültürlerinin gelişmesinden sonra kültürel kimlik sorununu gündeme getirmeye başlamıştır. Bu ülkeler Batı'nın etkisinde kaldıklarını düşündükleri için gelişememe sebeplerini Batı olarak görmüşler, Batı'ya karşı önyargılı ile bakmışlar ve ortaya çıkan gelişmeleri hemen hemen aynı gerekçeler ile reddetmişlerdir. Bu nedenle kendi kültürlerini arama yolu tercih etmişlerdir (Kuçuradi 2016: 130).

Kültürel rölativizm, evrensel insan haklarının Batılı olması eleştirileriyle ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. Bunun temel nedeni, doğruluk değerlerinin -iyi veya kötü- ya da toplumun ahlaki sistemlerinin farklılık göstermesi durumunda, geçerli ve birbirleriyle kesişen kültürel normlar yaratma probleminin varlığının ortaya çıkmasıdır. Başka halkların yöntemlerini değerlendirme kıstasının önerildiği her durumda, ortaya çıkan soru şuydu : “Kimin standartları?” Kültürel tecrübenin gücü, bütün yargıları yönlendirdi (Demir 2008: 230). Burada standartların ne olduğundan çok nerede ortaya

çıktığına bakmak aslında önyargılı bir durumdur. Batı her şeyi ile ya iyidir ya da kötüdür anlayışıyla oluşan insan haklarının evrenselliği, çok gerçekçi kabul edilmemektedir.

Ayrıca Birleşmiş Milletler, Batı'nın egemen olduğu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin imzalanması dönemi ile üçüncü dünya ülkelerinin çoğunun sömürge olduğu dönem aynıdır. Dolayısıyla insan haklarının evrensel olduğu iddiası tarihsel gerçekliğe de aykırıdır. Bu nedenle insan haklarının evrenselliğini savunanlar tarafından kabul edilmesi gereken, yalnızca tek bir değer sisteminin değil birçok kültürü barındıran bir sistemin insan hakları ekseninde var olmasıdır (Schwab ve Pollis 2000: 62). Schwab ve Pollis, evrenselliğin var olduğunu fakat kültürel kodlarının yanlış ya tek taraflı olduğunu savunmaktadırlar. Diğer bir deyişle, evrensellik düşüncesi bütün kültürel kodları içinde barındıracak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Bu düşünceye göre evrensel insan hakları, farklı tarihsel deneyimler ve kültürel kalıpları da içselleştirecek bir yapı haline gelmelidir. Bu nedenle insan hakları kavramının evrenselliği uygulanabilir ise, insan haklarının farklı kültürel ve ideolojik kavramlarının bir değerine etkisini analiz etmek gerekmektedir (Schwab ve Pollis 2000: 68). Bu analiz sonrasında insan hakları anlayışı formüle edilirken, insan hakları ile toplumsal, kültürel ve ekonomik gelişmeler arasındaki ilişki incelenmelidir. Bunun nedeni tarihsel olarak Batı'nın, herhangi bir bireysel insan hakları kavramı ortaya çıkmadan önce mutlak monarşi ve devlet inşası dönemi konusunda tecrübeli oluşudur. Fakat Batılı olmayan devletler, insan haklarının ortaya çıkmış olduğu dönemde hem devlet kurma hem de millet oluşturma çabası içerisinde olmuştur (Schwab ve Pollis 2000: 69).

Bu noktada meşru düzenin egemen ulus-devletlerin elinde olduğu günümüz dünyasında, ideolojik taahhütlere bakılmaksızın bütün toplumlar, belirli koşullar altında kendi insan hakları ve insan onuru kavramlarını ihlal etmektedir (Schwab ve Pollis 2000: 70). Bu nedenle ister Batılı ister Batı dışı toplumlar olsun hepsi kendi kültürleri içerisinde kendi doğrularını yapmışlardır. Bu nedenle bu toplumların nelere reaksiyon verdiğini öğrenmek ve bu reaksiyonların çözümlenmesinin ışığında yeni bir insan hakları oluşturmak daha gerçekçi olacaktır.

Evrenselliğin yalnızca bir kültürü ele almasının yanı sıra günümüz insan haklarının insan hayatındaki etkisinin yetersiz kaldığını düşünen Schwab ve Pollis'e göre, insan haklarının konumuna bakıldığında, evrensel bir insan hakkı anlayışının açıkça eksik olduğu, tüm ulusların bazen kendi ilkelerini bile ihlal ettiği ve insan haklarının Batılılar tarafından ve diğer devletler tarafından farklı yorumlandığı görülmektedir (Schwab ve Pollis 2000: 71). Bu farklı yorumlar neticesinde insan haklarının evrensellik kavramından uzaklaştığını belirtmek mümkündür. Bu nedenle insan haklarının bütün kültürleri içine alacak şekilde ele alınması ve Donnelly'in belirttiği şekliyle de evrenselliğe fren görevi görmesi sürecinin başlatılması gerekmektedir.

Bir başka açıdan Joyner ve Dettling'e göre, 20. yüzyılın sonlarında kültürel rölativizm olarak ortaya çıkan kavram, Batı kaynaklı uluslararası hukuku önemli bir yeniden gözden geçirme ile dönüşüm yapmaya zorlamıştır. Bu nedenle eğer ki uluslararası bir hukuk gerçekten var olması gerekiyor ise, kültürel uçurumların giderilmesi için karşılıklı uyumlu birliktelik ve yasal yollar sağlanmalıdır (Joyner ve Dettling 1989: 275-276). Aslında kültürler arası uçurumların var olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat buradaki önemli nokta, kültürlerin doğrularının değil, kültürler içerisindeki doğruların tespit edilmesi ve bu noktada yeniden dönüşüm sağlanması gerekliliğidir. Çünkü tek bir kültürün evrenselliği oluşturmayacağı eleştirisinden yola çıkarak yine tek bir kültürün de doğru olmayacağını belirtmek mümkündür. Bu nedenle kültürler içerisindeki doğruları ele almak daha tutarlı bir analiz olacaktır. Aksi takdirde ortaya çıkan insan hakları yeni bir kaosa neden olacaktır.

Kültürel rölativistler, her toplumun kendine özgü değer ve yargılarının olduğunu belirtmektedirler. Bu nedenle tek bir kültürün ürünü olan evrenselleştirmiş olmak sorunun baştan yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Esasen sorunlardan biri ve en önemlisi evrenselliğin Batı menşeli olduğudur. Kültürel rölativistlere göre, evrensel olan, İngiltere kültürünün veyahut bir başka Batılı devletin ürünü olmamalıdır. Fakat rölativistler göre, evrensel insan hakları bir kültürün ürünüdür. Burada esasen insan

haklarının evrensel olmadığından bahsedilmektedir. Çünkü eğer ki insan hakları Batı'da ortaya çıktığı için Batı eleştirilmektedir.

Bir kültürün ürünü olan insan haklarının farklı kültürler içinde benimsemesi durumu sömürgecilik kavramını yeniden gündeme getirmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak kültürel rölativizm sömürgecilğe de karşı olarak ortaya çıkmıştır. Batı'nın evrensel insan hakları olarak sunmuş olduğu haklara karşı bir tavır sergilemişlerdir. 1947 Beyanı- 1947 tarihli İnsan Haklarına Dair Beyan¹¹ (Statement on Human Rights, 1947)- Batılı değerlerin merkezci bir şekilde yayılmasına karşı kültürel farklılıkları esas almış ve kültürü en yüksek değer olarak tanımlamıştır. Bu beyana göre, insan ve insan yaşamına dair üç öneri getirilmiştir. Bunlardan ilki, bireyin, kişiliğini kültür aracılığıyla gerçekleştirdiği ve dolayısıyla bireysel farklılıklara saygı, kültürel farklılıklara da saygı duyulmasını gerektirdiğini belirtmiştir. İkinci öneri ise, kültürler arasındaki farklılıklara saygı duyulmasından ötürü, kültürlerin niteliksel olarak değerlendirilebileceği hiçbir tekniğin icat edilmemiş olmasıdır. Son olarak, standartlar ve değerler, içinde oluştukları kültüre özgüdür ve dolayısıyla, bir kültürün inançlarından ya da ahlaki kodlarından kaynaklanan varsayımları formüle etmeye yönelik herhangi bir girişim, insanlığın bütünü için olacak herhangi bir İnsan Hakları Bildirisi'nin uygulanabilirliğini o ölçüde zayıflatacaktır (American Anthropological Association 1947: 541-542). Önerilerin sonuncusunda da belirtildiği gibi tek bir kültüre odaklanmış olan evrensellik gerçekçilikten uzak olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda değerler bütünü ait oldukları topluma özgü olmakla birlikte evrensel olarak oluşturulabilecek insan hakları kavramsallaştırmasına yansması oldukça kaygan zemindedir. Bunun en önemli nedeni ise, evrensellik iddiasının bütün kültürleri kapsayabilecek nitelikte olup olmadığıdır.

¹¹ Bu beyan kültürel rölativizmin kurucuları arasında yer alan Amerikan Antropoloji Derneği (*American Anthropological Association*) tarafından 1947 yılında ortaya çıkmıştır.

2.1.1. Kültürel Rölativizmi Savunurken Eleştirmek

Kültürel rölativizme göre, insan, kendi kültürü içerisinde özgürleşebilecektir. Kültürel rölativizmin insanın kendi kültüründe özgürleşmesi hususunda direktmesinin tehlikeleri bulunmaktadır. Demokratik meşruiyet açısından zorunlu gözüken sınırlılığın bir tehlikesi, demokrasinin modern biçimi olan ulus-devletlerin, daima dışarıda bırakmaya dayalı biz-siz, biz-onlar gibi adaletsizlik tohumlarını ve saldırganlık potansiyelini taşımasıdır. Evrenselliğin, Batı'da ortaya çıkmasını eleştiren kültürel rölativistlerin düşüncelerinin eleştirildiği noktalar ile kültürlerin ya da ulus-devletlerin geçmişte yaşadıkları olumsuz durumların genelleşmesi de aynı noktadan eleştirilecektir. Bu bağlamda insan haklarının yeniden inşası sürecinde kültür içerisindeki doğruların ele alınması ile birlikte ortaya çıkması muhtemel olan bu gibi durumlar engellenmiş olacaktır.

Bir diğer eleştirel konu ise, aidiyet ve kültürün merkeze konulduğu vatandaşlık anlayışında, insan haklarının üzerinde yükselen evrenselliğin tersine tikellik bir zorunluluk olarak ortaya çıkar; dolayısıyla insan haklarının vatandaşlığın bu konseptine de bir temel oluşturmayacağı belirtilir. Bu noktada vatandaşlık ile evrensellik arasındaki çıkmaz da amaç evrenselliğe karşı tikeli savunmak değildir. Kültür, insan hakları evrenselliğinden daha öncelikli olmuştur. Bu nedenle kültürün önemi doğrultusunda hareket ederek tümevarımın sağlanması gerekmektedir. Genel bir ifadeyle, insan hakları, evrensellik ve tikellik arasındaki geriliminden etkilenmektedir. Bu gerilimin arasında kalan insan hakları, etkililik bakımından var olan normlar ile uygulanması gereken toplumlar arasındaki farklılıkların oluşması nedeniyle büyük zarar görmüştür (Sedjari 2012: 2). Bu bağlamda insan haklarının işlerliği ve etkililiği, toplumların içselleştirmesiyle paralellik göstermektedir.

Kültürel rölativizme bir diğer eleştiri ise Michael Freeman'dan gelmektedir. Freeman'a göre, herhangi bir karşıt düşünceye yer vermeksizin oluşan rıza yanlı bir rıza durumunu oluşturmaktadır. Bu durum ise, zayıfın gerçek bir seçim yapabilmesine de engeldir. Kültürel rölativizm zayıflara karşı önyargılıdır. Bu nedenle kültürel

farklılıklar irdelenmeli ve eğer göreceli bir evrensellik iddiası devam edecek ise de bu durumlar göz önüne alınmalıdır (Freeman 2008: 123). Freeman, belirtmiş olduğu zayıflık ifadesini kültür içerisindeki bireylere atfetmektedir. Bunun nedeni kültür içerisindeki birey, kültürel kodlar ile özgürleşeceği düşüncesine zorlanmış olacaktır. Çünkü birey için tek yol kültür olarak görülmektedir.

Burada aslında bir diğer önemli konu olan kültürel rölativizmin, devlet egemenliği ile aynı noktada yer aldığı savıdır (Freeman 2008: 126). Kültürel rölativizm, devlet aygıtını kendisine bir araç olarak görmekte olup kendi varlığı için devlet egemenliğine başvurmaktadır. Bu noktada rölativizm, kendi insan hakları kavramını yaratma mücadelesinin yanı sıra var olan insan haklarına da müdahalede bulunup kendi egemenliğini sağlama amacındadır.

Sonuç olarak kültürel rölativizm kavramı, aslında tam olarak evrenselliğin karşısında yer almak için ortaya çıkmamıştır. İnsan haklarının oluşma aşamasında Batı kültürünün yer alması ve diğer kültürlerle yer verilmemesi noktasında eleştiriler yer almaktadır. Kültürel rölativistler, insan haklarının evrenselliği noktasında; kültürlerin de insan haklarının evrenselliğinin kabulü aşamasında yer almasını ele almışlardır. Kültürlerin insan hakları kavramsallaştırmasında yer alması ile birlikte evrensel insan haklarının yeniden inşası mümkün olacaktır. Ayrıca kültürel rölativizm kendi içerisinde de eleştirileri barındırmaktadır. Kültürlerin katılımı ile oluşacak insan haklarının evrensel olup olmayacağı; insan haklarının inşası sürecinde kültürel kodları iyi incelenmemesi sonucu oluşacak kaos; kültürel rölativizmin, devlet aygıtlarının müdahalesi ile ortaya çıkması durumu eleştirilerin bazılarıdır.

2.2. Ulus-devlet ve Kültür Çerçevesinde Birey-Toplum İlişkisi

Ulus-devlet, insanların milliyetçilik ve kardeşlik gibi duygularıyla birlikte, belirli bir kara parçası üzerinde bir topluluk olarak yaşama duygusu neticesinde ortaya çıkmıştır. Modern ulus-devlet anlayışıyla ortaya çıkan vatandaşlık statüsü ise kendi

içerisinde biz, siz ve onlar gibi azınlık gruplar yaratarak varlığını sürdürmektedir. Bu azınlık gruplar baskı gören gruplar olmuşlardır. Bu noktada ulus-devlet içerisinde birey-toplum ilişkisi ve bu karışımın sürdürülebilmesi için kültürün kendini göstermesi önemli bir noktadır.

2.2.1.Ulus-devlet

Vatandaşlık statüsü, kültür ve toplumun oluşması noktasında ulus-devlet kavramı bu kavramlar bütününe atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda ulus-devlet kavramını tanımlamak kültürel farklılıklara göre değişim göstermektedir. Birçok düşünceye göre, ulus-devlet, zaman açısından farklı tarihlerde ortaya çıkmıştır. Fakat ulus-devletin ilk olarak Batı’da ortaya çıkmış olduğu düşüncesi, genellikle egemen bir görüş olarak sunulmaktadır.

Doğal sınırlar, milliyetçilik ve kültür, ulus-devletin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. İnsanlar, yaşamlarına devam edecekleri toprak parçalarında kendisini bir birey olarak değil; o topluluğa ait bir vatandaş gibi görmeye başlamıştır. Bu bağlamda insan toplulukları, kendi kültürel kodlarını ve bu kodlar ile birlikte de vatandaşlık duygusunu kazanmıştır. “Vatan”daşlık kavramı her şeyden önce ulus olma ve bu ulus içerisinde bir topluluk oluşturma bilincini insanlara aşlamıştır.

Ulus-devletin ortaya çıkmasıyla birlikte sınır kavramı öncelikli olarak önem kazanmıştır. Sınır kavramı, vatan kavramıyla bir olarak görünmeye başlamış olup, ulus-devlet için özel bir öneme sahiptir. Ulusun egemen olduğu bir sistem içerisinde ulusun sınırları ile siyasal iktidarın sınırları örtüştürülmüştür (Erözden 1997: 117-118). Birey vatandaş sıfatını kazanmış, vatandaş olmak ulus-devlet içinde yaşayan insan için önemli bir özellik olarak ifade edilmiştir.

Uluslar, kültürel kodlar sayesinde kendi kaderini belirleme hakkına sahip olmuşlardır. Bu noktadan yola çıkan Benhabib’e göre, ulus-devletin barındırdığı vatandaşlar, içinde buldukları toplumdaki kimliklerin-sonradan inşa edilmiş bir

kimlik bile olsa- oluşumunun öncesinde belli bir tarih, dil, gelenek gibi yapıları paylaşan bir grubun yani bir ulusun da üyeleridir (Benhabib 2006: 72). Modern devletin içindeki insanlar, vatandaş olma duygusuyla hareket etmekte ve bu nedenle vatandaş olma bilinciyle evrensel olma çabasından uzaklaşmaktadır. Ayrıca ulus-devlet, devletin merkezileştirilmesini, kültürü tek tipleştirilmesini, hukukta eşitlik ve ekonomi de ise bütünleşmeyi amaçlamaktadır (Güngör 2008: 106). İnsanlar, artık sadece birey olarak değil; toplum içerisinde vatandaş-birey ikilemi içinde tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra ulus-devlet, yurttaşlık hakları ve halk egemenliği ikilemi ile birlikte bir bütün olarak ulusun, tek bir devletin aidiyetinde olduğunu belirtir ve ortaklık duygusunu hissettirir (Güngör 2008: 107).

Benhabib'e göre, 16. yüzyıldaki Avrupa hegemonyasından bu yana iş başında bulunan ulus-devlet modeli, insan hakları ve ulusal egemenlik ilkesi arasındaki gerilim ve zaman zaman bu gerilimin ortaya koyduğu bir çatışma üzerine kurulmaktadır (Benhabib 2006: 71). Bu bağlamda daha önce belirtilen vatandaşlık hakları ve halk egemenliği ikileminin ulusal egemenliğe tekabül etmesinin yanı sıra evrensellik kavramsallaştırmasının da insan haklarına hitap ettiği görülmektedir. Ortaya çıkan gerilimler neticesinde insanlar, kendilerini tanımlama noktasında belirsizliklerin arasında kalmıştır. Bu noktada ulus-devlet, ortak duygu ve aidiyetin yanı sıra, eşit ve adil bir toplum modeli oluşturmasına yardımcı olacaktır.

Ulus-devlet kavramsallaştırmasındaki düşüncesinde Pollis'e göre, ulus-devlet, Avrupa'nın bir ürünüdür. Ulus-devlet Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, merkezileşme ve toplumun genişlemesi ile evrensel hale gelmiştir. Evrensel hale gelmesinden sonra Batılı olmayan devletler tarafından da talep edilmiştir. Bu talep ile birlikte Batı temelli insan hakları sözleşmelerini imzalayan devletler haline gelmişlerdir. Fakat insan haklarının herhangi bir caydırıcı normunun olmamasını fırsat bilerek kendi egemenliklerini savunmuşlardır (Pollis 1996: 321). Burada ilk olarak Pollis'in bahsetmiş olduğu evrensellik kavramı, ulus-devletin yaygınlaşması anlamında ele alınmalıdır. İnsan hakları normlarının ulus-devlet üzerinde herhangi bir caydırıcılığının

olmaması, devletlerin bireysel olarak davranmaları ve siyasal iktidarın otoriter bir yapı oluşturması durumu insan haklarına yöneltilen eleştirilerin başında yer almaktadır.

Özellikle Üçüncü Dünya Ülkelerinde görülen bu durumun yanı sıra, insan hakları çalışmalarının sekteye uğramasının nedeni, kimlik politikasının yükselişiyle birlikte, kültürel dönüş, kimliği ve kültürel önceliği vurgulayan herhangi bir duruma değer artmış olmasıdır. Bu durum Benhabib'e göre, ulus-devlet aygıtlarının hukuksal bir norm aracı olmaktan çıkartılarak vatandaşlar arasında kanunsuz olarak yer alan bir ayrımcılık aracına dönüşmesi süreci, devletlerin azınlık gruplarına karşı uyguladığı, bir vatandaşlıktan çıkarma durumu başlatmalarıyla ve böylece, sınırlar arasında milyonlarca kişiden oluşan sığınmacı, sınır dışı edilmiş yabancı ve mülteci insan toplulukları yaratmalarıyla birlikte tamamlanmıştır (Benhabib 2006: 64).

Bu noktada yaratılan insan topluluklarının, devletlerinden farklı bir ülkeye sığınmaları durumu beraberinde devletsiz olmalarına da yol açmıştır. Bu durumu devletsiz olarak değilse bile -Kant gibi- konuksever olarak ifade eden Butler'a göre, bir mülteci, herhangi bir yer ve zamanda bir devletten kovulması ya da farklı yollarla mülksüz bırakılması durumunda genellikle kendine gidecek bir yer bulamaz. Dahası kendine bir yer bulsa bile sadece orada geçici olarak kalmak durumundadır. Bunun nedeni mültecilerin, o devletin vatandaşı olarak görülmeyecek oluşudur (Butler 2010: 5). Aslında burada Butler'ın belirtmiş olduğu durum tam olarak konukseverlik kavramını yansıtmamaktadır. Ona göre, bu durum "zorunlu konukseverlik" olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda Butler'a göre, ulus-devlet, kendine bir meşruiyet ortamı sağlayacak şekilde ulusal azınlıkların sistematik bir şekilde dışlanmalarını ve kovulmalarını gerektiren bir siyasal oluşumdur (Butler 2010: 24-25).

İnsanlar, ulus-devlet ile birlikte kendini ait hissetmediği kültürde azınlık konumunda yer almakta ve dışlanmaktadır. Bu bağlamda ulus-devlet ve birey arasında ortaya çıkan çıkmazların insan hakları ile çözülmesi hakların ortaya çıkmasının nedenleri arasında yer almaktadır. İnsan hakları, devletlerarası ilişkileri düzenlemek ve denetlemek için var olmaktan ziyade, devlet ve birey arasındaki ilişkileri düzenlemek

için de varlık göstermek durumundadır. Bunun nedeni insan haklarının, devlet-birey ve devlet-vatandaş arasındaki ilişkilerin şeffaf bir şekilde işlemesine dikkat etmesidir. Bundan dolayı artık devlet-vatandaş ilişkisi iç mesele olmaktan ziyade insan haklarının varlığıyla birlikte birey eksenli bir dış mesele haline bürünmüştür (Galtung 1999: 65). Ortaya çıkan mülteci veya devletsiz bireyler, insan haklarının etkisiyle birlikte kendine konukseverlik sağlayacak yerler aramaktadır. Konukseverlik fikrinin Kant'ın ifadesi gibi anlaşılması noktasında bu durum ulus-devlet için bir tehdit oluşturmayacaktır. Fakat konukseverlik fikrinin kalıcı bir ikametgâh durumu olarak ele alınmasında kültürler, ulus-devletin iç meselelerine karışılmasına karşı insan haklarına çekimsiz bir tavır sergileyeceklerdir.

Bu noktada insan hakları kavramsallaştırması, devlet-birey ve devlet-vatandaş bağlamında ulus-devletlerde kavramının anlaşılmasına odaklanmıştır. Bu durumun neticesinde özellikle devlet-birey ilişkisi noktasında Kuçuradi'ye göre, ulus-devletler, kendi başına bir varlık olarak devlet kavramından, insan haklarına dayalı devlet kavramına geçilmesi gereken bir yapıda olmalıdırlar (Kuçuradi 2016: 49). Bu durum ulus-devletlerin, insan hakları kavramsallaştırmasını içselleştirmesi neticesinde doğru bir düzleme oturacak görünmektedir. Fakat aynı zamanda insan haklarının da demokrasiyi içselleştirmesi söz konusudur. Bu bağlamda kültürel rölativizm, kültürel kodlarla birlikte ortaya çıkan ulus-devletler ile evrensel insan haklarının birbirlerini içselleştirmesinin sağlanabilmesi için insan haklarının yeniden inşası sürecine odaklanmıştır.

Sonuç olarak, insan haklarına bağlı demokratik bir devlet anlayışı ile yola çıkan kültürel rölativizm, kültürel çoğunlukların evrenselliğin yapıları oluşturacağı düşüncesine temel oluşturmaktadır. Belirtilen devlet anlayışının ortaya çıkmasının ilk koşulu insan haklarına bağlılık gösteren bir hukuk devletinin var olmasıdır. Bu bağlamda insan hakları, demokratik bir toplumda insana verilen değerlerin ortaya çıkmasının yanı sıra vatandaşların da refah bir hayat sürmesine zemin hazırlayacaktır. Fakat insan hakları normları ile demokrasi normlarının farklı yönleri ortaya çıkartılarak uyumsuz bir

hava yaratılmaktadır. Her ikisinin de birbirini içselleştirdiği fikrine sıcak bakılmamaktadır.

2.2.2. Kültür, Birey ve Toplum

Kültür, birey ve toplum kavramları üzerine düşünmek vatandaşlık kavramını ele almayı gerektirmektedir. Ortaya çıkan vatandaşlık tanımı, insanların kendi özgürlük alanlarını belirleme noktasında belirtilen kavramlardan faydalanmaktadır. Nitekim özellikle kültür ve toplum, bireyin hayatına etki eden kavramlar olarak; bireyin özgürlük alanını belirlemektedir. Bu bağlamda bireyin özgürlük alanını belirleme noktasında toplum ve kültür, kendi içerisinde barındıramadığı veya özgürleştiremediği bireyi devletsiz bırakmak durumunda kalacaktır. Bu açıdan bireyin içerisinde bulunduğu kültür, onun yaşamındaki özgürlüklerine, düşüncelerine ve ahlaki değerlerine şekil verecektir. Buradaki eleştirel nokta, bireyin özgürlük alanının kısıtlanmış olmasıdır. Ayrıca bireyin doğuştan seçme hakkının olmaması ve ayrıca içinde bulunduğu kültürü benimsememesi neticesinde dışlanmış olması durumu eleştirel bir durumu ortaya koymaktadır.

Kültür ve birey tartışması noktasında İnsan Hakları Bildirgesi hazırlanırken iki sorunsal ele alınmıştır. Bunlardan ilki, bildirinin, bireyin kişiliğine saygı duyması ve toplumunun bir üyesi olarak değer görmesidir. İkincisi ise dünya düzeninde, farklı insan gruplarının kültürlerine saygının önemidir (American Anthropological Association 1947: 539). Fakat bu iki sorunsaldaki çıkmaz, insanın bir kültür grubunun içinde yer alması ve aynı zamanda bireysel olarak kendi kaderini tayin etmesi durumudur. Diğer bir deyişle, her ne kadar bireyin kişiliğine saygı ve bireyin bulunduğu veyahut bağlı olduğu gruba karşı saygı önemli olsa da, bireyin kendi kaderine yön verme istenci her iki durumu da önceler. Öte yandan, bir toplumun içinde yer alan insan özgürlüklerini de, yine aynı kültürün belirlediği ölçüde yaşayacaktır. Kültürel belirlenim noktasında birey, özgürlükler alanını, yaşadığı toplumsal alanın sınırları ölçüsünde belirleyecektir.

Parekh (1999)'a göre ise, kültür önemli bir konu olarak görülmektedir. Kültür, insanların kendini özgür hissetme ya da bir yere ait hissetme duygusunun mimarıdır. Bu durumda her kültürün kendini ifade edebileceği kültürlerarası diyalog sağlanırsa evrensel değerler üzerinde anlaşma sağlanabilir (Aktaran: Saraç 2006: 28). Parekh'da her kültürün ya da ulus-devletin bir söz hakkı olması durumunu ele almıştır. İlimli bir yol izleyerek kültürlerin içerisinde oluşan bir evrensellik olabilir mi bunun üzerinde yoğunlaşmaktadır (Aktaran: Saraç 2006: 28).

Birey, kendi toplumu içerisinde yaşarken farklı kültürlerden yoksun kalmaktadır. Kültürel farklılıklardan yoksun olan birey, kendi kültürel kodlarının dışına çıkamayacağı için, kendi tanımı da tam anlamıyla bulamayacaktır. Bu noktada insan haklarının özgürlük tanımı, kültürel farklılıkların eksikliği nedeniyle sınırlı kalmıştır. Özgürlüklerin sınırlı olması rölativistlerin, insan haklarının evrenselliği durumuna yapmış olduğu eleştirilerin ana sorunsalını oluşturmaktadır. Rölativistlere göre, Batı toplumunun temelini oluşturduğu insan hakları, belirli bir kültürün dışına çıkamamasından dolayı kendi kültürlerini evrensel olarak dayatmışlardır. Bu dayatma ile birlikte insan, kendini tanıma bunalımına girdiği için “evrensellik” eleştirilmiştir.

Bu noktada ilk olarak bireyin kişiliğini kültürü ile gerçekleştirdiği için bireysel farklılıklara gösterilen saygı kültürel farklılıklara da gösterilmelidir. Çünkü bireylerin kendisini tanımladığı grup özgür olmadıkça, birey de özgür olamayacaktır (American Anthropological Association 1947: 541). Burada insan haklarının Batı tarafından oluşturulması durumunun eleştirisi yer almaktadır. Bunun nedeni tek bir kültürel doğrular ile ortaya çıkan insan hakkı, kültürleri tek bir noktada toplamış ve Batı kültürünü diğerlerine karşı öncelemiştir. Aslında tıpkı birey gibi kültür de, Batı kültürünün sınırları çerçevesinde kendi sınırlarını oluşturmaktadır. Bu noktada kültürler arası saygı ve hoşgörü önemlidir. Aynı zamanda Joyner ve Dettling'e göre, batı bireyciliğinin, bireyi kültürel çevresinden tamamen soyutladığını ve bireyin, bireysel amaçları için kendi içinde bulunduğu sivil topluma yönelik gayri meşru bir bakış içerisinde olduğunu ileri sürmektedir (Joyner ve Dettling 1989: 286).

Aynı zamanda Falk (1992)'a göre ise, insan hakları, kültürel koşulları dikkate almadan yorumlanması, insan hakları normlarının uygulamaları açısından Batılı olmayan toplumlarda rahatsızlık ve endişe yaratmaya başlamaktadır (Aktaran: Saraç 2006: 28). Fakat yukarıda da belirtildiği üzere insan haklarının evrenselliği noktasında Batı'nın kendi kültürel kodları ile bu evrenselliği oluşturması noktasında kanıtlanabilirliği pek mümkün olamayabilecektir.

Başka bir deyişle, dünyanın doğası gereği, gördüğümüz renkler, duyduğumuz sesler bile, içinde doğduğumuz kültürün bir parçası olan konuştuğumuz dilin şartlarına bağlıdır. Her toplumda iyi ya da kötü, doğru ya da yanlışlar olabilir. Bu noktada kültürel farklılıklar ile birey iyi ve doğru olan yönlendirilecektir (American Anthropological Association 1947: 542). Aslında kültürlerin doğruları ile bireyin doğruları paralellik kazanması durumunda herkese göre olmasa da iyi ve doğru olanın evrensellik olarak ele alınması hız kazanmış olacaktır.

Sonuç olarak yirminci yüzyıldaki insanın hakları, herhangi bir tek kültürün standartları tarafından sınırlandırılmaz. Bu durumda Batı kültürünün diğer kültürlerden üstünlüğü konusu geçerli olmayacaktır. Aynı zamanda kültür, birey ve toplum arasındaki bağın kurulması durumunda özgürlüklerin artacağını düşünen birey; aynı zamanda kendi alanının genişlemesini talep edecektir. Bu durumda kültürler arası diyalog sayesinde insanlığın evrenselliği yeniden gözden geçirilecektir.

2.3.Evrenselliğin Eleştirisi

Evrenselliğin, kültürlere karşı saygı ve hoşgörü ile bakmaması eleştirel bir yaklaşımı içermektedir. Bu noktada birçok kültürel rölativist insan haklarının evrenselliği noktasında kültürel belirlenimden yoksun oluşunu eleştirmektedir. Aslında eleştirilen durum evrenselliğin taşıdığı anlamsal derinliğin yanı sıra evrenselliğin oluşumuna da yöneliktir. Kültürel rölativistlerin düşüncesine göre, birçok insan evrensel insan hakları üzerine bir fikir sahibidir fakat bu durum evrensellik bağlamında

düşünülebilecek genel bir kavramsallaştırmadan ziyade görece farklılaşmış fikirlerden oluşmaktadır.

Bir başka açıdan, Koskeniemi (2005)'e göre, meşru bir toplumsal düzen, genel geçer olmaktan ziyade nesnel olarak belirlenen kuralları içeren, halk iradesine dayalı bir düzendir. Düzen, nötr ve öngörülebilirse, özgürlükler de bir o kadar güvendedir. Özgürlükleri koruyabilmek için, özgürlüklerin sınırlanması söz konusu olsa dahi bu yol tercih edilmelidir (Aktaran: Gürsel 2014: 60). Burada amaç insanların toplum içerisindeki özgürlük alanlarını bir kültürün alanı gibi kısıtlanmasının nedenini açıklamaktır. Birçok kültürel rölativiste göre, bireyin özgür olabilmesi için kendini bir topluma ait hissetmeli ve ayrıca yaşamış olduğu topluma aitmiş gibi yaşamalıdır. Bu noktadan yola çıkacak olursak; demokrasinin kendisine tehdit oluşturan durumlarda hakların askıya alınmasını sağlayan bir özgürlük anlayışı egemendir. Bu anlayış, kendini korumaya odaklı demokrasi anlayışı tanımlanmaktadır (Aktaran: Gürsel 2014: 69). Aslında yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere kültürel rölativizm, kişinin insan olarak değil, bir cemaat kültüründe vatandaş olarak değerlendirilmesini talep etmektedir.

Kültürel rölativizmin savunusunda en önemli düşünür olarak bilinen Pollis'e göre, Batılı insan hakları doktrinlerinin unsurları, Batı dışı düşünceye dâhil edilebilir. Fakat bu durumda Ortadoğu, Asya ve Latin Amerika gibi ülkelerin kendine özgü kültürel kodlarında yeniden yorumlanma ve yeniden yapılanması gerekmektedir (Pollis 1996: 319). Bu noktada Pollis, insan haklarının evrensel olması durumuna karşı çıkmamaktadır. Aslında Pollis, var olan insan haklarının evrensellikten uzak olduğunu ve Batı'nın ürünü olmasının yanı sıra Batı kültürüyle hazırlandığını dile getirmektedir. Bu durumda kültürel çoğunluklar ile birlikte evrensellik yeniden inşa edilmelidir.

Pollis'e göre, kültürel rölativistler ve evrenselciler arasındaki tartışma, modern devletin halklarının haklarını ve haklarını tanımlamadaki rolünü göz ardı etmesi noktasında gelişmektedir (Pollis 1996: 320). Bu göz ardı etme durumunun ortadan kalkması için halkların kendi haklarını oluşturması gerekmektedir. Fakat halkların,

kendi haklarını oluştururken, modern devletin keyfiliği ve rasyonalitesinden uzak bir tavır sergilemesi gerekmektedir.

Bir başka kültürel rölativist Teson'a göre ise, devletlerin anayasal düzenlerinde ve kültürlerinde farklılıklar olabilmektedir. Bu durumda bir toplumda insan hakları ihlali olarak görülen şey, bir başka toplumda hukuka uygun kabul edilebilecektir. Bu nedenle ona göre; Batı'da ortaya çıkan insan hakları düşüncesi, Üçüncü Dünya toplumlarına uygulanması dayatılma olarak görülecektir. Çünkü halkların, kendi kaderini belirleme hakkına saygı gösterilmesi durumu, kültürler arası normatif yargıları engellemektedir (Teson 1985: 871). Dolayısıyla kültürlere gösterilen saygı ile evrensel insan haklarına duyulan saygı eşitlik göstermemektedir. Bununla birlikte halkların kendi kaderini tayin hakkı insan haklarının sunmuş olduğu düşünceyi benimsemeyi engellemektedir. Bazı rölativistler gibi Teson da, yaşam hakkı özgürlüğü gibi temel insan haklarını, kültürel geleneklerin bile geçersiz kılamayacağını mutlak olarak kabul etmektedir (Teson 1985: 873). Buradaki önemli nokta yaşama hakkı ve işkenceye maruz kalmama özgürlüğü gibi birkaç temel yaşam hakkı, insanların yaşamında insan haklarını esas almaya yeterli midir? Ayrıca var olan insan hakları insanların bu haklarını kesin olarak koruma altına alabilecek midir? Teson'a göre, insan haklarının caydırıcı özelliğinin var olmaması, insanların temel yaşam haklarını korumak için yetersizdir. Bu noktada Koskenniemi'nin özgürlükleri korumak için özgürlükleri sınırlandırmak ifadesi Teson'ın düşüncelerinde de kendine yer bulmuştur.

Yukarıda belirtildiği gibi evrenselliğin en zayıf noktalarında birisi, herhangi bir şekilde merkezileştirilmiş, zorlayıcı ve caydırıcı yargı mekanizmalarının insan hakları bağlamında olmamasıdır. İşte tam bu nokta da rölativistler, insan haklarının yargılama ve uygulama mekanizmalarının bulunmaması nedeniyle, nihai olarak evrensel hukukun yasal karakterini tamamen reddeder (Teson 1985: 875-876). Burada aslında Teson'a göre, insan haklarının evrensel kodlarının yeniden belirlenerek kültürler özeline indirgenmesinin sağlanması gerekir. Bunun nedeni ulusların yargı mekanizmalarının işlerliğinin, uluslararası yargı mekanizmalarından daha hızlı ve güvenilir işlemesidir. Aslında insan haklarına, Batı kültürü içerisinde ortaya çıkması noktasında güvenilirliğin

fazla olmaması, uluslararası yargı mekanizmasının caydırıcı olmasını etkilemiştir. Birçok kültürel rölativistin belirttiği gibi, evrenselliğin, Batı temelli olması iddiasından yola çıkarak yeniden inşa edilmesi söz konusu olacaktır.

Bir başka açıdan Galtung'a göre, insan hakları, uluslararası ve ulusal yasaları birleştirmeye çalışan hayali ve karmaşık bir yapıdır. Bu bağlamda Galtung, insan haklarını ikiye ayırır. Birincisi olumlu insan hakları, devletin görevlerini tanımlar, ikincisi olumsuz insan hakları ise devleti sınırlandırır (Galtung 1999: 17-18). Galtung, insan haklarını tanımlarken insan haklarının hayali olmasını genel geçer bir zorunluluğu olmadığı tavsiye niteliğinde olduğu için söylemektedir. Karmaşık olmasını da zaten rölativistlerin de eleştirdiği gibi farklı kültürler içerisinde insan haklarının anlamının farklılaştığını belirtmektedir.

Galtung'a göre, evrensel geçerliliği olan bilim olmadığı gibi hukuksal anlamda evrensel bir kanunda yoktur. Bunun nedeni kanunların çeşitliliği değil, her kültürde farklı anlamlar içermesidir. Kültür farklılıkları bir toplum gerçekliğidir (Galtung 1999: 61-62). Ona göre; evrensel insan haklarının yeniden inşası olsa dahi herhangi bir evrensellik söz konusu olmayacaktır. Bu durumda eğer ki bir yeniden inşa söz konusu ise demokrasilerin yeniden inşasının söz konusu olmalıdır. Demokrasiler ile birlikte her devlet kendi vatandaşını topluma entegre ederse; insan haklarına kendi içerisinde yasal bir statü kazandıracaktır. Bu nedenle uluslararası bir kanuna gerek olmayacaktır.

Galtung, bu durumu temellendirmek için; şu an varlığını sürdüren insan haklarından istisna olarak ortaya çıkan Batılı insan hakları olarak söz etmektedir. Batı'nın kendi epistemolojisini tüm dünyaya dayatmak istemesi sonucu "evrensel" bir insan hakları inşası başlatması ile birlikte kültürel farklılıkları göz ardı ederek evrensel bir kanun yaratılmak istemiştir. Fakat Galtung, Batı hegemonyasının sona ereceğini ve baskılanmış hukuk geleneklerinin tekrar ortaya çıkacağını belirtmiştir (Galtung 1999: 62). Buradaki önemli nokta, insan haklarının Batı'nın evrenselliğinden öteye geçemediği ve sonunda olması gereken ulusal kanunların ortaya çıkmasıdır.

Ayrıca Galtung'a göre, evrenselcilikle ilgili sorun, insan haklarının "Anglosakson/İskandinav standartlara" göre değerlendirilmesidir. Burada önemli ayrım, insan haklarını, örneğin Latin Kültürü, bu dünya için ulaşılmaz bir güzellikte bulabilir; Japon Kültürü, Japon dilinin güzelliğini kullanarak kendi değerlendirmesini kendisi yapabilir (Galtung 1999: 62). Bu açıdan bakıldığında ona göre; her kültür kendi vatandaşının refahına göre kendi insan haklarını oluşturabilir. Bu durumda genel bir insan hakları çerçevesi çizmek gerekmemektedir. Buradaki amaç aslında var olan evrenselliğin ortaya çıktığı noktada nasıl inşa edildiğini görmek ve günümüzde yaşanan sorunlar ışığında da tartışmalı bir evrensellik kavramsallaştırması ortaya çıktığını ele almaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak evrenselliğin eleştiri noktası birkaç temel tartışma üzerinde ilerlemektedir. Bu noktada birinci tartışma konusu kültürel rölativizmin de ortaya çıkmasına yol açan insan haklarının evrenselliğinin, Batı'nın kültürel kodları ile oluşturulması durumudur. İkinci olarak ise kendi kaderini belirleme haklarının uluslara bırakılması noktasındadır. Bir diğer tartışma konusu ise insan hakları normlarının caydırıcı olmaması nedeniyle ulus-devletlerin keyfiliğine bırakılması durumudur. Ayrıca insan haklarının evrenselliğine pozitif bakan görüşe göre, insan haklarının, kültürel çoğunluğun yer alması ile birlikte yeniden inşa edilmesi söz konusudur. Bu görüşün alternatifi ise, demokrasilerin yeniden inşası ile ulus-devletlerin kendi içinde bir insan hakkı düşüncesi oluşturması durumudur.

2.4. Evrensellik ve Kültürel Emperyalizm Arasında İnsan Hakları

İnsan haklarının evrenselliği noktasında kültürel rölativistler tarafından yapılan bir eleştiri ise kültürel emperyalizmdir. Kültürel emperyalizm, iki savaş döneminden sonra sömürgecilikten kurtulan yeni ulus-devletlerin kurulması ve bununla birlikte Batı'nın yeni sömürge arayışları içerisinde olması sebebiyle evrensel insan haklarının ortaya çıkarıldığını savunmaktadır.

Emperyalizm, bir devletin kendi sınırları içerisinde kurduğu otorite ve hakimiyeti sınır dışına taşıma durumudur (Heywood 2012: 326). Kültürel emperyalizm ise, 1960 yılında ortaya çıkan eleştirel bir söylemdir. Kültürel rölativist savunucularının ortaya atmış olduğu bir terimdir. Bu terim üzerinden Batı, II. Dünya Savaşı öncesinde-modern ulus-devlet anlayışı- elinde bulundurduğu devletleri tekrar sömürgeci haline getirmek için uğraşmaktadır. Kültürel emperyalizm, emperyalist devletlerin, kültür ithalatı ile sömürgeciliğe devam edildiğine vurgu yapmaktadır (Tomlinson 1999: 13-15).

Kültürel emperyalizm, özellikle yeni bağımsızlık kazanmış olan Üçüncü Dünya Ülkelerine yönelik olan saldırıların devam ettiği bir ideoloji olarak bilinmektedir. 1960'lı yıllardan beri sömürgeciliğin bir başka ifadesi olarak hüküm sürmüştür. Bu nedenden dolayı da kültürel rölativistler, insan haklarının evrenselliğinde emperyalist bir tavır gördükleri için bu konuya itirazda bulunmaktadırlar. *Batı eşittir evrensel insan haklarıdır*¹² diyerek insan haklarını eleştiren rölativistler, Batı'nın tek amacının sömürgeciliğin şekil değiştirmiş halinin tekrardan sunulduğunu belirterek evrensellik iddiasına karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda kültürel rölativizmin ortaya çıkış nedenlerinden birisi de kültürel emperyalizmdir. Aslında yine yapılan eleştiriler de insan haklarının Batı menşeli olması nedeniyle Batı'nın yeni ideolojik aygıtlar oluşturarak kendine yeni sömürgecilik alanı yaratmasıdır.

Diğer taraftan kültürel rölativistler, ulus-devletlerin kendi ulusal kültürlerinin ve ulusal kimliklerinin oluşmasını savunmaktadırlar. Bu durumda oluşan ulusal kültür ithal olmayacak ve kendi ulusunun sorunlarına yönelecektir. Fakat her ulusal kültür vatandaşlarını içine alacak şekilde kapsayıcı mıdır? Ulusal kimlikler, ulus-devlet içinde yaşayan bütün kesimlere mi hitap etmektedir? Ulusal kimlikler, ulus-devlet içerisinde bir azınlık grup yaratır mı? gibi sorulara cevap, ulusların kendi kaderini tayin etme durumu ile açıklanmaya çalışılabilmektedir. Ulusların kendi kaderini belirleme hakkı denildiğinde akla ilk gelen anlamı ile halkların kendi içerisinde ekonomik, sosyal ve

¹² Bkz. Bir Başka Açıdan İnsan Hakları / Galtung 1999: 11.

kültürel serbestisi olduğudur. Bu üç hakkın rölativistlere göre, Batı'nın ortaya attığı evrensellik kavramı ile ulusların elinden alınmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Bu nedenle Batı emperyalizminden kurtulan ulus kendi kaderini tayin hakkı ile kendini özgürleştirmektedir.

Ulusların kendi kaderini belirleme noktasında ulusal kimlikler, bir azınlık grup yaratmakta olup; yaratılan bu azınlık grup ise kendini o kültüre ait hissetmeyecektir. İnsan, özü itibariyle değer görmek ister; fakat bu durum sadece kültür içerisinde tam anlamıyla gerçekleşemeyebilir. Her ulusal kültür ya da kimlik bir bütünlük yaratamayabilir. Bu nedenle kültürel emperyalizm, her ne kadar tehdit oluşturmakta ise ulusal kimlikler de o kadar tehdit oluşturmaktadır. Tomlinson'a göre, kültürler, *modernliğe mahkumdurlar* fakat bu sadece yapısal ekonomik kalkınma süreci sayesinde değil, öz gelişme denen insani bir süreç sayesinde (Tomlinson 1999: 205-206).

2.5. Evrenselliğin Yarattığı Kimliksizler

Kendi ulus-devletlerinde azınlık olan gruplar, kendilerine yeni yurtlar aramışlar fakat evrensellik ve ulus-devlet arasında kaldıkları için kendilerine yurt bulmaktan öte kendi yurtlarından da olmuşlardır. Burada bireyin, evrensellik ve ulus-devlet arasında kalmasının nedeni vatandaş ve birey kavramsallaştırmasında gidip gelmesidir. Evrensellik, belirtilen azınlık gruplara, birey olarak muamele görme hakkı sağlamıştır. Fakat ulus-devlet içinde vatandaş olarak görülen insan, kendini arada sıkışmış durumda hissetmektedir. Bu nokta üzerinden Hannah Arendt, evrensel insan hakları ve ulus-devlet arasında sıkışan kimliksiz olarak tanımladığı bireylerin veyahut grupların yaşadıkları sorunlara değinmiştir.

Hannah Arendt, 20. yüzyılda insanın yaşadığı sorunlar üzerinden emperyalizm, anti-semitizm¹³, göçmenlik gibi sorunları araştırmıştır. Bu noktada 1920'li yıllarda başlayan ekonomik buhran gibi birçok neden ile ortaya çıkan insanların oluşturduğu

¹³ Nazi Almanyasında ortaya çıkan ve Yahudilere karşı düşmanca duygular besleyen ve Yahudilere karşı ayırt edici önlemler alınmasını isteyen görüşe denir.

grup, göçmen grubu olarak nitelenmektedir. Arendt, kendi göçmen tanımını yapmıştır. Arendt'e göre, göçmenler;

“Anayurtlarından ayrıldıklarında artık yurtsuzdular; devletlerini bıraktıklarında artık devletsizdiler; insan haklarından yoksun bırakıldıklarında artık haksızdular, yeryüzünün posasıydılar” (Arendt 1998: 255-256).

Aslında Arendt'in yapmış olduğu göçmenlik tanımının içerisinde yer alan ifadeler günümüz toplumsal gerçekliklerinden bir kesiti de içermektedir. İnsan haklarından yoksun bırakılan kişi ya da topluluklar, devletlerinden göç etmek zorunda kalan mülteciler karşısında insan hakları çaresiz kalmıştır. Yeryüzünün posası olan insanlar, her yerde dışlanma ile karşı karşıya kalmışlardır. Avrupa, Sovyet Rusya gibi birçok yerde dışlanan insanlar -özellikle 20. yüzyıl ortalarında Yahudiler- değersizleştirilmiş ve dışlanmıştır. İşte tam da bu noktada insan hakları kavramı bütün herkes için umutsuz bir idealizm ve ikiyüzlü bir durum olarak kendisini göstermiştir (Arendt 1998: 258-259). İnsan haklarının umutsuz bir idealizm olmasını Arendt, kimliksiz tanımlar içerisinde yapmıştır. İnsan haklarının yasal normlarının eksik kalması nedeniyle ulus-devletlerin kendi iç dinamikleri içerisinde kendi kararlarını alıyor olması bu durumu tetiklemiştir. Hem II. Dünya Savaşı döneminde olsun hem de Soğuk Savaş döneminde yerinden edilmiş olan milyonlarca mülteci ve sığınmacı ortaya çıkmaya başlamış; hiçbir hükümrana devredilemez olduğuna inanılan insan hakları uygulanabilir gözükmemiştir (Arendt 1998: 298).

Bu noktada ulus-devlet kavramı ve barış antlaşmaları ile birlikte ortaya çıkan Üçüncü Dünya Ülkeleri kendisine Batı modernitesini örnek alan devletler olarak kurulmuşlardır. Bu devletler kendilerine Batı'nın gelişimini örnek alması noktasında bir amaç oluşturmaktadırlar. Batı'yı örnek alan bu devletler, kendi kaderini tayin etme noktasında endişelilerdir. Bunun nedeni Batı merkezli ulus-devlet anlayışında, milliyetçilik, ulusal kimlik, azınlıklar gibi kavramların ulus-devletin oluşumu noktasında ortaya çıkması, fakat ortaya çıkan bu yapılarda, ülke sınırlarının hiç olmadığı kadar keyfi ve hiçbir milliyeti sınırlamaması durumu sorunları beraberinde getirecektir (Arendt 1998: 260-261). Ulusal kimlik bilinci ile ortaya çıkan devletlerde

kendi kaderini tayin etme hakkı verilmesi ve sınırların geçirgenliği gibi durumlar sorunların başında gelmektedir.

Bir başka noktada da Arendt, azınlık antlaşmalarını asimilasyon sürecinin yeniden inşa edilmesi sürecinde kültürel emperyalizm kavramının tekrar ortaya çıkması noktasında önemli olarak değerlendirmektedir (Arendt 1998: 264). Aslında egemen devletlerin amaçları, ulus-devlet içerisindeki azınlıkları asimile ederek tek ulus yaratmak ve bu sayede de kaygılarının önüne geçmektir. Bu nedenle ortaya çıkan ulusal kimlikler ile birlikte asimilasyon süreci ulus-devletin kendi içerisinde başlatılmıştır. Daha sonra asimilasyon süreci “biz” ve “onlar” kavramlarının ortaya çıkması ile birlikte derinleşmiştir. Bu noktada Arendt’in belirttiği gibi kimliksiz kişiler artmaya başlamıştır.

Bu nedenlerden dolayı Arendt’e göre, insan hakları, hiçbir zaman bir yasa haline gelmemiştir. Fakat bir başvuru mercii olarak görülmektedir. Çünkü insan hakları yaşanan bu süreçte güvenilirlik kazanamamıştır. Bu noktada insan hakları bir hayır cemiyetinin amacı haline aldığı için, bu hakların herhangi bir itibarı da kalmamıştır (Arendt 1998: 277-278). Aslında Arendt, insan haklarının en önemli eleştirisi noktalarından biri olan, insan haklarının var olmasının yanı sıra caydırıcı olmasının gerekliliğini ele almaktadır.

Arendt’in belirtmiş olduğu devletsiz olan insanlar, sadece kendi yurtlarında değil diğer yurtlarda da kendilerine yer bulamadıkları için “kimliksiz” olarak tanımlanmıştır. Bu noktada devletler -özellikle egemen devletler- insan haklarının gereği olarak bu kişileri ülkelerine kabul etseler bile sığındıkları devletler tarafından yasadışı eylemlere –yasadışı ve kaçak yollardan mülteci kamplarından kaçarak izinsiz yurdu dolaşma gibi- itilmişlerdir. İşte bu durum sayesinde ulus-devletler, ülkelerinden çıkardığı devletsizleri komşu ülkelere gönderiyordu (Arendt 1998: 282-283). Fakat komşu ülkede de barınamayan devletsiz göçmenler, barınabilecekleri ve insanca yaşama hakkına sahip olabilecekleri bir yer arama çabasını devam ettirmek durumunda kalmışlardır. Uluslararası görüşmelerin tek amacı *mülteciler nasıl yeniden sınır dışı edilebilir?* olmuştur. Burada sınır dışındaki mülteci kamplarına yerleştirilen göçmenler

önemli bir yer edinmektedir (Arendt 1998: 283). Birçok ülkenin sınırında hiçbir ulusa ait olmayan milyonlarca mülteci bulunmaktadır. Aynı zamanda sınır dışında mülteci kampında olmasa da bir ulus-devlet içinde kendine yer arayan mülteci de kamp yaşamından farksız bir şekilde yaşamını sürdürmektedir. Bu durum insan haklarının yeniden gözden geçirilmesini gündeme getirmek için yeterli görülmektedir.

Sonuç olarak her ne olursa olsun Arendt'e göre, insan hakları her ne kadar farklı kültürlerde farklı anlamlar ifade etse de önemlidir. Çünkü eğer bir toplulukta insan hakları yok ise, o topluluk uygarlık evresi ve halkın egemenliği evresine ulaşmamıştır yabancı ya da yerli bir despotun boyunduruğundan çıkamamıştır (Arendt 1998: 295). Bu nedenle kültürel rölativistlerin düşüncesine paralel olarak Arendt de, insan haklarının yeniden düzenlenip bir öneri olmaktan çıkıp yasal bir norm haline bürünmesini arzu etmektedir. Yasal bir norm olarak ifade edebilmek ise, ahlaki bir deneyim ve bilinçle bütünleştirilmesini gerektirir. Bu noktada Arendt, yeni oluşacak olan insan hakları nosyonunun, politik olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır.

III. BÖLÜM

3. EVRENSELLİK ve KÜLTÜREL RÖLATİVİZM BAĞLAMINDA SEYLA BENHABİB

Seyla Benhabib, 9 Eylül 1950 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Türk asıllı Amerikan filozof Benhabib, 1977 yılında Yale Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde "Hegel ve Doğal Hak: Modern Siyaset Felsefesi İçinden Bir Deneme" adlı çalışma üzerine doktorasını tamamlamıştır. Daha sonra 1979 yılında Jürgen Habermas'ın davetiyle birlikte çalışmak üzere Almanya'ya gitmiştir. Habermas'ın çalışmaları, Benhabib'in gelecekteki çalışmalarına esin kaynağı olmuştur. Hegel'in Doğal Haklar eleştirisini yaparak kendi kavramsal çerçevesini oluşturmuştur. Benhabib, liberal demokrasilerde kamusal alanın yeniden gözden geçirilerek demokratikleştirilmesiyle birlikte mülteci, sığınmacı ve göçmenlerin katılımıyla müzakereci bir demokrasi anlayışına kavuşmayı sunmuştur (Tütüncü 2004: 263-264). ABD Yale Üniversitesi'nde siyaset bilimi ve felsefesi alanında çalışan Benhabib, birçok alanda şuana kadar onlarca kitap ve yüzlerce makale yazmıştır. *Modernizm, Evrensellik ve Birey, Eleştiri, Norm ve Ütopya, Buhran Çağında Haysiyet Zor Zamanlarda İnsan Hakları, Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler ve Vatandaşlar* isimli kitapları Türkçeye çevrilmiş bazı önemli eserleridir.

Benhabib, genel itibarıyla bakıldığında Kant ve Habermas üzerinden yola çıkan fakat kuramsal zenginliği ele aldığı kadar eleştiren bir düşünürdür. Onun çalışmaları ahlak felsefesi üzerinden yola çıkarak oluşturulan kuramsal veyahut söylemsel dilin demokrasiye içsel olduğunu ele almak üzerinedir (Tütüncü 2004: 264). Benhabib'in ahlak ve siyaset felsefesi üzerinde görüşleri, demokrasi ve insan hakları üzerine yeniden düşünmeyi gerekli kılar. Benhabib'in düşünsel temellerine değinmek ise, Kant'tan Arendt'e ve Rawls'a doğru eleştirirken ele almak üzerine kurgulanması gereken bir yapı

olarak ifade edilebilir. Liberal demokrasilerin kendi içerisinde demokratikleştirilmesi ve göçmenlere, mültecilere ve sığınmacılara sınır geçirenliği noktasında sağlanabilecek katılımcı bir demokrasinin içselleştirilmesi gerekliliğine odaklanır.

3.1. Evrenselcilik Modelleri ve Evrenselleştirilebilirlik

Benhabib, evrenselciliğin temelinde olduğu gibi insan haklarına dair bütün düşüncelerin temelinde de, insan doğası ve rasyonalitesinin yer aldığını belirtmektedir. Bu rasyonalite ile birlikte insanlar, eşit ve özgürce yaşam için mücadele etmeye başlamışlar ve doğal haklardan günümüze kadar belirli noktalarda kendilerine bir hak yaratmak için çaba harcamışlardır. Bu düşüncelerin, insanlar tarafından minimalist yaklaşımlar ışığında tekrar incelenmesinin gerekli olup olmadığı konusu araştırılmaya başlanmıştır. Bu noktada Benhabib'e göre, evrenselcilik, insan özüne yer vermesi nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Benhabib, evrenselciliğin, gerekçelendirilen ve ahlaki olmak üzere ikiye ayrıldığını; bu iki evrenselciliğin de birbirini içselleştirdiğini belirtmiştir. Ayrıca düşünür, özcü, gerekçelendirilen ve prosedürel evrenselcilik ayrımlarını da göz ardı etmemiştir. (Benhabib 2013: 93).

Bu düşüncelerden ilki olan özcü evrenselciliğe göre, insanlar "biz kimiz?" sorusuna yanıt arayarak temel insan doğası ve özü ile evrenselciliği ortaya çıkarmışlardır. Kimileri, insan doğasının, istikrarlı ve belirli bir eğilim içinde var olduğunu; kimileri, insan doğasının değişken bir yapıya sahip olduğu ve bu nedenle evrenselliğin değişkenlik karşısında öneminin az olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bazıları ise, insan doğasının gereği olarak, evrensellikteki, standartlar ve değerler insanların kendi seçimine de etki edeceğini belirtmiştir. Bu noktada Benhabib, pek çok evrenselci düşüncenin, aynı zamanda insan doğasının özünü ve rasyonalitesini barındırdığını belirtmiştir (Benhabib 2013: 93-94).

Bir başka evrenselcilik ise, felsefi gerilimlerde öncelikle bir gerekçelendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerekçelendirme stratejisi, tarihin derinliklerinde sıkışıp

kalan ve genelde kültürel, sosyal ve psikolojik yönleri olan akımları içermektedir. Benhabib'in yukarı da belirtmiş olduğu özcü fikirlerin karşısında, insan aklının normatif içeriği benimsenmiştir. Bu noktada sonuç kısmı, tarafgir olmama, insanlar arasındaki inançlarda tutarlılık belirtilen gerekçelendirmenin koşullarını oluşturmaktadır (Benhabib 2013: 94). Sonuncusu olan prosedürel evrenselciliğe göre, meşruiyet iddiasında olan ister hukuki isterse de siyasi bütün sistemlerin norm ve ilkelere göre şekillenmesi gerekmektedir. Bu noktada bütün insanlar, bir dizi temel haklara sahip olan insan hakkına saygılıdır. Sistemlerin uyması gerektiği norm ve ilkeler, insanların yaşam ve hürriyet hakkına, özgürlüğüne, eşit ve adil olma hakkına saygı duymasını içermektedir (Benhabib 2013: 95).

Bu noktada Benhabib'e göre, insan haklarının gerekli ve norm ilkeler zemininde siyasi veya hukuki olarak gerekçelendirilmesi yönündeki adli evrenselcilik ve insanlar arasındaki iletişim özgürlüklerine ve temel ahlaki haklara saygı duyulmasını içeren gerekçelendiren evrenselcilik birbirini içselleştirmektedir. Bu noktada insan haklarının evrenselliğinin bütün biçimleri, insanlara yarar sağlamayı amaçlamaktadır (Benhabib 2013: 96). Nitekim belirli bir ön kabul içerisinde yer alma veya evrenselliğin insanlar yararına geliştirilmesi süreci, evrensel insan haklarının şekillenmesine yardımcı olacaktır. Yukarıda belirtilen evrenselcilik türlerinden her biri, insanların yaşam standartlarını artırma ve bir hak yaratma sürecinin güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu konulardan yola çıkarak Benhabib, evrenselliğin ve evrenselciliğin tanımı yapmaktadır:

“Bireylerin birbirlerini “hakka sahip olma hakkı”nı haiz varlıklar olarak tanınması, siyasal mücadelelerden, toplumsal hareketlerden, ayrıca sınıf, cinsiyet, milliyet, etnik grup ve dini inanç sınırlarının içindeki veya ötesindeki öğrenme süreçlerinden geçer. Evrenselcilik, sözde hepimizin sahip olduğu bir tür öz veya insan doğasından değil, çeşitlilik, çatışma, bölünme ve mücadeleler boyunca bir ortak payda yaratma deneyimlerine dayanır. Evrensellik ne bir gerçekliktir, ne de dünyanın verili halinin betimi; o bir niyet, uğruna çabalamak gereken bir ahlaki hedeftir” (Benhabib 2013: 102).

Benhabib, evrenselciliğin, evrenselleştirebilirlik sürecini de beraberinde getirdiği ve bu sürecin insan haklarına olan katkısını yorumlamıştır. Benhabib'e göre, evrenselleştirilebilirliğin, herkes açısından karşılıklı olarak kabul görececek olan iletişimsel bir müzakere sürecinin ürünü olması gerekmektedir. Düşünür bu durumu, iletişimsel eylem modeli olarak tanımlamaktadır. *İletişimsel eylem*¹⁴, ötekilerle olan söz ve eylem modelini içermektedir (Benhabib 1999: 52). Benhabib'e göre, iletişimsel eyleme ilişkin insan hakları, hem vatandaşlığa üyeliğe ilişkin gerekçelendirmeyi hem de üyeliğin kaybına ilişkin vatandaşlıktan çıkartmayı yasaklamayı sunmuştur. Bu noktada tekrar belirtmek gerekir ki vatandaşlar, yaşadıkları ya da buldukları kendi ülkelerine herhangi bir zorunluluğu bulunmamaktadır (Benhabib 2006: 146-147).

3.1.1. Genelleştirilmiş Öteki ve Somut Öteki

Benhabib, hakka sahip olma hakkını, genelleştirilmiş öteki ve somut öteki olarak ikiye ayırarak ele almıştır. Bunlardan ilki olan genelleştirilmiş öteki kavramına göre, diğer bireyler ile aynı hak ve görevlerin olduğunu kabul etme durumudur. Bu noktada herkes, kendine ne yapılması isterse karşıdakinin de o hakka sahip olduğunu bilmesi gerekmektedir. Hak merkezli olarak bakıldığında, herkese uygun normlar ile hareket edildiğinde insan haklarının evrenselliğinden söz edilebilecektir. Öteki ile olan durum Benhabib'e göre, *biçimsel eşitlik ve karşılıklılık*¹⁵ olarak açıklanmaktadır. Bir diğer kavram somut öteki de ise, her insanın ortak yönü bireysellikleridir. Her insan, farklı düşünceye ve görüşe sahip olabileceği gibi aynı düşüncelere de sahip olabilmektedir. Bu noktada genelleştirilmiş ötekinde saygı ön planda iken; somut ötekinde dayanışma

¹⁴ İletişimsel eylem kuramı, "Habermas'ın sosyoloji, dilbilim, tarih, antropoloji, görüngübilim ve sistem kuramı gibi belli başlı disiplinlerini eleştirel bir gözle ele aldığı bir kavramdır. İletişimsel eylem kavramı, birbirleriyle ilişkilendirilmiş üç konu bütününe kapsamaktadır. Bunlar, iletişimsel rasyonellik, eylem ve dizge paradigmasını birbiriyle bağlayan toplum tasarımı ve modernliğin çıkmazlarını iletişimsel olarak yapılanmış yaşama evreninin, bağımsızlaşmış ve biçimsel olarak örgütlenmiş eylem dizgelerine tabi kılınmasıyla açıklanan kuramsal bir yaklaşımdır." Bkz. İletişimsel Eylem Kuramı/ Habermas 2013.

¹⁵ Benhabib'e göre, biçimsel eşitlik ve karşılıklılık kavramı, biz, herkesten ne bekliyorsak, herkes de bizden aynıсынı bekleme hakkına sahiptir düşüncesini referans almaktadır. Belirli haklara uygun olarak insanlara muamele gösterildiği andan itibaren, insanların da aynı haklar üzerinden meşru ve uygun biçimde davranması talep edilmektedir. Bu durumda biçimsel eşitlik ve karşılıklılık düşüncesini oluşturmaktadır. Bkz. Buhran Çağında Haysiyet Zor Zamanlarda İnsan Hakları/ Benhabib 2013:101.

ve farklılıkların zenginliği ön plandadır. Bu durum Benhabib'e göre *hakkaniyet ve tamamlayıcı karşılıklılık*¹⁶ ile açıklanmaktadır (Benhabib 2013: 101).

Benhabib'e göre, genelleştirilmiş öteki kavramı, her bireyi, haklar ve ödevler noktasında birbirine yakın görme durumudur. Bu durumda her birey, başkasından beklediği ve öngördüğü şeyleri, bir başkası içinde bekleme eylemini ortaya koymalıdır. Fakat genelleştirilmiş ötekinin tersine somut öteki kavramında, her birey farklı bir tarihe, kimliğe, duygu ve düşünceye sahip olabilecektir. Bu durumda insanların ortak noktalarını bularak bir bireysellik söz konusu olacaktır. Bu noktada her birey, ötekinin, ihtiyaç, yetenek ve kapasitelerine göre kendini şekillendirmektedir. Dolayısıyla farklılıklar, insanların tamamlayıcı bir rol üstlenmesine neden olacaktır. Hatta genelleştirilmiş öteki kavramında kamusal ve kurumlar normlar yer alırken; somut öteki kavramında ise, duygu ve sevgiye dayalı, özel normlar yer almaktadır (Benhabib 1999: 215-216).

Evrenselci bakış açısında, genelleştirilmiş öteki kavramı daha ağır basmaktadır (Benhabib 1999: 2016). Fakat Benhabib'e göre, genelleştirilmiş öteki ile oluşturulacak bir benlik tanımının tutarsız olacağı ve benlikler arasında sorun oluşturacağını belirtmiştir. Ayrıca somut öteki göz önüne alınmadan evrenselleştirebilirlik anlayışı, herkesin düşüncesinin birbirine benzeme zorunluluğu olmaması nedeniyle gerçekleşemeyecektir (Benhabib 1999: 223).

3.2. Benhabib'in Yaklaşımını Oluşturan Düşünsel Temeller

Evrensellik ve kültürel rölativizm arasındaki gerilim konusunda birçok tartışma bulunmaktadır. Bu tartışmaların kozmopolit düşünce ve demokrasi; kültür ve evrensellik arasında değişim gösterdiği görülmektedir. Buradaki argümanların farklılık

¹⁶ Benhabib'e göre, hakkaniyet ve tamamlayıcı karşılıklılık düşüncesi, ötekilerle olan ilişimizden doğar. Bu durumda farklılıklar birbirilerine dışlamaz ve hatta birbirini tamamlar. Bkz. Buhran Çağında Haysiyet Zor Zamanlarda İnsan Hakları/ Benhabib 2013:101.

göstermesinin temel nedeni, Evrensellik ve kültürel rölativizm arasındaki tartışmanın nedeni iki tarafın da konuyu farklı bir perspektif üzerinden yorumlamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda insan, ister birey olarak isterse de vatandaş olarak ele alınsın her argüman da kendine özgürlük alanı yaratmak ve insanlık durumuna katkı sağlamak için mücadele vermektedir.

İnsanın vermiş olduğu mücadelede vatandaş, birey veya halk olarak herhangi bir kavramsallaştırmada verilen tanımlamanın farklılık gösterdiğini ve bu farklılıklar bağlamında gerilimler hakkındaki argümanlara değinen Benhabib, bu durumu politik üyelik kavramı üzerinden ele almıştır. O insan haklarının evrenselliği ile kültürel rölativizm gerilimi arasında kalan bize yeni bir kavramsallaştırma sunmaktadır. Benhabib, politik üyelik kavramının belirtilen gerilimleri arasında kalan insanların, insan haklarının yeniden inşasıyla birlikte topluma entegre edilebileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda Benhabib, görüşlerine yön verme noktasında belirtmiş olduğu kavramsallaştırmalardan konukseverlik, dünya vatandaşlığı kavramlarını İmmanuel Kant'tan; hakka sahip olma hakkı düşüncesini Hannah Arendt'den; halkların yasası üzerindeki düşüncelerini ise John Rawls'tan almıştır.

3.2.1. Benhabib'in Politik Üyelik ve Adil Üyelik Perspektifi

Benhabib, *Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler ve Vatandaşlar* kitabında, politik üyelik kavramını ele almıştır. Kavram, modern ulus-devlet ve ulusal vatandaşlık sınırlarını aşan bir üyelikten bahsetmektedir. Politik üyelik kavramı, yabancı, mülteci, sığınmacı ve göçmenleri mevcut politikalara dâhil etmek üzerine oturtulmaya çalışan ilke ve uygulamaların bütünü anlamını ifade etmektedir (Benhabib 2006: 11).

Benhabib'e göre, politik üyelik kavramı ile birlikte iki önemli teori ortaya çıkmıştır. Teorilerden ilki, devletlerin sınırlarının ötesinde, insanların, uluslararası göç süreçlerinin incelenmesidir. İkincisi ise, hem anayasal hem de politika meselelerinin yaratmış olduğu ikilikte, küresel adalete ilişkin bir sürecin analizidir. Bu noktada belirtilen süreçte, uluslararası göçler, demokrasilerdeki, uluslararası normlar ve ulus-

devlet normları arasındaki ikilemleri ortaya çıkarmıştır. Demokrasiler, egemen bir ulus modeli ile evrensel insan hakları arasında sıkışmış durumdadır (Benhabib 2006: 12). Demokrasiler, ulus-devlet normlarını veyahut yasalarını mı temel almalı yoksa uluslararası normları veyahut yasaları mı temel almalı sorunsalı üzerine bir sıkışma yaşamıştır. Bu ikilemler yaratma durumu, Benhabib'e göre, insan hakları özelinde demokrasilerin yeniden yapılandırılması sürecini hızlandırmıştır. Bu süreçte yeniden yapılandırmanın, politik üyelik kavramının temelinde ortaya çıkması durumunda, süreç kısmen de olsa tamamlanmış olacaktır.

Yeniden yapılandırma sürecine giden yolda Benhabib'e göre, hazırlanan Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ile birlikte, devletlerin sınırlarını kontrol etme ve bireyin, kendi olma bilinci arasında doğrudan bir bağlantı bulmak oldukça zordur. Bu zorlukların ortaya çıkmış olması ile birlikte, *demokratik bağlılıklar*, önemli bir yer edinmişlerdir. Bunun nedeni üyelik noktasında tek başına ulus-devlet kurmada yeterli olmasa bile bağlılıklar gereklidir. Düşünür bu durumu, adil üyelik kavramı ile açıklamaktadır. Ona göre, adil üyelik kavramı, ahlaki taleplerin tanınması, vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmama, insanların hakka sahip olması hakkı gibi hak taleplerini içermektedir. Benhabib'e göre, bireyin, vatandaşlıktan çıkması durumu, kişinin temel hak ve özgürlüklerine müdahale edilmesine yol açmamalıdır. Özellikle liberal demokrasilerde hiçbir sebep temel hak ve özgürlüklerin ihlalini geçerli kılmamalıdır (Benhabib 2006: 13-14). Adalet ve özgürlük mücadelesinin yanı sıra ikili mücadeleler nedeniyle değişime karşı olan düşünceler neticesinde Benhabib'e göre;

“Farklı bir zamanda ve farklı ihtiyaçlara cevap vermek üzere yapılmış olan eski haritaların yardımıyla bilinmeyen bir bölgede seyahat etmeye çalışan gezginler gibiyiz. Yolculuk ettiğimiz bölge, yani dünya toplumları değişirken bizim normatif haritamız değişmeden kalıyor. Eski haritanın yerine koyacak yeni bir haritam olduğunu iddia etmiyorum¹⁷... Uluslararası insan hakları normları

¹⁷ Benhabib, insan hakları tanımlamasını eski haritalara benzetmiş ve yeni bir tanımlamaya ihtiyaç olduğunu iddia etmiştir. Buradaki tanımlama tartışması insan haklarının inşası için önemlidir.

arasındaki büyüyen normatif uyumsuzluklar¹⁸, özellikle “ötekilerin hakları”yla – göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar- ve bölgesel egemenlik iddialarıyla ilgili oldukları ölçüde, bu yeni görünümün özelliklerine dönüşüyorlar”¹⁹ (Benhabib 2006: 16).

Benhabib, var olan insan hakları anlayışının günümüz koşullarında işlerliğini kaybetmiş olduğunu bunun içinde hakların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yaşanılan göç ve mülteci sorununa da değinen düşünür, evrensellik iddiasının var olan insan hakları kavramında eskisi kadar önemini kalmadığını belirtmiştir. Benhabib’e göre, insan haklarıyla birlikte, İkinci Dünya Savaşı’ndan beri, insanlık suçları, soykırım ve savaş suçları, uluslararası çatışmaların yanı sıra; egemen devletlerin sınırları içinde, devlet görevlileri ve vatandaşlar tarafından işlenen suçlar da ele alınmıştır (Benhabib 2006: 19). İnsan hakları, insanın temel hak ve özgürlüğünü sınırlayacak veyahut bu haklara müdahalede bulunacak durumların önüne geçmesi anlamında önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu süreç, yaşanan soykırımlar gibi önemli yıkım süreçlerine müdahale edilmesi noktasında büyük bir adım taşımaktadır. Devlet hükümlerinin, ulusal sınırları içinde de olsa, oluşan soykırım ve insanlık suçu gibi olaylar sonucu gelişen uluslararası normlara tabi olma durumu artmıştır. Bu durumda insan hakları normları –her ne kadar ahlaki yükümlülükler içerse de- devletin, egemenlik talebine karşı galip gelmeye başlamıştır (Benhabib 2006: 19). Benhabib’e göre, örneğin; otoriter bir devlet yapısı ele alınırsa; insan var olma amacının dışına çıktığında, insan hakları devreye girmeye başlayacaktır.

Aynı zamanda Benhabib, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’ne temkinli olarak yaklaşmaktadır. Nitekim bu süreçte Benhabib’in ortaya koymuş olduğu çalışma, insan haklarına temkinli yaklaşma noktasında hakların yeniden inşa aşamasına katkı

¹⁸ Benhabib, insan hakları normları arasındaki uyumsuzlukların ülkeler ve bölgeler arasında farklılık gösterdiği veyahut göstermesi gerektiği tartışmalarına referans vermektedir.

¹⁹ Benhabib’e göre, insan hakları, özellikle mülteci ve sığınmacılar konusunda yetersiz kalmaktadır. Liberal demokrasilerin, mülteci kampları kurarak sınırlarını koruma altına almasıyla dışarıda kalan mülteciler açısından insan haklarının yetersiz kaldığı ve haklar arasında normatif uyumsuzlukların yaşandığı bu durumun göstergesi olarak ifade edilebilir.

sağlanması ile paralellik göstermektedir. Bu bağlamda bir maddede²⁰; sınırlar arasında serbesti özgürlüğü tanımlanmaktadır. Fakat bireyin, dışa göç hakkı olmasını tanımlamasının yanı sıra içeriye göç hakkını tanımlamamaktadır. Bununla birlikte bir diğer maddede²¹ ise, hiç kimsenin vatandaşlıktan çıkarılamayacağı ve vatandaşlık değiştirme hakkından mahrum bırakılamayacağını belirtmiştir (Benhabib 2006: 20). Bu durumda Benhabib'in de belirtmiş olduğu gibi, bu maddeler kendi arasında çelişkileri de içinde barındırmaktadır. Çelişkinin ana nedeni; devletlerin, mülteci, göçmen ve sığınmacılara vatandaşlık hakları tanıma noktasında bildirgenin yükümlülükleri dışında sessiz kalmasıdır. Bildirgedeki maddeler açık bir şekilde insanların haklarını koruma altına alırken göçmen, mülteci ve sığınmacılar konusunda çelişki içermektedir. İnsan hakları, uluslararası normlar ile ulusal normlar arasında kaldığında ulusal normların baskınlığı söz konusu olmaktadır. Benhabib, 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne Dair Cenevre Sözleşmesi²²'nin en önemli belgelerden biri olduğu düşüncesinin yanı sıra; yine de ilgili belgenin -hem katılımcı olanları hem de katılımcı olmayanları da dahil olmak üzere- yükümlülüklerinin yerine getirilmesine tam olarak katkı sunmadığını belirtmiştir.

Diğer taraftan Benhabib'e göre, insan hakları, her ne kadar yeniden inşayı gerektirse de devletlerin, sınırları içindeki vatandaşlara ve öznelere karşı otoritesini uluslararası hukuk vasıtasıyla sınırlamasına neden olmuştur (Benhabib 2006: 21). Bu açıdan insan haklarının işlevselliği ve daha fazla işlevsellik kazanması önemlidir. İnsan hakları sürecinin yeniden inşası aşamasından önceki süreçte uluslararası normların önemi ile birlikte ulus-devletler, otoriter bir yapıya bürünmüştür. Bunun örnekleri yoğun göçmen dalgasında sınırlarını kapayan ve sınırları dışında mülteci kampları kurarak sınırlarını koruma altına devletlerde görülmektedir. Bu noktada normların yeniden düzenlenip yürürlüğe girmesi evrensellik noktasında önemli bir durumdur.

²⁰ Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi 13. maddeye göre; "herkes, kendi memleketi de dâhil, herhangi bir memleketi terk etmek ve memleketine dönmek hakkına haizdir." (<http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/1-insan-haklari-evrensel-beyannamesi.pdf> , 05.04.2019 tarihinde erişildi).

²¹ Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi madde 15. <http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/1-insan-haklari-evrensel-beyannamesi.pdf>, 05.04.2019 tarihinde erişildi).

²² (<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> 05.04.2019 tarihinde erişildi).

3.2.2. Kant'ın Dünya Vatandaşlığı ve Kozmopolit Bakış Açısı

Benhabib, evrensel insan hakları ve kültürel rölativizm geriliminde insanı tanımlama noktasında Kant'ın konukseverlik ve dünya vatandaşlık kavramlarını kendisine temel almıştır. Kant, konukseverlik kavramını ortaya koyarken yer yer kozmopolitizm kavramsallaştırmasına da değinmektedir. Bu bağlamda kozmopolitizm kavramsallaştırması, tikel ile evrensellik arasındaki çelişkiler, insanların bir arada yaşaması ideali olan insan hakları ve kültürel çeşitlilik arasındaki çıkmazların oluşturduğu alanı ifade etmektedir. Benhabib'e göre, kozmopolitizm, evrensel insan hakları ve demokrasilerin birbirlerini içselleştirdiği bir dünya vatandaşlığı yaratmayı ele almaktadır. Kozmopolitizm kavramsallaştırması, evrensel insan hakları ve demokrasilerin birbirini içselleştirmesini amaçlamaktadır (Benhabib 2013: 24). Bu noktada kozmopolitizmin evrensellikten farkı; kavramsallaştırmanın konukseverlik bağlamında dünya vatandaşlık fikrini yaratma idealidir. Fakat evrensellik, bir vatandaşlık ideali benimsemediği için dünya vatandaşlığı yaratma çabası içerisine girmeyecektir. Kozmopolitizm ise, insanlara birliktelik sunmak ve bir vatandaşlık ideali tanımlama çabası içerisinde yer almaktadır.

Evrensellik ve kozmopolitizm arasındaki farklardan bir diğeri de; evrenselliğin Batı söylemleri ile ortaya çıktığı düşüncesindeki toplumların, insan haklarının kültürel emperyalizme yol açtığı iddiası karşısında kozmopolitizm, bir dünya vatandaşlığı yaratması noktasında kültürel emperyalizm kavramıyla bağdaşmayacaktır. Benhabib'e göre, Kant'ın belirttiği dünya vatandaşlığı kavramı, insanların birbirleriyle olan iletişimlerinin dünya barışına katkı sağlayacağı görüşü ütopyacı bir bakış açısıdır. Fakat her ne olursa olsun, dünya vatandaşlığı, insanların sadece insan oldukları için belirli bir hak sahibi olduklarını ve değer gördüklerini inceleyen hukuk düzeninin yeniden inşasına zemin hazırlamıştır (Benhabib 2013: 31).

Benhabib, evrensel insan hakları ve kültürel rölativizm arasındaki gerilimlerinde evrensellik iddiasını gözden kaçırınları şu şekilde açıklamaktadır:

“Bir yanda farklılıklarla bölünmemiş cemaatlere yönelik nostalji ile öte yanda kozmopolitizmi emperyal tahakkümün kılıfına indirgeyen kinizm arasında sıkışıp kalan pek çok çağdaş düşünce, evrensel bir insan hakları söyleminin gelişiminin getirdiği yeniliği gözden kaçırıyor” (Benhabib 2013: 27).

Benhabib’e göre, belirli sınırlarla çevrelenen toplulukların bir parçası olmak ile evrensellik arasındaki gerilimlerde, ulusal vatandaşlığın, dünya vatandaşlığına dönüşmesi süreciyle birlikte evrensel insan haklarının ele alınması noktasında kozmopolitizm kavramına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun nedeni, Kant’ın düşüncesinde yer alan kavram, uluslararası normlar, devlet ve bireyin bir düzen neticesinde kendisine yer bulmasını açıklamaktadır (Benhabib 2013: 28). Kant’ın belirtmiş olduğu kavramıyla birlikte ulus-devlet vatandaşı, birey ve insan iç içe geçmiş durumdadır. Dünya vatandaşlığı kavramı bireyi, hem ulus-devlet sınırları içerisinde hem de uluslararası alanda koruma altına alacaktır. Fakat dünya vatandaşlığı idealinin oluşması oldukça zor süreçleri de beraberinde getirmiştir. Bu süreç neticesinde insanlar, sınırların geçirgenliği ve ulus-devletin üzerinde bir normun bulunması sürecinde zorlanmışlardır.

Bu noktada Kant’ın düşünceleri ile birlikte konukseverlik veya misafirperverlik kavramlarının ahlaki bir hak talebi olması yönü ele alınmıştır. Kant’a göre evrensel hukuk, misafirperverlik haklarına saygı göstermeli ve şartlara uygun hareket etmelidir. Burada anlaşılacak istenilen durum, misafirperverliğin bir hak olarak karşımıza çıkmasıdır. Misafirperverlik, bir dünya ulusunun tüm bireylerini içine alacak şekilde oluşturulmalıdır (Benhabib 2013: 29). Kavram pozitif anlamda insanların birbirleriyle iletişimleri noktasında önemli bir yere sahiptir. Fakat bunun yanı sıra kozmopolit misafirperverlik hakkı, insanlara ya da devletlere, üstün oldukları için yağmalama, fethetme ve sömürme gibi hakları vermez (Benhabib 2013: 30).

Kant’a göre üç farklı hak ilişkisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bir devlet içinde yaşayan halklar arasındaki haklardır; ikincisi, devletlerarasındaki ilişkilidir. Son hak ilişkisi ise, tüm ulusların hakkı ya da kozmopolit hak ilişkisidir. Bu ilişkiler noktasında Benhabib, daha önce belirtilmiş olan politik üyelik kavramsallaştırmasını, üçüncü hak

ilişkisi olan kozmopolit hakların içerisine yerleştirmiştir (Benhabib 2006: 35). Aslında Benhabib'in belirtmiş olduğu politik üyelik kavramı ile Kant'ın ortaya atmış olduğu dünya vatandaşlığı kavramı -tam anlamıyla olmasa da- aynı işlerliktedir.

Buradan yola çıkarak Benhabib, Kant'ın "*Ebedi Barış*" ve kozmopolit hak taleplerini tekrar bir değerlendirmeye almıştır. Kant (1795), konukseverliği, hayırseverlik meselesi olarak değil; bir hak talebi sorunu olarak ele almıştır. Benhabib'e göre ise, konukseverlik, dünya vatandaşlığına ait görülen tüm insanların sahip olduğu hakları içermektedir (Benhabib 2006: 37). Bu noktada konukseverlik hakkı, bu hakların reddi durumun da insanlarda bir çöküş yaratması sebebiyle reddi mümkün olmayan geçici bir ikamet hakkını içermektedir (Benhabib 2006: 37).

Nitekim Kant (1795)'a göre, dünya, eğer bir düzlemden ibaret olsaydı; insanlar birleşerek toplulukları oluşturmadan dağılırdı. Bu nedenle dünyanın sınırsız olması durumu, bütün uluslar için bir hak ideali olarak kozmopolit hakkı öne çıkarmıştır (Aktaran: Benhabib 2006: 42-43). Aslında bu noktada dünyanın düz olmaması insanları, kozmopolit hak taleplerine itmemiştir. Dünyanın şekli itibari ile insanlar zorunlu ilişkiler kurmak durumunda kalmıştır. Bu nedenle insan, kendi özgür idaresini zaman zaman kısıtlamak durumunda kalması noktasında hak taleplerine başvurmuştur.

Benhabib'e göre, konukseverlik hakkı, eksik bir ahlaki haktır. Bunun nedeni; haklar, egemen devletlerin ya da hâkim toplulukların kendini koruması amacıyla ihlal edilmesi durumu ile karşı karşıya kalabilmektedir (Benhabib 2006: 45-46). Bu noktada evrensel hakların, yasal normları içermesi ve caydırıcı özelliğinin var olabilmesi için yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Son olarak, insanların hakları ya da mülteci, sığınmacı ve ötekilerin hakları, insan hakları ve devletlerin otoriter davranışı arasına sıkışmıştır. Bu noktada Benhabib'in de belirtmiş olduğu gibi yeniden inşa süreci, iki farklı bakış açısının aynı zemine oturtulması konusuna da yardımcı olacaktır. Konukseverlik hakkı, geçici ikamet hakkını içeren fakat bunun içinde istisnaların da olduğu bir hak talebidir. Bu hak,

sürekli ikamet hakkını içermemektedir. Benhabib'e göre, Kant, yerel ile uluslararası hukuk alanını tanımlayarak, dünyadaki ulusların iki büyük savaş sonrasında düşünmeye başladıkları alanı öngörmesi insanların hak talepleri anlamında önemli bir adım atmıştır (Benhabib 2006: 59).

3.2.3. Arendt ile Hakka Sahip Olma Hakkını Yorumlama

Benhabib'e göre, Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları: Emperyalizm* adlı kitabında insan haklarının evrenselliği ve emperyalizm konusu gibi birçok konuya değinmiştir. Günümüz koşullarındaki totaliter yapılarda insanların yaşadığı durumu göç ve yurtsuzlar gibi kavramlar ile açıklamıştır.

Arendt, totaliter yapının temellerini ulus-devletin çöküşü ile açıklamaktadır. Arendt'e göre, totaliter sistemler, insanları değersizleştirmekle birlikte “uyruksuz” olarak göstermektedir. Nitekim insanlar, hakka sahip olma haklarında da bu sayede mahrum bırakılmışlardır. Ayrıca Arendt, insanın hakları ile vatandaşın haklarını birbirine yakınlaştırması noktasında birinin yitirilmesinin tüm insan haklarının yitilmesi ile eşit olduğunu belirtmiştir (Benhabib 2006: 60). Bu noktada Arendt, ulus-devlet içindeki insanların da haklarının korunması için vatandaşlık haklarına önem vermiştir. İnsan, vatandaş olarak belirli haklarını kaybettiği andan itibaren -kimliksiz olarak görüldüğü andan itibaren- insan olarak da belirli haklarını da kaybetmeye başlamaktadır. Arendt'e göre, 1930'lar ile birlikte, ulus-devlet yapılanması herkesin iktidarı olmaktan çıkmış, ulusun aracı haline gelmiştir. Ulus-devletin hukuki normlar yerine vatandaşın çıkarlarını düşünmeye başlaması ile birlikte, istenmeyen azınlıklar kitleler halinde haklardan mahrum bırakıldığında mülteci ve göçmenler ortaya çıkmaya başlamışlardır (Benhabib 2013: 64). Burada belirtilen konu, insanların ulus-devlet içerisinde vatandaş olarak haklara sahip olduğu durumda bu hakların eşit ve adil dağıtımın sağlanmasıdır. Bu noktada ulus-devletlerde otoriter yönetim şekli ile baskı kurulan azınlıkların bu haklardan mahrum bırakılması günümüzde artan göç sorununu açıklamaktadır.

Bu belirtilen noktada Arendt'e göre adaletsizlik ve ulusal azınlıkların yaşatmış olduğu ikilikler sonucunda modern ulus-devlet, vatandaş ve azınlıkların haklarından dolayı ortaya çıkan hukukun egemenliğinden ziyade, ulusun çıkarlarına yönelmiştir. Bu durum, ayrımcılığın ortaya çıkmasına, devletlerin azınlık gruplar üzerinde baskısının artmasına ve bunun sonucunda da vatandaşlıktan çıkarılan bir insan topluluğuna yol açmıştır. Burada bireyin yasal statüsü, ulus-devlet sınırları içerisindeki hükümrana bırakılmıştır (Benhabib 2006: 64-65).

Arendt'e göre, birey, ulusundan sınır dışı edildiğinde *mülteci* olmakta; ulus-devlet içinde çoğunluğun arasında baskılanmış olduğunda *azınlık* olmakta; ulus-devletler, vatandaşlıktan sonra korumayı da kaldırdığında *uyruksuz* olmakta; kendisini azınlık, mülteci ve uyruksuz olarak nitelendirdiğinde ve kendisine bir ikamet yeri bulamadığında ise *yersiz-yurtsuz* olmaktadır (Benhabib 2006: 65). Benhabib'e göre, hakka sahip olma hakkı, Arendt'in düşüncesinin temelini oluşturan bir kavramdır. Ona göre, haklara sahip olma hakkı, düşünce, ifadeler ve tecrübelerimizin doğrultusunda yargılandığımız politik bir toplulukta var olmuştur (Benhabib 2006: 69). Bununla birlikte insanların, eşit şartlara sahip olması için bir hakka ihtiyacı olduğunu ve bu hakkın halkalara ait olan hak olduğunu belirtmiştir. Arendt'e göre, haklara sahip olma hakkının değer kazanması için, bütün bireylerin eşitliğinin tesis edilmesine dayalı bir cumhuriyetçi sistem getirilmesi gerekmektedir. Bu durum insanların eşit bir şekilde yaşamasını ve dışlanmanın olmadığı bir yaşamı öngörmekteydi (Benhabib 2006: 75).

Son olarak düşünürü göre, haklara sahip olma hakkı, bir dünya devleti anlayışı ile değil; sınırları belli olan ve kendi dışlanma politikaları yaratan bir yönetim biçimi içindeki insanların kolektif iradesiyle kazanım elde edecektir (Benhabib 2006: 76). Arendt, ulus-devlet ve dünya vatandaşlığı noktasında adalet ve eşitliğin sağlanmasında duymuş olduğu endişeleri belirtmiştir. Bu hususta dünya vatandaşlığının, ulus-devletlerin kamusal alanına müdahale hakkını elinde bulundurabilmesi ve ulus-devlet sistemi ile de, hükümetlerin dışarıda bırakma siyaseti üstlenilmesi durumu endişenin önemli nedenleridir (Benhabib 2006: 71). Bu nedenle Benhabib'e göre, insan hakları ve ulus-devlet arasındaki gerilimin artması ile birlikte, çokkültürlü bir hal alan

demokrasilerin, yeniden kavramsallaştırılması gerekmektedir (Benhabib 2006: 74-75). Demokrasilerin yeniden kavramsallaştırılması süreci beraberinde insan haklarının da yeniden kavramsallaştırılmasını sağlayacaktır.

3.2.4. Rawls'un Haklar Yasası ve İnsan Haklarına Katkısı

John Rawls'a görüşleri²³nde temel bir yer veren Benhabib, düşünürün kapalı ve tamamlanmış toplumları ile ilgili düşüncelerini ele almıştır. Rawls(1993)'a göre, demokratik bir toplum sistem olarak kendini tamamlamış ve dışa bağımlılıktan kurtulmuştur. Yaşadığı toplumda bütün temel ihtiyaçları karşılanan bireylerin varlığı nedeniyle tamamlanmış; aynı zamanda doğum ve ölüme endekslenmiş bireylerin varlığı nedeniyle de kapalıdır. Bu nedenle toplumların üyesi olarak değil, bir ömür boyu yaşamımızı sürdüreceğimiz bir çevreyi bize demokrasi sunmaktadır (Benhabib 2006: 84).

Rawls, uluslararası ve yerel ölçekte adaletin sağlanması için sınırlandırılmış toplulukların var olmasının önemini belirtmiştir (Benhabib 2006: 85). Bu durum Benhabib'e göre, iyilik tasavvurları farklı olan bireylerin, kendi bulunduğu topluluğu terk etmesi ve başka bir topluluğa yönelmesi durumunda halklar ve sınırlar örtüşmeyecektir. Nitekim kadınlar, işçiler ve dini cemaatler gibi gruplar halklardan ayrı

²³ Rawls'a göre, "insan hakları, anayasal haklardan, liberal demokratik vatandaşlık haklarından ya da gerek bireyselci, gerek kurumsalcı belli yapıdaki bazı siyasal kurumlara ait diğer haklardan ayrıdır. İnsan hakları, yerel, siyasal ve toplumsal kurumların düzgün kalabilmeleri için gerekli ancak yeterli olmayan standartları belirler. Bununla birlikte insan hakları, ulus-devlet içerisinde üç temel nedenden dolayı varlık göstermektedir. Birincisi; toplumun siyasal kurumlarının ve yasal düzenin düzgün olabilmesi için gerekli bir koşul olmasından dolayıdır. İkincisi; başka halkların, örneğin diplomatik ve ekonomik yaptırımlar uygulayarak ya da daha vahim durumlarda askeri güç kullanarak haklı nedenlerle zor kullanmaları gereğini ortadan kalmak içindir. Sonuncusu ise; halklar arasındaki çoğulculuğa bir sınır getirmesinden dolayıdır." Bkz. Halkların Yasası ve "Kamusal Akıl Düşüncesinin Ele Alınması"/ Rawls: 2006: 86-86. Burada belirtilen durumda Rawls, insan haklarının liberal demokrasileri içselleştirdiği veyahut demokrasilerin de insan hakları gibi ele alınması durumuna karşıdır. İnsan hakları ve demokrasilerin birbirinden farklı olduklarını belirtmiştir.

gruplardır. Burada ulusüstü oluşan grupları göz ardı etmek Rawls'un belirtmiş olduğu demokratik halk kavramını da tehlikeye atacaktır (Benhabib 2006: 96). Benhabib, Rawls'un düşüncesindeki tehlikeyi açık bir biçimde belirtmiştir. İnsan hakların belirli bir ülkenin sınırları içinde kısıtlama düşüncesini kültürel farklılıklarla açıklamaktan ziyade her ulusun kendi kaderini belirleme düşüncesi konunun açıklanmasına katkıda bulunacaktır. Fakat bu durumda bile Benhabib'e göre, ortaya çıkan tehlike devam etmektedir.

Rawls, yukarıda belirtmiş olduğu düşünce ile sınırların zorunlu olarak çizilmesini iki nedene dayandırmaktadır. Bunlardan birincisi, halkların toprağının, ötekine karşı muhafaza edilebilmesi için belirli mal varlığına ve bu mal varlığının da korunmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Bu muhafaza edilmesi durumu ise ancak sınırların korunması ile mümkün olacaktır. Fakat bu durumun karşısında yer alan Benhabib'e göre, serbest ve geçirgen sınırlar -buna göç de dâhil- serbest dolaşımli pazar ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle geçirgen ve serbest sınırlar yaratılmalıdır (Benhabib 2006: 98). İkincisi ise, halkların, kültür ve kamusal alanının korunması ile ilgilidir. Bu durum kültürel rölativistlerin de savunduğu bir konudur. Fakat aslında buradaki tehlike göç etmek durumunda kalan bireyin asimile sürecidir. Göç etmek durumunda kalan birey, kendisini bulunduğu topluma adapte etmek için asimile olması gerekip gerekmediği sorusu önemlidir (Benhabib 2006: 99). Bu sorunun cevabı Rawls tarafından cevaplanmamıştır. Fakat Benhabib bu konuya açıklık getirmektedir.

Bu noktada Benhabib'e göre, göçmenler, bir ulusun kamusal alanına ve kültürüne zarar vermez. Aksine o kültüre veya ulusa yeniden hayat verebilir. Bunlara örnek olarak da; Amerika kültürüne, İrlandalı, Yahudi, Polonyalı gibi toplulukların yaptıkları katkı ve bunun yanı sıra savaşıardan kaçarak ülkesine terk eden binlerce bilim adamının gittikleri yerlere yenilik ve özgünlük götürmesi durumu verilebilir (Benhabib 2006: 100). Bu bilgiler ışığında, *Ötekilerin hakları* demokratik toplumları, geçirgen ve serbest sınırlar noktasında tehdit etmekten çok; toplumların demokrasilerine dinamik ve müzakereci bir yönetim katkısı sunacaktır (Benhabib 2006: 100).

Son olarak Rawls, devletin güvenliği ve çıkarları adına kozmopolit haklardan vazgeçmiştir. Bu noktada halklar ve uluslararasıdaki ayrım tam olarak ortaya çıkmamıştır (Benhabib 2006: 102). Fakat Benhabib, bireylerin doğumdan ölüme kadar yaşadıkları kapalı toplumlar görüşünün tam tersi olarak; sınırların geçirgen olduğu ve göçmen dolaşımına izin veren bir düşünceyi savunmaktadır (Benhabib 2006: 103). Rawls, bireylerin yerine halkların, küresel bir bağlamdaki eşitlik ve adaletin temsilcileri olduğunu ve bu bağlamda kozmopolitizmden uzaklaşmıştır (Benhabib 2013: 119).

3.2.5. Husserl ve Nussbaum'un Düşünceleri ve Katkıları

Benhabib'e göre, küreselleşen dünya karşında insanın evrenselliği ile kültürel farklılıkların uzlaştırılması önemli bir konu haline gelmiştir. Benhabib, tüm insanların ahlaki temel alan bir hakka sahip olması gerektiği düşünmektedir. Burada belirtilen durum, insanların, başkaları tarafından saygı gösterilen ve hakka sahip olma durumunun güvence altına alınmış olduğu hakları kabul etmeyi açıklamaktadır. Benhabib'e göre, insan hakları, insanların birbirleriyle olan iletişimlerinde özgür olmasını dile getirmektedir (Benhabib 2013: 90). Bu bağlamda birçok yazar insan hakları hakkında fikirlerini ve düşünceleri ortaya koymuşlardır. Buna göre;

“Kimileri, insan haklarının ince bir evrensel ahlak katmanının özünü oluşturduğunu savunurken (Michael Walzer), kimileriye dünya-siyasal bir mutabakatın makul şartlarını teşkil ettiğini iddia ediyor (Martha Nussbaum). Bazılarıysa insan haklarını bütün halklar için, düzenli politik kurumlardan oluşan asgari bir standart şeklinde daraltıyor (John Rawls) ve halkların yasasına dâhil insan haklarının listesi ile 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde sıralanan insan hakları arasında ayrıma gidilmesi gereğinin altını çiziyor.” (Benhabib 2013: 90).

Benhabib'e göre, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, uluslararası hukuk dolayısıyla evrenselliğe en fazla yaklaşan belge olarak kabul edilmesi durumuna bazı düşünürlerin karşı çıkması düşüncesini kendi perspektifinde bir yere koyamamıştır. Fakat düşünür, beyannamenin, siyasi uzlaşımlar sonucunda ortaya çıktığı varsayımını

göz ardı etmemiştir. Ancak yine de bu durum, ulus-devletlerin birçoğunun bildirgeyi benimsemiş olduğu gerçeği ile belirli norm ve standartlar getirdiği gerçeğini değiştirmeyecektir. Benhabib, insan haklarının içerik ve bütünlük açısından minimalist yaklaşımlardan ziyade, haklara sahip olma hakkını içermesini ve bu hakların yeniden ele alınmasını düşünce olarak ortaya çıkarmaktadır. Haklara sahip olma hakkı, her insanın eşit ve adaletli bir şekilde ve dünya vatandaşları tarafından hukuki olarak korunmayı hak etmelerini içermektedir (Benhabib 2013: 93).

Kant, Arendt ve Rawls'un görüşlerine değinen Benhabib, bir başka açıdan Edmund Husserl'un düşüncelerine başvurmaktadır. Bu noktada Husserl'e göre, günümüzde verilmiş olan önemli mücadeleler, insanlığın yaşadığı buhranın ortasındaki birey ile köklerini bulma ve yeniden doğuşunu sağlama mücadelesi veren birey arasında insanlık durumu olarak gerçekleşmektedir. Bu mücadelelerin öncelikle totaliter ideolojiler ve liberal demokrasiler arasında geçmediğini, felsefi bir yaklaşımı içerdiğini belirtilmektedir (Benhabib 2013: 87). Bu bağlamda Husserl, Batı felsefesi ve rasyonalizmin evrensellik iddiası, günümüzde aydınlanması gereken konular olduğunu düşünmüştür. Evrenselcilik ve Batı rasyonalizmi bizleri özcü bir evrenselliğe yönlendirir mi? sorusu karşısında, insanlığın ve kültürel yaşamların belirli bir başarıyı yakalaması duruma saygı duymasına karşın, Batı'nın üstünlüğünü alt edemeyecekleri düşünülmektedir. Bu nedenle Husserl'a göre, Batı rasyonalizmi bizi doğru yola götürecektir (Benhabib 2013: 89).

Husserl'ın ortaya koymuş olduğu düşünceye göre, Avrupa'da yaşayan insanlar, sırf bu topraklarda yaşadıkları için Avrupalı olmamışlardır. Toprak parçasında birlikte yaşayan insanların manevi anlamda da buldukları bölgeye ait olmaları gerekmektedir. Örneğin; İngiliz, Amerikalılar manevi olarak da Avrupa'ya ait iken, Kızılderililer, Çingenerler ve Eskimolar yaşadıkları yer aynı olsa bile Avrupa'ya ait değildir (Benhabib 2013: 88).

Husserl'ın belirtmiş olduğu bu düşünce tarzına göre, Benhabib'in de belirtmiş olduğu gibi bir ayrılık yaşanmıştır. Bu ayrılık, üstün Avrupa haklarının karşısında, daha

aşağı dünyalardan gelen haklar olarak belirtilmiştir. Bu noktada Avrupa’da yaşanan Yahudi soykırımını sonrasında düşünürün belirtmiş olduğu rasyonalizm iddiası çıkmaza girmiştir (Benhabib 2013: 89). Aslında Batı’nın üstünlüğü tartışması ışığında yaşanan soykırım, önemli bir yer edinmiştir.

Benhabib’in başvurduğu bir diğer düşünür Nussbaum’a göre, vatanseverlik insanlara karşı olan saygı ve sevgiyi engellemeyecektir; ayrıca dili, dini, ırkı ne olursa olsun ötekilerin ihtiyaçlarını göz ardı etmememiz gerektiğini paylaşacaktır. Nitekim Benhabib, Nussbaum’un düşüncesini, evrensellik ile bireysel koşulları bağdaştırması açısından değerli görmektedir. Bu noktada kozmopolit vatandaşlık fikri ötekilerin haklarının da göz ardı edilmemesi noktasında önem kazanmıştır. Ayrıca demokrasilerin, evrensel kurallar ile uyumlu politikaları sürdürmekte önemlidir (Benhabib 2006 105). Benhabib, bu durumun demokratik yinelemeler aracılığıyla aşılabileceğini belirtmiştir. Düşünüre göre, bu yinelemeler, ahlaki ve politik tartışmalar ve müzakereler neticesinde küresel ilke ve normların birbirine karşı sorumluluklarını yeniden düzenleme süreci olarak tanımlanır (Benhabib 2006: 123).

3.3. Evrensel İnsan Hakları Sürecindeki Çıkmazlar ve Düşünceler

Evrenselliğin ve insan haklarının bazı noktalarda değer olarak birbirlerinden ayrıldığı görünse de genel olarak evrensellik ve insan haklarının bir arada olduğu bilinmektedir. Evrensellik ile insan haklarının tam olarak birleşmeyeceği düşüncesine belirli dayanak olarak demokrasiler örnek olarak gösterilebilir. Demokrasiler, her ulus-devlette farklı işlerlik kazanmakta olup bir evrensellik düşüncesinin hâkim olarak savunusunu yapmamaktadır. Buradan yola çıkarak evrensellik ve insan haklarının ayrı ayrı ele alınması gerekliliği ile süreç içerisinde demokrasilerin de insan haklarını içerdiğini ortaya çıkarmak gerekmektedir.

Benhabib, her insanın temel bir ahlaki hakka sahip olması gerektiğini ve bu haklar neticesinde insanların yaşadığı topluluklarda, bir başka insan tarafından kendi

ahlaki hakkına saygı duyulması meselesine önem vermektedir. Ona göre, ahlaki haklar eksenindeki insan hakları ile hukuki normlar olarak belirlenen ulusun hakları arasında bir bağlantı kurulması gerekmektedir (Benhabib 2013: 90). Benhabib'in belirtmiş olduğu süreç, devletlerin hukuki normlarını daha yakından ele almayı ve insan haklarının evrenselliğinin devletin içerisinde nasıl yorumlandığını anlamayı sağlayacaktır. Bu noktada insan hakları ile hukuki normlar arasında bağlantı önemlidir. Bu hususta düşünür, öncelikle bağlantının varlığını ortaya çıkarmaya çalışmış, sonrasında da eklemeler yaparak konuya katkıda bulunmuştur.

Yukarıdaki düşünceden yola çıkarak Benhabib'e göre, evrensellik ile yerellik arasında bir bağlantı kurmak ve insan haklarını bu bağlantı üzerinde oluşturmak önemlidir. Ortaya çıkan insan hakları, evrensel hakları içerse de yerelde de ulusun haklarına karşı bir oluşumu içermektedir. Buradan yola çıkarak insan hakları, temel ahlaki haklara saygı gösterilmesi noktasında dünyada bir arada yaşayan insanların eşit bir şekilde hayat standartlarının olmasını güvence altına aldığı düşünülmektedir (Benhabib 2013: 93). İnsan haklarının belirli standartları güvence altına alması ile birlikte vatandaş, bu sayede birey olarak da haklarına sahip olmuştur. Buradaki amaç, insan hakları ve evrensel hakları korumanın yanı sıra ulus içerisindeki vatandaşın haklarını da korumaktır.

3.3.1. İnsan Hakları ve Hak Talepleri

Doğal haklar, insan hakları, yaşama ve hürriyet hakkı, eşit ve adil olma hakkı gibi birçok genel hak kavramından söz etmek mümkündür. Fakat bu hakların geçerliliğinin veya insanlar tarafından ne şartlarda kullanılması gerektiğinin hatta bu hakların var olması tartışması sonlandırılmamıştır. Bu durumda insan hakları noktasında hak taleplerine bakış açısı önemli bir yer içermektedir.

Benhabib, hak taleplerini MacIntyre'nin sözlerine yer vererek açıklamıştır. MacIntyre, hakların varlığına inanmamız için yeterli kanıtın olmadığını iddia ederek;

hak kavramlarına karşı şüpheli yaklaşmaktadır. Aynı noktada Benhabib'in hak talepleri iddiasına göre;

“Senin ve benim belli şekillerde davranma, belli şekillerde davranmama, ayrıca belli kaynak ve hizmetlerden faydalanma konusundaki karşılıklı iddialarımıza saygı duymamız gerektiğini sana gerekçelere dayanarak savunabilirim” (Benhabib 2013: 97).

Buradan yola çıkarak Benhabib'e göre, bazı hak talepleri, insanların yaşama ve hürriyet hakları ile ilgili; bazılarının ise, çeşitli kaynaklara erişim ile ilgilidir. Aynı zamanda haklar, var olan şeylerle ilgili değil; var olması gereken bir dünya ile ilgili isteklerimizin gerekliliği olarak varlığını sürdürmektedir (Benhabib 2013: 97-98). Burada hakların sürekli değişim göstererek gelişen ve değişen dünyaya ayak uydurması önemlidir. Dünyadaki insanların yaşam şartlarının iyileştirilmesi noktasında hakların bu talepleri karşılaması gerekmektedir.

Benhabib'e göre, insan hakları, iletişim özgürlüğüne müdahale edilmemesini güvence altına alan temel ahlaki ilkeleri oluşturmakta ve bu ilkelerin hukuki anlamda geçerli olmasını sağlamaktadır (Benhabib 2013: 99). Yine düşünürü göre, iletişim özgürlüğüne sahip bir varlık olarak birey, haklara sahip olma hakkına sahiptir. Bu noktada hakka sahip olma hakkı, hem genelleştirilmiş hem de öteki yaratma noktasında kimliğin kabulünü içermektedir. Buradan yola çıkarak eğer ki, insan sırf kendinden olana hak tanırsa bireysellikten ya da kendinden farklı olana hak tanırsa ortak insanlık duygularından vazgeçmiş olacaktır (Benhabib 2013: 100-101). Bu durum insanlığı, evrensellik ve kültürel rölativizm arasında çıkmaza götürmektedir. Bu noktada ikisinin de birbirlerini içselleştirmesi önemlidir.

Benhabib'e göre insan hakları da, diğer bütün normlar gibi, eksiksiz değildir. Bu noktada insan hakları korunması gereken *asgariyi* hem de hedeflenmesi gereken *azamiyi* ele almaktadır. Bu durumda yeni olan siyasi, kültürel veya bir başka hakları ortaya çıkarmak insanların korunması gereken azamiyi genişletmesine yol açacaktır. Düşünürü göre, insan hakları, bütün ulusların ortak bir paydasını belirlemek üzere,

insanlığın bölünmüşlüğüünün ortadan kaldırılmasına yardımcı olacaktır (Benhabib 2013: 105). Bütün ulusların ortak paydası, ister vatandaş olarak ister birey olarak veya en geniş ifade ile insan olarak haklara sahip olmak ve bu hakların özgür bir şekilde kullanımı sağlamak olmalıdır.

Nitekim insan hakları, insanlığın bölünmesini ortadan kaldırılmasına olanak sağlamıştır. Bu bölünme de demokrasiler, ulusüstü geçerliliği olduğu varsayımıyla insan hakları bağlamının yanı sıra, kültürel olarak da bir araya gelen toplulukların çıkmazı arasında yer almaktadır. Benhabib'e göre buradaki amaç, evrensel olanın veya somut olanın tercihi meselesinden ziyade karşılıklı bağımlılık yaratmaktadır (Benhabib 2013: 106). Benhabib'e göre, insan haklarının hukuki anlamda değişik varyasyonları bulunmaktadır. Bu durum özyönetim ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada öz yönetimsiz bir insan hakları düşünülemez. İnsan hakları ve demokrasilerin arasındaki bağlantı kendi kaderini tayin etme hakkı ile ilişkilidir. İnsan hakları, özyönetim içerisinde değişik varyasyonları olan fakat hükümlerinin sınırlarını ve herkesin yasalar önünde eşitliğini savunan bir kavramdır (Benhabib 2013: 107).

3.4. Demokrasi de Bir İnsan Hakkı Mıdır?

Demokrasinin bir insan hakkı olup olmadığı tartışmasında Benhabib Nussbaum'u, yaklaşımını açık olmaması nedeniyle eleştirmektedir. Nussbaum için insan hakları ahlaki olmaktan çok politik bir mutabakatın sonucudur. İnsan hakları kuramı, bütün kültürleri içermese dahi, dünya üzerindeki temel adalet savunucularından destek görebilecektir. Benhabib ise haklar, insanlar ve hatta diğer canlılarda dahil olmak üzere herkese karşı ahlaki ilkeleri öne çıkarmaktadır. Nussbaum'un aksine haklar, her daim hukuki norm yaratmayacaktır. Fakat hak kavramı, hukuki normlar oluşması yolunda bir adımı içermektedir. Bu nedenle ahlaki ilkelerin hukuki norma dönüşmesi demokratik haklar tarafından karara bağlanacaktır.

Benhabib'e göre, Nussbaum'un düşüncesinde, insan hakları ile ulusların yasal normları arasında bir örtüşme görülmektedir. Fakat Benhabib, hükümrana bağlı ulusların insan haklarını yorumlaması, uygulaması gibi durumlarda olması gereken varyasyonların belirlenmesi noktasında eksik kaldığını düşünmektedir. (Benhabib 2013: 113-114). Bu noktada Benhabib, devlet egemenlerinin, insan haklarını kendi keyfiliğine göre yorumlamasına karşı herhangi bir tedbirin olmamasını eleştirmektedir.

Nussbaum'un yanı sıra Benhabib, bu konudaki bir diğer düşünür olan Amartya Sen'e de yer vermiştir. Sen'e göre, haklar, insanların temel ahlaki taleplerinin yanı sıra, insanların ortak varoluşlarını belirleyen adalet ve meşruiyet iddialarını da içermektedir. Dolayısıyla bireyin iletişim özgürlüğüne karşı yapılan müdahale, temel insan haklarına ve ahlaki ilkelerine de zarar verecektir. Sen'e göre, insan haklarının ahlaki talepleri içermesi durumunda farklı yollar olabilecektir. Bunun temel nedeni, Sen'in düşüncesinde yer verdiği Jeremy Bentham²⁴'ın, haklar ve insan hakları kavramsallaştırmasındaki görüşleridir. Bu noktada Bentham, hakları "*hukukun çocuğu*" olarak ele almıştır. Sen'e göre, bu durumla birlikte hakların hayata geçirilmesinin birçok yolu bulunmaktadır. Benhabib'e göre ise, bu durum insan haklarından ziyade ahlaki ödevleri içermektedir. Bu noktada ahlaki ödevler, insan haklarının bir unsuru ya da tamamlayıcısı rolünde olacaktır. Sen'e göre, insan hakları, insan özgürlüğünü temel alan etik iddialardır. Fakat Benhabib'e göre, Nussbaum gibi, Sen de, ahlaki iddialar bağlamında hakları ve hakların hukuki normlara dönüşme sürecindeki ayrımı göz ardı etmiştir (Benhabib 2013: 115-116).

Bir başka açıdan Benhabib, insan haklarında söylem kuramını ele almaktadır. Söylem kuramı ahlaki bir temele dayanmaktadır. Benhabib'in burada eleştirdiği temel mesele Rawls'un haklar yasası üzerinden ortaya attığı, haklara dair küresel ölçekte bir kabulün ahlaki temellerle bütünleştirilme iddiasıdır. Söylem etiği, politik ve kuramsal

²⁴ Bentham'a göre, "bir yasanın riayetne bağladığımız acı ve haz, bu yasanın müeyyidesini meydana getirmektedir. Bir ülkenin yasası bir başkasında yasa değildir, çünkü hiçbir müeyyideye ve zorlayıcı güce sahip değildir." Bkz. Yasamanın İlkeleri/ Bentham 2017: 34. Yine Bentham'a göre, "iki halkın duyarlılığı temelde farklı olduğundan dolayı, aynı yasalar, gerçekleşenle aynı yasalar olmayacaktır. Örneğin; Avrupa'daki kadınlar ile Asya'daki kadınların özgürlük tanımları farklıdır." Bkz. Yasamanın İlkeleri/ Bentham 2017: 55.

pratiklerle ilişkilidir. Bu bağlamda, Benhabib'e göre, Rawls'un düşünce yapısında bir söylembilimsel sorun daha bulunmaktadır. Küresel kamusal aklın muhataplarının halklar olduğunun kabul edilmesi durumunda *yöntembilimsel toptancılık*²⁵ ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşımla birlikte, kültürlerin homojenlik ve ulus-devlet içerisindeki topluluğun baskı rejimleri üzerinde çekinceler yer almaktadır. Benhabib, yöntembilimsel toptancılık kavramsallaştırmasının maddelerini tespit etmektedir. Bu maddelerden ilkinde göre, kültürler, sınırları kapsamaktadır. Bir diğerine göre, kültürler, bazı durumlarda azınlıkları içene almayacak şekilde bir topluluğa atıf yaparak tek düzelik içermektedir. Bir başka maddeye göre, kültürler ve gruplar arasında birden fazla farklılıkta olsa bu durum bir sorun teşkil etmeyecektir. Buradan yola çıkarak kültürlerin ön plana alınması ve zorunlu bir baskı oluşması durumu insan haklarının haklarını içermemektedir. Bu noktada belirtilen yöntembilimsel toptancılık kavramı eleştirel bir analizi ortaya çıkarmıştır (Benhabib 2013: 118).

Demokrasilerin bir hakkı olup olmadığı tartışmasının çözüm yolunun aranması noktasında Benhabib, bir diğer düşünür Joshua Cohen'in fikirlerine yer vermiştir. Cohen'in "*Demokrasi Bir İnsan Hakkı Mıdır?*"²⁶ makalesinden yararlanan Benhabib'e göre, insan hakları ile demokrasi arasındaki bağlantıların derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. İnsan hakları ve demokrasiler arasında bağlantıların olduğu ve ikisinin de birbirini içselleştirdiği iddia edilmiştir. Bu noktada Cohen'e göre, bir ulusun ya da topluluğun kendi kaderini tayin etme noktasında başarılı olabilmesi için üç koşul bulunmaktadır. Bunlardan ilki, alınan siyasi kararların her kesimin yararına olacak şekilde ele alınması; ikincisi, her kesimin muhalefet edebilme özgürlüğüne sahip olması; sonuncusu ise, ortak çıkar nosyonunun belirlenmesidir (Benhabib 2013: 120). Cohen, demokrasilerin eşitlikçiliğe bağlı olduğunu dolayısıyla insan hakkı noktasında

²⁵ Benhabib, *yöntembilimsel toptancılık* kavramsallaştırmasını, söylem kuramı bağlamında küresel düzeyde kamusal aklın ifade bulma şeklini bireyler üzerinden değil, halklar üzerinden ele alındığı zaman ortaya çıkan bir sorun olarak ifade etmektedir. Bu tür bir toptancılık ise, kültürler ve sınırlar üzerinden politika ve siyasalar açısından ele alınmasını gerektirir. Bkz. Buhran Çağında Haysiyet Zor Zamanlarda İnsan Hakları / Benhabib 2013: 117-118.

²⁶ Joshua Cohen (2005). "Is There A Human Right to Democracy", (https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/is_there_a_human_right_to_democracy.pdf, 13.04.2019 tarihinde erişildi).

küresel bir adaletten söz edilemeyeceğini ve bu noktada demokrasinin bir insan hakkı olmadığını savunmaktadır (Benhabib 2013: 121). Fakat Benhabib, bu konuda Cohen ile aynı görüşte değildir. Benhabib, insan haklarının ahlaki ilkelerinin demokrasilerin içerisinde de yer aldığını, ayrıca insan haklarının da eşit ve ortak çıkar nosyonu ile hareket ettiğini belirtmiştir.

Cohen'den sonra bu konuyu ele alan bir diğer düşünür Charles Beitz'e göre, kendi kaderini tayin hakkı demokratik olmayan ulusların vatandaşları için bir tehdit oluşturmaktadır. Beitz'e göre, kendi kaderini tayin hakkı normal şartlarda insan çıkarlarına da duyarlı olması gerekmektedir. Fakat yine de insan hakları, evrensel ve yön verici olması dolayısıyla, demokratik kurumların yokluğunda dış güçlerin müdahalesi de olsa devreye girme hakkına sahip değildir. Bu noktada Benhabib, bu iddianın sıra dışı olduğunu düşünmektedir. İnsan haklarının hukuki normları bakımından caydırıcı etkisini gerektirecek durumların ve mekanizmaların olmaması iddiasının yanı sıra demokrasilerin de yaşanan sorunlarla tek başına mücadele etmesi ve insan haklarının varlığını inkar etme iddiasında bulunması tutumu sıra dışı olmasını açıklamaktadır. İnsan haklarındaki ahlaki ilkelerin, hukuki normlar ile bağdaştırılması gerekmektedir (Benhabib 2013: 122-123) .

Benhabib'e göre, insan hakları, insanların özel ve kamusal alanda yer alan varlıklar olduğunu ve özerk yapıdaki çıkarlarının saygıyı hak ettiğini ifade etmektedir. Bu nedenle, insan haklarının yorumlanması ve oluşması süreci, kamusal alanda ve özgür olarak, demokratik çerçeve içinde kalarak tamamlanmıştır. Benhabib burada Cohen'in iddiasına da bir cevap vermiş olmaktadır. Ayrıca düşünür, hak taleplerinin insanlar tarafından benimsenmesi neticesinin, hakların Batı etkisinde olması şüphesini ortadan kaldıracağını da belirtmiştir (Benhabib 2013: 124-125).

Benhabib'e göre, demokrasilerin de bir insan hakkı olduğu düşüncesine çekimser yaklaşmanın nedeni güçlü devletlerin-ABD gibi- dış politikalarının insanları kaygıya teşvik etmesidir. Dış politikaların uygulandığı dönemlerde, insan haklarının, devletlerin iç meselelerine müdahale hakkı ve insan haklarının bahane edilerek

saldırgan pozisyonunda yer alma durumu bu kaygının temel gerekçeleridir (Benhabib 2013: 125). Benhabib, yapılan müdahaleciliğin pusuda beklemekten başka bir düşünce tarzını yansıtmadığını, sivil toplum unsurlarının, kozmopolit normları yayma çabaları ve ayrıca devletlerin sınırları içinde insan hakları normlarının uygulanmasını denetleme sorumluluğu kamusal aktör rolünde devam etmektedir (Benhabib 2013: 126). Bu noktada Benhabib, insan hakları söyleminin ahlaki ilkeleri sömürenler ile ilkelere sadık kalanlar arasında kaldığını belirtmiştir. Aslında olması gereken şey, insan haklarının vatandaşa, bireye veya hükümrana kılavuzluk etmesidir. Bu durumda Benhabib'e göre, felsefeciler, insan haklarının alanının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Benhabib 2013: 127).

Benhabib'in fikirlerine yer verdiği bir diğer düşünür Beitz'e göre, insan hakları, kendine ait bir amacı barındıran, kendine ait bir kültürü olan kamusal bir projedir ve küresel politikada düzenleyici rol üstlenen bir normlar bütünüdür. Bu noktada insan haklarına uymak için sorumlu olarak benimsenen devletlerken, uluslararası alanın temsilcileri de bu sorumluluğun garantörüdür. Devletlerin üzerine düşen sorumluluklarıyla birlikte, hakların işlerlik kazanmasında kilit bir rol üstlenmiştir. Benhabib'e göre, Beitz'in bu yaklaşımı devlet merkezli bir yapıdır. Bunun en temel sebebi ise, Beitz'in, demokrasilerin bir insan hakkı olma iddiasının olması durumunda, toplulukların devlet organlarına müdahalesi söz konusunu olacağını düşünmesidir. Bu bağlamda Beitz, sırf demokrasi tesis etme düşüncesinden hareket ederek demokrasilerin bir insan hakkı olduğu düşüncesini reddeder (Benhabib 2013: 128).

Demokrasilerin bir insan hakkı olması durumunda uluslararası müdahalelerin söz konusu olacağı endişesinden kaynaklı olarak demokratik yönetimlerin kendi kaderini tayin hakkının savunulduğu ve dışarıdan müdahalenin önlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Fakat demokrasilerin ana unsurlarının insan haklarını oluşturmaya katkı sağladığı düşüncesi göz ardı edilmiştir. Benhabib, bu tartışmaya katkıda bulunan düşünürlerin görüşlerini inceleyerek, insan hakları ve demokrasilerin birbirini içselleştirdiği bir küresel sivil toplum modelini oluşmaya çalışmaktadır.

IV. BÖLÜM

4. İNSAN HAKLARINI YENİDEN DÜŞÜNMEK: DEMOKRATİK YİNELEMELER

4.1. Vatandaşlığın Dönüşüm Süreci

Benhabib, ilk olarak doğal haklar kavramıyla, bireylerin kendi benliğini koruması amacı içerisinde olma; özgür ve elinde bulundurduklarını koruması amacıyla olan bireyi tanımlamaktadır. Bu düşünceye Hobbes, Locke, Rousseau gibi birçok düşünür bu haklar kavramı üzerinde birçok düşünceye yön vermişlerdir. Kavramın açıklanması noktasında mülkiyet ortaya çıkması ile birlikte bireyin benliğini özel bir alanla sınırlandırması söz konusu olmuştur. Bu durumdan sonra haklar üzerine yapılan tartışmalar artık mülkiyet üzerine evrilmeye başlamıştır. Fakat Benhabib'e göre, bireyin yaşam ve özgürlük hakları satın alınamaz ve satılamaz haklardır. Bu nedenle birey haklarını sadece mülkiyet haklarına indirgemek insan haklarına yanlış noktadan yaklaşım sergilenmesine yol açacaktır (Benhabib 2006: 140). Benhabib'e göre, hak talepleri, belli başlı eylemlerde yer almayı, kaynak ve hizmetlere hak kazanmayı içermektedir. Bu talepler ayrıca bireyler arasındaki karşılıklı saygının da en üst seviyede tutulmasının sağlanması gibi hakların temellendirilmesi olarak da tanımlanmaktadır (Benhabib 2006: 141). Bu nedenle düşünürü göre, insan hakları, bireyin özerkliğe sahip olması durumunu ortaya koyan ahlaki ve politik normları içermektedir (Benhabib 2006: 143).

Benhabib, liberal demokrasiler söyleminin, ulusüstü özelliğe sahip olan insan hakları talepleri ile kültürel, sosyal ve ekonomik olarak bir birliktelik ile ortaya çıkan hukuki toplulukların arasında sıkışmış olarak kaldığını belirtmiştir. Bu durumda

evrensel olanın ulus-devletin hukuk normları ile özdeşleştirilmesinin yolunun bulunması önemlidir. Söylemin çıkmazlığının devam etmesi noktasında politik olanı ahlaki olana tercih ettiğimiz anda haklar çizgisinden çıkmış olacaktır (Benhabib 2006 144). Vatandaşlar, kendi ülkelerinin haklarına mecbur bırakılamazlar; bireylerin ülkelerini terk etmesi engellenemez ve bunun yanı sıra hiçbir devlet, kendi sınırları içindeki bireyi ebediyen vatandaşlıktan çıkaramaz (Benhabib 2006 147). Düşünürü göre, vatandaş, bir ülkede yaşama hakkına sahip ve demokratik hükümrânın bir ferdi olan bireyi ifade etmektedir (Benhabib 2006: 154). Bunun yanı sıra Rawls'un düşüncelerine bakacak olursak; düşünürü göre, ulusal ve uluslararası adaletin sağlanabilmesi için, geçirgen sınırlar dâhilinde değil, belirli bir sınırları olan siyasal toplulukları dâhilinde bir düzen kurulması gerekmektedir. Rawls, bireyleri Kant gibi dünya vatandaşı olarak ele almaktan ziyade halkların fertleri olarak ele almaktadır (Benhabib 2013: 32).

Benhabib, insan hakları ve kozmopolit hakların vatandaşlığın çözülmesi sürecine zemin hazırladığı tartışmalarına yer vermiştir. Politik üyelik olarak belirlediği kavram ile kolektif kimlik olarak sunulan hakları ulusal vatandaşlık olarak tanımlamaktadır. Bu noktada göçmenlerin, mültecilerin ve azınlıkların haklarının da, insan hakları tarafından korunduğunu belirtmektedir (Benhabib 2013: 131). Vatandaşlığın çözülmesi sürecinin başlangıcı, göçmenlerin ve mültecilerin hak arama mücadelesi olarak gösterilebilir. Diğer bir deyişle insan haklarının evrenselliği noktasında ele alınabilecek en önemli meselelerden birisi azınlık veyahut mülteci hakları yoluyla vatandaşlık üzerine düşünebilmektir. Bu bağlamda Benhabib, günümüz koşullarında ulusal vatandaşlık kavramı çerçevesinde, insanların kimliklerinin ön planda olduğunu; bu nedenle uluslararası normlardan ve haklardan, göçmen ve mültecilerin tam olarak yararlanamadığını belirtmiştir. Ayrıca Benhabib'e göre, liberal demokrasiler, mülteci ve sığınmacıları, belirli nedenler öne sürerek, risk teşkil ettikleri için ret etmişlerdir. Mülteci ve sığınmacıların sınırlarını tehdit ettiğini düşünen uluslar, mülteci kampları kurarak kendi sınırlarını koruma altına almıştır (Benhabib 2013: 133) .

Benhabib, bu noktada, kişinin haklara sahip olma hakkını koruması için bir topluluğa ait olma düşüncesinin koruyucularının kimler olduğu sorusunu yöneltmiştir. Bu soruyu, devletsizlerin sorunlarının çözülebileceği tek noktanın, haklara sahip olma hakkına yer veren bir politik üyelik kavramının yeniden oluşturulması olarak yanıtlamıştır (Benhabib 2013: 133). Politik üyelik kavramı ile birlikte küresel bir sivil toplumun oluşturulması konusunu da bu noktada değerli görmektedir. Küresel olarak oluşturulan bir sivil toplum kavramı, her bir insanın varlığını ve haklarını garanti altına alabilecek üst düzey normlar ile şekillenecektir.

Benhabib, kozmopolit normların yükselişinin bireylerin, ulus-devletlerdeki statüsünü artırmayı hedeflediğini ve bu nedenle de devlet egemenliğinin zayıflaması durumuyla bu sürecin paralellik gösterdiğini belirtmiştir. Bu paralellik insan haklarının evrenselleşmesi ile devletlerin egemenliğinin zayıflaması sürecini de beraberinde getirdiği düşünülmektedir. Bu süreçte her ikisi arasındaki paralellik tesadüfi bir durum olarak belirtilmiş olup birbirinden ayrı süreçleri içermektedir (Benhabib 2013: 134). Fakat Benhabib'e göre, bu durum tesadüfi de olsa sonuç itibariyle kozmopolit normlar ile birlikte devlet egemenliklerinin zayıfladığı görüşü hâkim bir düşünceyi oluşturmaktadır.

Benhabib, günümüzde vatandaşlığın yeniden inşası sürecinde, ulusal üyelikten ziyade, vatandaşlığın, *ikamet vatandaşlığına* doğru bir evrilmeye karşı karşıya kaldığını belirtmiştir. Bu süreçle birlikte ulusun, uluslararası alana olan bağlılığı artmıştır. Fakat ortaya çıkan durumda kozmopolit normlar, devlet egemenliğini sınırlandırdığı, devletin en yüce otorite olma özelliğinin azalmaya başladığı, devletlerin insan haklarına bağlı olarak kendi imtiyazlarını uyguladığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu durum Benhabib'e göre, devletlerin, kendi vatandaşlarını koruması ve ihtiyaçlarının karşılanması noktasında zayıflamaya başladığını göstermektedir (Benhabib 2013: 136). Politik haklara veya sivil haklara sahip olma yetkisinin, insan haklarına verilmesi gerekir. Bu durum, demokratik topluluktaki devlet hükümlerinin keyfiliğine sınırlama getirecektir (Benhabib 2006: 150). Nitekim Benhabib'e göre, artık uluslararası hukukun sınırlarını belirleyen devletler değil, *görünmez heyet, görünmez*

piyasa ve sektörler ve görünmez mesleki camialardır. Bu durum, devletin yargı yetkisi ile ulusun sınırlarının birbirinden kopması sürecine yol açmıştır (Benhabib 2013: 143). Küreselleşen dünya devletin sınırların esnek olması durumu bu süreci beraberinde getirmiştir. Artık piyasa ve sermayeye bağlı bir düzenin var olması hakların da bu düzenin kontrolünde olmasına neden olmuştur.

Dolayısıyla politik olanın sınırları, ulus-devletin ötesine geçmiştir. Bu noktada hukukun yurtsuzlaşması, politik olanın yerini değiştirilmesine yol açmaktadır. Ulus ve uluslararası aktivistlerin birbirinin yerine geçmesiyle birlikte yeni bir küresel sivil toplum oluşturulması amaçlanmıştır. Benhabib'e göre, egemen devletlerin eşit olması durumu, insan hakları normlarının yeniden ele alınarak evrenselleşmesi süreci, hukukun üstünlüğünü esas alan demokratik yapıların oluşması aşaması ile birlikte bireylerin özgürce ve eşit yaşamı esas alınmış olacaktır (Benhabib 2013: 153-154).

4.2. İnsan Hakları İle Vatandaşlığın Yeni Modelleri

İnsan hakları ve kültürel rölativizm arasındaki gerilimlerin temel nedenleri içerisinde yer alan ulusal vatandaşlığın, yeni modellerle birlikte değişim göstermekte olduğu ve ayrıca bu değişimlerin ulusal vatandaşlığın çöküşüne yol açtığı iddiası bulunmaktadır. Evrensel insan hakları bağlamında vatandaşlık kavramsallaştırmasının yerini dünya vatandaşlığı kavramsallaştırmasının alabileceği, ulusal vatandaşlığın zayıflamaya başladığı ve sınırların geçirgenliğiyle birlikte bu durumun hız kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda Benhabib, evrensel insan haklarının yeniden düşünülmesi noktasında *demokratik yinelemeler* kavramına ihtiyaç duymakta olup; bu kavramın vatandaşlık modelini de yeniden inşa edeceği düşüncesini de zemin hazırlamıştır.

Benhabib'e göre, vatandaş, bir ülkede yaşama hakkına sahip ve demokratik hükümlerin bir ferdi olan bireyi ifade etmektedir (Benhabib 2006: 154). Benhabib, vatandaşlık kavramının dönüşümü üzerine olan tartışmalar arasında ortaya koyduğu politik üyelik kavramının, dünya vatandaşlığı kavramını da beraber getirebileceği

iddiasıyla birlikte, ortaya çıkan gerimler sonucunda vatandaşlığın parçalanması durumunun da olduğunu çalışmalarında incelemiştir. Vatandaşlığın parçalanması sürecini inceleyen Benhabib, demokratik normların, toprağa bağlı olarak işlerlik kazanmakta olduğunu ve halkın homojenliği durumunun da belirli yanlıları-dışarı da bırakma ve azınlık yaratma gibi- beraberinde getirdiğini; bunun sonucunda da vatandaşlık kavramsallaştırmasının yeniden düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda demokratik normların, belirli yanlıları beraberinde getirmesi durumunun düzenlenebilmesini sağlamak için normların yeniden biçimlendirilmesi söz konusu olacaktır (Benhabib 2006: 179).

Bu bağlamda ulus-devlet, vatandaşlık kavramının tek-tipleştirici ve homojenleştirici etkisiyle birlikte, mücadele ve işbirliği noktasında bir araya gelmiş bir oluşumu içermektedir (Benhabib 2006: 180). Toplum homojenleştiren ve tek-tipleştiren bir yapının var olması süreci, bir zaman sonra o topluluğun farklı eğilimler içerisinde olduğu gerçeğini de beraberinde getirecektir. Nitekim Benhabib'e göre, vatandaşlık kavramsallaştırmasında, yabancıları sınır dışı etme, yeni gelenlere kapıları kapatma ve azınlıkları baskı altına alma gibi durumlar görülebilecektir. Ayrıca her türlü yeniliğe karşı çıkma durumu söz konusu olduğunda da; toplumun ve doğal olarak vatandaşlığın parçalanması süreci de hız kazanacaktır (Benhabib 2006: 181).

Vatandaşlığın parçalanması ile birlikte politik kimliklerin, ulus-devletten ayrı bir kavramsallaştırma içinde olduğu düşüncesi hâkim bir ideolojiyi barındırmaktadır. James Rosenau ve Yasemin Soysal'ın görüşlerine yer veren Benhabib, politik kimliklerin, ulusal kimliklerden ayrılması durumunun iyi olarak karşılandığını belirtmektedir. Bu bağlamda Soysal ve Rosenau, insan haklarının genişlemesiyle, yeni bir düşünce ve yeni bir politik biçim ortaya çıkmış olduğunu noktasında hemfikirlidir. Ayrıca Benhabib'in belirtmiş olduğu ayrılmayı da hoş olarak karşılamaktadırlar. Bu ayrılma süreciyle, ulus-devletin zayıflaması sürecinin eş zamanlılık gösterdiği belirtilmiştir. İnsan hakları ile vatandaş hakları arasındaki ayrım ortadan kalkmaya başlamıştır. Nitekim bu gelişme ile birlikte dünyanın her yerinde, toprağa, kimliğe ve ulus-devletin ideolojik aygıtlarına bağlı kalmadan yeni vatandaşlık türleri ortaya çıkmaktadır. Soysal'a göre, yeni

vatandaşlık türlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte, ulusal kimliklerle devlete bağlılığın aynı anlamı içermediği; bu nedenle devlete bağlı olmayan vatandaşlık türleri de ortaya çıkmaktadır. Artık belirli bir toprağa, tarihi ve geleneğe bağlı kalmadan dünyanın her yerinde yeni vatandaşlık biçimleri görülmeye başlamıştır (Benhabib 2006: 182).

Benhabib, politik üyelik sınırları ile devletin sınırlarının aynı olmadığı düşüncesini savunanların haklı olduklarını ve politik üyelik sınırları ile devletin hâkim konumdaki sınırlarının birbirinden farklı olduğu belirtmiştir. Fakat Benhabib'e göre, ulus-devletin sınırlarıyla politik üyelik sınırları belirlenirse dahi demokratik bağlılıklar söz konusu olacaktır. Benhabib'in demokratik bağlılıktan kastettiği şey, demokratik yönetim sınırlarının ortaya çıkmasıyla birlikte üyelik kurallarının da belirlenmesi aşamasıdır. Buradaki en önemli konu, demokratik bağlılık süreciyle, politik üyelik sınırlarının ulus-devletin sınırlarıyla örtüşmesinin zorunlu olmadığıdır. Benhabib'e göre, demokratik bağlılıkların nedeni, ulus-devlet içerisindeki bağlılıkların olmadığı topluluklarda köktencilik ve terörizmin kolay zemin bulabileceği endişesinden kaynaklanmaktadır. Bunun nedeni, ulus-devlet içerisinde bağlılıkları bulunmayan toplulukların, uluslararası alanda terörizme destek olan gruplar tarafından kontrol edilmesi olasılığının olmasıdır (Benhabib 2006: 182-183).

Benhabib, vatandaşlık ile demokratik bağlılık arasında belirli farklar olduğunu belirtmiştir. Bu iki kavram arasındaki fark, vatandaşlığın homojenleştirici ve öteki yaratma düşüncesi ile demokratik bağlılığın kozmopolitizmin bir ifade edilmiş biçimi olmasından kaynaklanmaktadır. Benhabib'e göre, demokrasi ile ortaya çıkmış yasalar, kozmopolit bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle, tüm insanlığa ithaf edilen bir nitelik taşımaktadırlar (Benhabib 2006: 183). Benhabib, demokratik bağlılığı aktarırken tüm insanlığın isteği doğrultusunda ortaya çıktığını belirtmiştir. Ortaya çıkan yeni demokratik bağlılıklar, kozmopolitizmin yeni bir formunu oluşturmakta olup tüm insanlığı kapsayacak şekilde genişletilecektir. Benhabib'in üzerinde durduğu kavram, Kant'ın dünya vatandaşlığı kavramı ile belirli benzerlikleri barındırmaktadır. Nitekim Benhabib'e göre, Kant, insanların sınırları aşan hak talepleri neticesinde kozmopolit bir yapı olarak dünya vatandaşlığı kavramını ortaya çıkarmıştır.

Benhabib'e göre, uluslararası normlar, ulus-devletin yasal ve siyasal kültürü içinde gömülmeye başlamıştır. Bu durum vatandaşlığın dönüşümü ile somutluk kazanmaktadır. Nitekim vatandaşlık kavramsallaştırmasında ortaya çıkan durumda, artık haklar, kültürel kimliklerin gerektirdiklerinin değil; ikamet vatandaşlığının gerektirdiklerine göre şekillenmektedir. Fakat bu durum, günümüzde tam olarak gerçekleşmeyen, devlet çıkarlarının ön planda olduğu ve konukseverliğin suçluluk olduğu durumların değişmesini sağlayabilmiş görünmemektedir. Bu bağlamda Benhabib, vatandaşlık statüsü ne olursa olsun her insanın, ahlaki birey tanımlamasına uyum sağlaması gerektiğini ve bu durumun sonucunda ise, insanın koşullarının iyileştirilmesinin gerekliliğinden bahsetmektedir (Benhabib 2006: 185).

Benhabib'e göre, evrenselci bir açıdan bakıldığında, ulus-devlet sınırlarında dâhil olduğu her durumda, sınırların geçerli bir sebebinin olması gerekmektedir. Bu bağlamda eğer ki ahlaki olan ve etik olan arasında bir ayırım yapılmaz ise, belirli toplulukların yapmış olduğu dışlayıcı vatandaşlık pratiklerini eleştirilemez ya da ahlak ve yasallık arasında ayırım yapılmaz ise, demokratik çoğunlukların azınlıkları dışarı bıraksa dahi uyguladıkları hukuki normlara karşı çıkamayız; eğer ki ahlak ile işlevsellik arasında bir ayırım yapılmaz ise, ulus-devletlerin yaptıkları davranışlara karşı çıkamayız. Bu durumda üyelikler arasında dairesel olarak birbirini takip eden bir durumdan söz etmek mümkündür (Benhabib 2013: 190).

4.3. Ulusal Vatandaşlık, Cemaatçilik ve Devlet Egemenliği

Vatandaşlığın kimilerine göre, dönüşüm aşamasında; kimilerine göre ise, çöküş aşamasında olduğu tartışmasından sonra ulusal vatandaşlık ve bu vatandaşlık ile otoriterlik kazanan devlet egemenliği kavramı ortaya çıkmıştır. Benhabib'e göre, ulusal vatandaşlık mefhumunun çözülmeye başlamış ve devlet hükümlerliği otoritesinin yitirmiştir. Ayrıca Benhabib'in daha öncesinden belirttiği gibi; zamanın, mekanın ve hatta ihtiyaçların değişim gösterdiği bir çağda, insanlar, eski haritalar ile bölgeleri keşfetmek durumundadır (Benhabib 2013: 182). Fakat dünyadaki toplulukların değiştiği

bu çağda haritaların değişmemesi neticesi günümüzde yaşanan sorunların belirli nedenlerini oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak Benhabib'in, politik üyelik kavramını ortaya çıkarmasındaki amacın; değişen koşullar ve şartlar nedeniyle insan hakları kavramı özelinde hak taleplerinin yeniden düzenlenmesi olduğu görülmektedir.

Kültürel cemaatçiler, demokrasilerin, dil, tarih ve kültür kavramlarına göre cemaatler olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu nedenle her toplumun kendine ait kültürel kodları bulunmaktadır. Cemaatçiler gibi cumhuriyetçiler de, demokrasilerin, vatandaşlık kavramı ile mümkün olduğunu ve sınırların geçirgen olmasından kaynaklı olarak da vatandaşlık kavramının cemaate üye olmazsa değersizleşeceğini belirtmişlerdir (Benhabib 2013: 184). Fakat Benhabib'e göre, demokrasilerin, yargı alanlarını sınırlasa bile, devletin sınırlarında dolaşan insanların serbestçe dolaşımını serbest bırakması gerekmektedir (Benhabib 2013: 185).

Benhabib, cemaatçilerin ve cumhuriyetçilerin anlayışından bambaşka olarak, dünya vatandaşlarının bir gün günümüzdeki tersine farklı sınırlar ve kavramlar içerisinde yer alacağını düşünmektedir. Bu düşünceye göre, vatandaşları temsil eden her birim için iki tane seçim yapabilecektir. Bu seçimlerin ilkinde ulus-devlet için, ikincisinde ise dünya vatandaşlarının *Küresel Halklar Meclisi* için temsilci tayin etmek gerekmektedir (Benhabib 2013: 185). Benhabib, ortaya koymuş olduğu ütopyada, vatandaşlar arasındaki küresel adaletin ve eşit yaşam idealin sağlanması için ülke içinde veya dışında yaşanacak tehditlere karşı koruma sağlama amacı gütmektedir. Bu noktada demokratik yinelenmeler kavramını oluşturmaktadır. Bunun nedeni her ne kadar dünya vatandaşlığı idealinde bulunulsa da temsiliyet mantığından yola çıkarak çeşitli yargı sistemleri oluşacaktır. Oluşan yargı sistemleri neticesinde yeniden demokrasilere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu durumda Benhabib, yelpazenin genişlemesi için, herkesi-özellikle demokratik vatandaşları- içine alacak şekilde adil, eşit ve hakkaniyetli bir demokratik yinelenmenin oluşturulması ve evrensel insan haklarının benimsenmesinin gerçekleşmesi gerektiğini savunmaktadır (Benhabib 2013: 186).

Benhabib, devletin hükümlerinin genel olarak insan hakları normlarını kendi otoritesi içine alması paradoksuna değinmiştir. Bu paradoksta, hakların vatandaşlar ve azınlıkları da içine alacak şekilde genişletilmesini sağlamak için, insan hakları ve devlet hükümlerinin kendi kaderini tayin etme fikrinin müzakereler sonucu uzlaştırılması gerekmektedir (Benhabib 2013: 187). Bu durumda yeni bir kozmopolit üyelik anlayışından bahsetmek mümkündür. Bu anlayış, tam üyelik hakları, demokratik haklar ve ulus içerisinde ikamet etme hakları arasındaki çatışmalı ilişkileri müzakere yoluyla yeniden düzenleme amacındadır (Benhabib 2013: 188).

Benhabib'e göre, ulus-devletin sınırları belli olan bir cemaati içermesi ve cemaatlerin ahlaki yükümlülüklerinin olması ile insan olarak belirli bir yükümlülüklerimizin olması arasındaki gerilim varlığını sürekli olarak devam ettirecektir. Bu noktada evrenselci bakış açısına göre, sınırların varlığının açıklanması veya gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Bu gerekçelendirme gelen olarak ahlaki ilkelere dayandırılarak yapılmaktadır. Devletin sınırları içinde "biz ve onlar" ayrımının yapılması her zaman için eleştirel bir duruma neden olacaktır. Benhabib, ahlaki ilkeler ile yasal normlar arasındaki ayrımın yapılamaması durumunda bu eleştirilerin devam edeceğini belirtmektedir. Fakat Benhabib'e göre, belirtilen eleştirilerin ortaya bir çözüm sunmadığı takdirde herhangi bir geçerliliği olmayacaktır (Benhabib 2013: 190). Bu durumda ahlaki olan ile yasal olması gereken arasındaki bir ayrımın yapılması süreciyle birlikte insan haklarının varlığı daha da etkin bir şekilde artacaktır.

4.4. İnsan Hakları ve Demokratik Yönetim Biçimleri Arasındaki Bağlantı

Günümüzde de tartışma konusu olan anlamda, demokrasilerin egemenlik iddiası karşısında, uluslararası normların sahip olduğu veya olması gereken statüsü politik bir sorun haline alınmıştır. İnsan haklarının evrenselleşmesi sürecine dair yaşanan mevcut tartışmalar, bu hakların siyasi amaçlara hizmet etmesi durumu ve ahlaki emperyalizmin gerekçesi olarak kullanılacağı korkusundan dolayı yaşanmaktadır (Benhabib 2013: 38).

Bu tartışmalar ile birlikte, giderek birbirine bağımlı hale gelen dünyada demokrasilerin yaşam mücadelesi vermesinin giderek azaldığına dair tartışmalar da ortaya çıkmaya başlamıştır (Benhabib 2013: 157-158). Bu söylemin, ulus-devletin sonu ve vatandaşlığın dönüşümü tartışmaları üzerinden şekillendiğini yorumlamak mümkündür. Benhabib'e göre, yapılan tartışmalarda her iki tarafında göz ardı ettiği durumlar bulunmaktadır. Demokratik egemenlik savunucuları, insan hakları hukukunun özyönetimi geliştirici etkisini göz önüne almazken; insan hakları savunucuları da, evrensel olan insan hakları hukukun dahi, kendi kaderini tayin eden halklar için uyarlanıp yorumlaması durumunu göz önüne almamıştır (Benhabib 2013: 159). Benhabib'in belirtmiş olduğu söylemde, insan hakları ve kültürel rölativizm tartışmasının özü yansımaktadır. Bir yanda evrensellik iddiasında bulunan insan hakları yer almakta; diğer yanda da insanların, kültürler içinde özgür olduğu düşüncesi yer almaktadır. Burada her iki tarafta birbirini yok sayarak kendi çerçevesinde olayı değerlendirmeye çalışmaktadır. Fakat Benhabib, her iki noktanın da bir araya getirilmesi konusunda tartışmayı başka bir boyuta taşımaktadır.

Benhabib'e göre, uluslararası hukukun, ulus-devletlerin sınırlarının içerisinde yer almadığı düşüncesi, birçok noktada gerçeklikle ve uygulama ile tezat düşecektir. Fakat demokratik egemenlikçilere göre, ulusal normların, bir milletin iradesini ifade edip etmemesi önemli değildir. Onlara göre, önemli olan yasaların nasıl formüle edildiği, kimlerin adına uygulamaya konulduğu ve kapsamının neler olduğu düşüncesidir. Nitekim bu konuda düşüncesi ortaya koyan Thomas Nagel'e göre, ulus-devlet, adalet konularının ele alınacağı tek yer olarak görülürken, uluslararası hukuk ise devletlerin gönüllü olarak kurduğu birliktelik sonucunda ortaya çıkan sözleşmeleri içermektedir. Ulus-devletin ötesinde yer alan insanlarla aramızda işbirliği ve çıkara dayanan bir birlik olduğunu ve bunun da kendi isteğimize bağlı olduğu düşünülmektedir (Benhabib 2013: 160-161). Bu noktada insan haklarının evrenselliği eleştirisi için Nagel, bir kişi, kendi isteği dışında kendi iyiliği için bile olsa bir amaca hizmet için zorlanıyorsa bu kişiye araç muamelesi yapılmakta olduğunu belirtmektedir (Benhabib 2006: 142).

Nitekim işbirliği ve çıkarı üzerinden, insan hakları tartışmalar, küresel emperyalizme neden olduğu eleştirisine ulaşılacaktır. İnsan haklarının evrenselliğinin serbest piyasaya hizmet ettiği egemen devletlerin tahakkümünde olduğu eleştirisi yapılmaktadır. Benhabib, insan haklarının, birey ve mülkiyeti koruma gibi sınırlı alanlara indirgenmemesi gerektiğini, ayrıca bu normların serbest piyasayı korumak için hareket ettiğini söylememin mümkün olmadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra, insan haklarının birçok ifadesinde serbest piyasanın karşısında yer alan maddelerinde bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca düşünüre göre, insan hakları normları aynı zamanda vatandaş haklarıdır (Benhabib 2013: 163). Benhabib, insan haklarını ve vatandaşlık haklarını birbirine içselleştirerek insan haklarının yeniden inşa edilmesi durumunu belirtmektedir.

Benhabib, ayrıca uluslararası hukuk ve kozmopolit normlar arasında da ayrıma gitmektedir. Ona göre, uluslararası hukuk sistemi, devletlerden ve temsilcilerden oluşan bir grup tarafından ortaya çıkan yükümlülükleri içermektedir. Kozmopolit normlar ise, küresel sivil toplumdaki yaşayan kişilere yani bireye aittir. Bu noktada kozmopolit normlar, vatandaşlara belirli bir insan hakları çerçevesinde muamele etme hakkını gerektirmektedir (Benhabib 2013: 165). Bunun yanı sıra kozmopolit haklar, demokrasilerin içerisinde de özyönetim esaslı bir düzlem içerisinde varlık göstermektedir (Benhabib 2013: 37). Benhabib, insan haklarının evrenselliğinin, kozmopolit hakları içermesi ile mümkün olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle küresel bir sivil toplum ve bir dünya vatandaşlığı ortaya çıkmıştır. Benhabib, küresel bir sivil toplum ve dünya anayasası kavramlarını açıklarken Habermas'ın görüşlerine yer vermektedir. Habermas'a göre, günümüzdeki uluslararası siyasetin hukuksallaştırılması sürecinde, hem bireylerin hem de devletlerin yer alması gerekmektedir. Ayrıca eğer, dünya anayasacılığı ortaya çıkarsa, bu durum ulusüstü bir otoriteye danışma sürecine dönüşecektir (Benhabib 2013: 164). Diğer bir deyişle, her bir bireyin ve her bir devletin ortak bir siyasi düzlemde buluşması, dünya anayasacılığıyla sonuçlanacaktır.

İnsan hakları normlarının vatandaşları içine alacak şekilde geniş olup olmadığı şeklinde tartışmalar vardır. Benhabib'e göre, insan hakları, sivil toplum örgütlerine

özgür ve eşit bir yaşam için alternatif üretme noktasında demokrasiler ve vatandaşların elini güçlendirmektedir. Nitekim insan hakları, vatandaşların haklarını yorumlaması ve yineleme süreci ile birlikte kültürün bir parçası haline gelmektedir (Benhabib 2013: 167). Ona göre, hakların yorumlanması siyasi bir projenin ürünüdür. Bu durumda yorumlamalar değişkenlik göstermekte olup öz kavrayış içerisinde olan halkın, kendi haklarını yaratmak için ilkeleri yeniden ifade etmesi sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Benhabib 2013: 36).

Genel bir ifadeyle, insan hakları tartışmalarına yeni bir perspektiften bakmak gerekmektedir. İnsan haklarının özellikle kültürel rölativistlerin belirtmiş olduğu gibi, kültürleri içermesi gerektiği ve bunun içinde hakların yeniden inşa edilmesi talep edilmektedir. Benhabib, bu hususta insan haklarının yeniden inşası sürecinin demokratik yinelemeler süreciyle beraber oluşturulması konusunda görüşünü belirtmiştir. Son olarak Benhabib'e göre, demokratik egemenlik üç ideal ile tanımlanabilmektedir. Bu ideallerin ilki, halkın yasaları riayet edici rolünün yanı sıra yasa koyucu rolünün de olması; ikincisi, toplu bir şekilde *demos* ile düşüncesi; sonuncusu ise, *demosun* idaresinde bulunan bir toprak parçasının bulunmasıdır. Buradaki *demosun* birleştirici rolünden anlaşılması gereken şey, bilinçli bir şekilde kendini yeniden inşa etme aşamasının tamamlama sürecidir (Benhabib 2006: 224).

4.5. Demokratik Yinelemeler

Benhabib, yineleme kavramını Jacques Derrida'dan ödünç almıştır. Benhabib'e göre, bir terimin veya kavramın tekrarlanması sürecinde; asla orijinal veya amaçlanan anlamının bir kopyasını içermeyeceğini; aksine her tekrarlamanın ve her yinelemenin zengin bir çeşitlilik oluşturduğunu belirtmiştir (Benhabib 2006: 187). Burada terim ve kavramların uyulması gereken bir orijinallik içermediği bu sebeple her yinelemenin farklı anlam zenginlikleri yarattığı belirtilmiştir. Yineleme, kökenin ve orijinalliğin yeniden yapılanmasını temsil etmektedir. Demokratik yinelemeler, dilbilimsel, kültürel, yasal ve siyasi dönüşümleri gözden geçirerek yerleşik yanlışlıkları değiştirmek

konusunda önemli bir yer edinmektedir. Ayrıca Benhabib'e göre, demokratik yinelemeler, ulus-devletlerde, evrenselci hak taleplerinin ve ilkelerinin ayrıma düştüğü noktalarda, karşılıklı değişim durumundaki karmaşık süreçleri de beraberinde getirmektedir (Benhabib 2006: 187).

Benhabib'e göre, kozmopolit normlar, devlet hükümlerinin ve anayasaların arasında gömülü bir şekilde kalmıştır. Fakat artık vatandaşlıkta ortaya çıkan değişimle birlikte haklar, bireylerin kültürel kimliğinden ziyade ikamet haklarının korunmasına doğru değişim göstermektedir. Devlet çıkarlarının, ikamet hakkının ve dolayısıyla misafirperverlik hakkının önüne geçmesinin engellenmesi gerekmektedir. Bu sayede insanlar, belirli nedenlerden dolayı sınırlarına kadar gelen insanları suçlu ve düşman gibi görmekten ziyade; insanlığın iyileştirilmesi ve diğer insanlarla paylaşım yapılabilmesi alışkanlığını kazanacaklardır (Benhabib 2006: 186).

Nitekim Benhabib, vatandaşlar ve ötekiler ayrımının, önyargılardan, tarihsel olaylardan ve hükümlerinin yönetim şekline kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Her devletin varoluşu, içinde bir adaletsizlik ve şiddet duygusu barındırmaktadır. Fakat "biz ve siz" ayrımının var olduğu, belirli bir toprak parçasında belirli bir bağlılık içinde yaşayan vatandaşlık anlayışı modeli bölünmeye başlamıştır. Benhabib'e göre, vatandaşlığın bölünmesi ile ortaya çıkan yeni vatandaşlık modelleri yeni politik özneler ve koşullar ortaya çıkarmıştır. Bu yeni politik durum, demokratik yinelemeler kavramının ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Benhabib'in belirttiği demokratik yinelemeler, yasal ve politik kurumların ayrıca sivil toplum kuruluşlarının, evrensel hak talepleri üzerinde kararsız kaldığı, ihtilafa düştüğü durumda başvuru noktası olarak görülen süreçleri içermektedir (Benhabib 2006: 186-187). Burada yinelemeden kasıt, eylemin özgün ve geçerli halinin yeniden konumlandırılması ve var olanın yeniden sahiplenilmesidir (Benhabib 2006: 188).

Aynı zamanda Benhabib'e göre, demokratik yinelemeler, yasal, kültürel ve siyasal farklılaşmaların içinde, ortaya çıkmış olanı geçersiz kılmak çabası içindedir. Bu durumda yalnızca var olan anlayışlarını değişimine neden olmaz; aynı zamanda doğru

ve yerleşik olanı da dönüştürmektedir. Benhabib, demokratik yinelemeler kavramının, kanun koyucu politikalar olarak ele alınmasını; insanın yalnızca yasaların konusu olarak değil; yasa koyucu olarak da tanımlanmasına yardımcı olmaktadır (Benhabib 2006: 188-189). Bu bağlamda demokratik yinelemelerin, hakkaniyetli olması ve dışlayıcı olmaması için, herkesin, çıkarları doğrultusunda bir diyalog dilinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu diyalog dilinin geliştirilmesi için karşılıklı müzakere ve sorgulamanın yapılması söz konusu olacaktır (Benhabib 2013: 196).

Demokratik yinelemeler, *demotik toplulukların* yani birbirleri ile kesişen toplulukların içinde kendini yaratmaktadır. Demotik topluluklar, bir yandan ulus-devletin sınırları içindeki vatandaş ve azınlıkları, diğer yandan da diyalog topluluklarını- insan hakları örgütleri gibi- içermektedir. Demokratik yinelemeler “*bir halk olarak ahlaki, politik ve anayasal taahhütlerimiz ayrıca insan hakları anlaşmaları ve belgelerinden doğan uluslararası yükümlülüklerimiz ışığında, alacağımız hangi kolektif kararlar hem adil hem de meşru kabul edilebilir?*” sorusuna yanıt aramaktadır. Benhabib’e göre, demokratik yinelemeler adaleti temsil etmek için varlık göstermektedir. Ayrıca toplulukların yasal sorumluluklarını yerine getirmesine yardımcı olmak ile insan haklarının evrensellik iddiasına destek olmak amacını da barındırmaktadır (Benhabib 2013: 196-197).

Benhabib, demokratik yinelemeler kavramsallaştırması geliştirirken Robert Cover ve Frank Michelmen’in “hukuk yaratımı”, üzerine düşüncelerinden yola çıkmıştır. Genel itibariyle hukuk yaratımı, formel yasama aşamaları ve formel olmayan herkesin kendi iradesi ve düşüncesine göre yönlendirilen bir etkileşimin ürünüdür. Yasanın belirlenmesi ve uygulanabilirliği noktasında, kişinin kendi iradesinden önce formel olanın varlığına teslim olma bağlamında “hukuk dondurucu” bir aşamayı oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Benhabib ikisi arasındaki etkileşimi demokratik yinelemeler açısından aynı şekilde hukuk dondurucu bir niteliğe sahip olabileceği noktasında ele alır. Benhabib’in burada ele almak istediği mesele, irade ve anlamın varlığının ötesine geçen, yinelemeleri de popülist siyasete indirgemeci bir

tavırla yaklaşan böylesi bir hukuksal donduruculuğun mümkün olup olmaması sorunudur (Benhabib 2013: 197).

Aynı zamanda Benhabib, demokratik yinelemelerin ortaya çıkması sürecinde Thomas Franck'in görüşlerinin de bu kavramsallaştırmaya katkı sağladığını ve ayrıca sürece etki ettiğini belirtmiştir. Franck'a göre, meşruiyet kavramsallaştırması, normatif düzlemdeki insanları kendi düzlemine çeken kural ya da kural koyucu kurumların ortaya koyduğu özelliğe denk gelmektedir. Bu kural veya kural koyucu kurumların, doğru süreçler ışığında ortaya çıktığına inanılmaktadır. Bu bilgiler ışığında Benhabib'de demokratik yinelemelerin bu süreçte bir çekme veyahut riayet etme durumunda ortaya çıktığını belirtmektedir (Benhabib 2013: 197).

Vatandaşlığın dönüşümü, farklı kültürleri ve grupları bir araya getirerek aynı kamusal alanı paylaştırmayı başarmıştır. Küreselleşmeyle birlikte devletin sınırlarını aşan hak talepleri ortaya çıkmıştır (Benhabib 2006: 191). Bu noktada Benhabib'e göre, hakların demokratik haklarının genişleyebilmesi için, demokrasiler, demokratik yinelemeler aracılığıyla yeniden yapılanmalıdır. Bu sayede yabancılar da vatandaş kimliği kazanacaktır. Bu yeni düzende vatandaşlık bir ikamet vatandaşlığı olarak yeniden düzenlenecek ve demokrasiler, sınırların geçirgenliğine karşı daha olumlu yaklaşacaktır (Benhabib 2006: 217). Ortaya çıkan bu durumda, egemen kültürlerin varlıklarının etkisi, ötekilerin varlığının da yeniden düzenlemesiyle birlikte azalacaktır. Ayrıca kültürlerin geçirdiği değişimler neticesinde, kültürlerin genişlemesi de söz konusu olacaktır. Benhabib, bu noktada belirtilen durumların vatandaşlığın çöküşünden ziyade, vatandaşlığın, demokratik yinelemeler aracılığıyla yeniden yapılandırılmasına yol açtığını belirtmiştir (Benhabib 2006: 218-219).

Benhabib'e göre, demokratik yinelemeler, sadece ulus-devletin sınırlarının içerisiyle sınır kalmamaktadır. Demokratik yinelemeler, ayrıca uluslararası iletişim ve eylem alanlarında da yer almaktadır. Bunun temel sebebi, birbiriyle entegre olan günümüz dünyasında, *çifte vatandaş, eski sömürge tebaası veya post-vatandaş olan, ev*

sahibi ülkelerde mevsimlik işçi olarak çalışan göçmenlerin de demokratik yinelemelere dâhil olmasıdır (Benhabib 2013:188).

Genel bir ifadeyle, Benhabib, insan haklarının, hukuk normları bakımından etkileri, dışlanan veya devletsiz kalanların kamusal taleplerinin yerine getirilmesi durumu ve bu durumlar neticesinde de demokratik yinelemeler aracılığıyla yeni adalet biçimlerinin sağlandığını belirtmektedir. Demokratik yinelemeler, insan haklarının, kamusal alanlarda nasıl hayata geçirildiğini; ayrıca sadece hukuki normlar yoluyla değil sivil toplum örgütleri tarafından da nasıl anlaşıldığını açıklamaktadır. Benhabib'e göre, demokratik yinelemeler, kamusal alanda yaşanan tartışmalar neticesinde evrensel insan hakları kavramsallaştırma hem bağlama oturtulacak hem de insan hakları yeniden konumlandırılacaktır. Fakat buradaki en önemli durum, halk veyahut birey olarak insanların, hukuki normların tebaası olarak değil de yazarı olarak görüldüğünde ve bu şekilde hareket edildiğinde insan haklarının konumlandırılması süreci tamamlanmasıdır. Farklı ülkelerin hukuki normlarına sirayet eden konumlandırma süreci kültürlere bağlı olarak demokratik bir meşruiyet kazanacaktır. Son olarak Benhabib'e göre, bu durum neticesinde insanların yeniden konumlandığı haklar, Batı vesayetinden ayrılacaktır (Benhabib 2013: 40-41) .

V. BÖLÜM

5. SONUÇ

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinin veyahut insan hakları ile ilgili sözleşmelerin ortaya çıkmasıyla beraber ulus-devletler içerisinde insana verilen değerin artmasıyla birlikte tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmalar, insan haklarının varlığına duyulan güvenden ziyade evrensel olması noktasında belirli çekinceler sunmaktadır. İnsan haklarının tam olarak karşısında yer alması da evrenselliğin hem ortaya çıkış hem de uygulanış biçimine itiraz olarak kültürel rölativizm kavramsallaştırması ortaya çıkmıştır. Evrensel insan hakları ve kültürel rölativizm arasındaki gerilimler sonucunda tüm insanlar için işlemesi gereken hakların varlığı söz konusu olmuştur. Bu noktada çalışma, insan haklarının evrensel mi yoksa bir kültürün mü ürünü olduğu sorusuna yanıt aramıştır. Bu soruya yanıt arama noktasında bir kültürün ürünü olması tartışması, insan hakları kavramsallaştırmasının Batı'da ortaya çıkmasından dolayı olduğu belirtilmiştir.

Kültürel rölativistlerin yapmış olduğu birçok eleştiri evrenselliğin ortaya çıktığı yer ve zamandır. İnsan haklarının Batı'da ortaya çıkması durumu tamamen bir tesadüf mü yoksa yeni sömürgecilik arayışlarının temellendirilmesi olduğu sorusu insanlar da, evrensel insan haklarına karşı çekimser veyahut insan haklarını reddeden bir görüşe yol açmaktadır. İnsan hakların evrenselliği tartışmasının en önemli bölümünü Batı oluşturmaktadır. Batı'da ortaya çıkan insan hakları, evrensellik tartışmalarında belirli bir kültüre ait olması noktasında eleştirilmektedir. Fakat sorulması gereken soru, insan haklarının ortaya çıkması sürecinde Batı'nın etkisinden ziyade insanlar, herhangi bir yer veya zamandan bağımsız olarak belirli bir hak talebinde bulunup bulunamayacağıdır. Evrensel insan hakları üzerine çalışmakta olan siyaset felsefecileri, uluslararası hakların

herhangi bir bölgede ortaya çıkmasının öneminin yanı sıra insan hakları normlarının, insanların hak taleplerini karşılama noktasındaki performansına odaklanmıştır.

Kültürel rölativizm kavramsallaştırması, insan haklarının evrenselliğinin tartışılması bağlamında ortaya çıkmıştır. İnsan haklarının evrensel olmasının kültürel çeşitlilikle mümkün olabileceği düşüncesinin izleri görülmektedir. Evrensel insan haklarının belirli bir kültürün güdümünde olduğu noktasında ciddi eleştiriler tartışmanın ana unsurlarını oluşturmaktadır. Evrensellik, kültürel farklılıkları ve bu farklılıkların yarattığı öznel tecrübeleri görmezden gelerek bütün insanlığın yeniden tasarılanmasının mümkün olduğunu iddia ederken; evrenselliğe karşı olarak rölativizm, bütün değerlerin ve uygulamaların kültüre göre belirlendiğini ileri sürer (Demir 2006: 37). Bu bağlamda, evrensel insan haklarının kültürel çeşitliliğe yanıt verecek şekilde yeniden inşasının mümkün olup olamayacağı tartışması başlamıştır. Kültürel çeşitliliğin evrensel insan hakları içerisine yerleştirilerek yeniden inşa etme sürecine zemin hazırlanmıştır. Gerek kültürel rölativizmin anlaşılabilmesi ve gerekse evrensellik tartışmasının nedeninin araştırılması için birçok tartışma ve görüşe, evrensel insan hakları ve kültürel rölativizm gerilimi arasında yer verilmiştir. Buradaki amaç evrensel insan haklarının şimdiki haliyle yeterli olup olmadığı sorusuna yanıt aranmaktadır. Hâkim görüş olarak insan hakları, yeniden inşası sürecinde oluşan farklı bakış açılarını ele almalıdır.

İlk olarak evrensel insan hakları ve kültürel rölativizm tartışmasında, insan haklarının ortaya çıkma süreci ve gelişim süreci incelenmiştir. İnsan haklarının ortaya çıkış amacında, tüm insanların veyahut herkesin belirli devredilemez ve sınırlanamaz olduğu da ortaya konulmuştur. İnsan hakları kavramsallaştırması, modern ulus-devlet, demokrasi ve birçok siyaset felsefesi argümanlarının ortaya çıkması süreci ile birlikte gelişme göstermiştir. Batı'da, İkinci Dünya Savaşındaki büyük kayıplardan sonra, insanlar için belirli hak arayışları durumu söz konusu olmuştur. Emperyalizm ve Yahudi Soykırımı meselelerinin de yer aldığı dönemde insanların hak arayışlarının belirli bir zemine oturması için Birleşmiş Milletler Cemiyeti

kurulmuştur. İnsanların, hak taleplerine yanıt olarak insan haklarının ilk adımları atılmaya başlamıştır.

“İnsan hakları, insanların hak taleplerinin toplamına eşittir” düşüncesiyle hareketle insan haklarının evrenselliği bir karara bağlanmak istemiştir. Bu bağlamda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, ulus-devletlerin de katılımıyla imzalanmıştır. Bu bildirme veyahut beyannameyle beraber, insanların konumlandırılması hususu da değişik göstermiştir. Nitekim insanlar, artık vatandaş, millet veyahut belirli bir siyasal topluluk olarak değil; bir sivil toplum içinde yer alan dil, din, etnik köken gözetilmeksizin belirli haklara sahip olan bireylerden oluşmaktadır. Ulus-devlet içerisinde kendileri yersiz-yurtsuz hisseden azınlıklar ya da bir kültüre ait olmayı reddeden devletsizler gibi birçok birey, insan hakları sayesinde belirli hak taleplerine sahip olmak istemiştir.

Bir taraftan bireyin hak talepleri diğer taraftan evrensel insan haklarıyla birlikte ulus-devletin hukuki normlarının sorgulanması neticesinde dünyada yeni bir değişim ortaya çıkmaktadır. Bu değişimle birlikte vatandaşlığın dönüşümü, ulus-devletin sonu, sınırların geçirgenliği ve göçmenlerin durumu gibi birçok konu tartışılmaya başlamıştır. Evrensel insan hakları ile birlikte vatandaşların belirli bir kara parçasına bağlı olarak kültürel kodlar ile özgür olması düşüncesi yerini, kendi kaderini tayin etme hakkına bırakmıştır. İnsanlar, kendi kaderini, özgür bir şekilde kendi istekleri doğrultusunda, bir kara parçasına veya ulusal kimliklere bağlı kalmaksızın belirleme serbestisine hak kazanmıştır. Fakat coğrafi değişimlere bağlı olarak, kendi kaderini tayin hakkı, insan haklarının hemen sonrasında insanlara sunulamamıştır. Bunun temel sebebi, bağımsızlığını yeni kazanmış olan Üçüncü Dünya Ülkelerinin, ulus-devlet ve vatandaşlık anlayışına bağlı kalmasıdır. Bu duruma paralel olarak günümüz dünyasındaki göçmen ve mültecilerin sayısının milyonları bulması söz konusu olmaktadır. İnsanlar, birey hürriyetine sahip oldukları andan itibaren, insan olarak muamele görmek istemesi nedeniyle, kendi içinde doğup büyüdüğü kültürü terk etmek durumunda kalmaktadırlar.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında sömürge konumundaki ulusların, ulus-devletler kurarak sınırların belirlenmesi; savaş sonrasında yeni hak talepleriyle birlikte evrensel insan haklarının ortaya çıkması sürecin paralellik göstermektedir. Bu paralellikle birlikte evrensel insan hakları ve ulus-devlet içindeki demokrasiler birbirleriyle bir ilişki içerisinde yer almıştır. İnsan hakları ve demokrasi arasındaki bağlantının temel nedeni, iki kavramsallaştırmanın da insan temelli olmasıdır. İnsan hakları, insanlar arasında herhangi bir ayırım gözetmemekte olup demokrasi de ulus-devlet sınırları içerisinde yer alan vatandaşların yaşama hakkını koruma altına almaktadır. Bu bağlamda “demokrasi de bir insan hakkı mıdır?” tartışması gündeme gelmiştir. İki kavramsallaştırmanın da insan temelli olması durumu bu konunun tartışılmasındaki en önemli etken olarak görünmektedir.

Kant’ın dünya vatandaşlığı ve konukseverlik kavramsallaştırması, Hannah Arendt’in hakka sahip olma hakkı ve Rawls’un halkların yasası düşüncesinden yola çıkılarak insan haklarının evrenselliğine bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunların yanı sıra Habermas, Donnelly ve Nussbaum gibi birçok düşünür evrensellik ve kültürel rölativizm arasında insanlığın durumunu ele almışlardır. Benhabib birçok yazar gibi, öncelikle evrensel insan haklarını ele almış, insan haklarının tüm insanlığa hitap edebilmesi anlamında çalışma gerçekleştirmiştir. Benhabib, politik üyelik kavramı ile birlikte, hem Kant’ın dünya vatandaşlığı ve konukseverlik kavramsallaştırmasına, hem Arendt’in haklara sahip olma hakkına, hem de Rawls’un halkların yasası düşüncesine yer vermiş ve evrensel insan hakları ve kültürel rölativizm arasındaki gerilimin nedenlerini araştırmıştır. İnsan haklarının yeniden inşa edilmesi aşamasında demokratik yinelemeler kavramsallaştırması değinmektedir.

Benhabib, demokratik yinelemeler kavramsallaştırmasında, hem ulus-devlet içerisindeki hukuki normların yeniden gözden geçirilmesiyle birlikte azınlık gruplarının dâhil olmasını sağlamayı; hem de uluslararası normların caydırıcı olması neticesinde bir sivil toplum oluşturmayı amaçlamıştır. Benhabib’in ortaya çıkarmış olduğu demokratik yinelemeler kavramıyla birlikte “öteki” kavramsallaştırmasının yerini hoşgörü ve nezaket anlayışına bırakarak politik üyelik kavramı ile bir sivil toplumun oluşması

sağlanacaktır. Sınırların geçirgen olmasıyla birlikte insanlar, yaşama özgürlüklerini ve kendi kaderini tayin haklarını elinde bulunduracaktır. Nitekim demokratik yinelemeler, sadece ulus-devlet içerisinde değil, uluslararası alanda da insan haklarının evrenselliğine katkıda bulunulması anlamında yeni bir perspektif oluşturmaktadır.

İnsan haklarının evrenselliğinin geldiği tartışmalarda evrenselliğin Batı'nın ürünü olduğu eleştirisinin yerini, evrensellik kavramının yetersiz olmasına ve insan haklarının caydırıcı özelliğinin olmamasına bırakmıştır. Bu bağlamda insan haklarının yeniden inşası süreciyle birlikte evrensel insan haklarına güven süreci yeniden işlerlik kazanacak ve "biz, siz ve onlar" veyahut "ötekiler" kavramsallaştırmaları yerini bütün insanların haklarının korunduğu uluslararası normlara bırakacaktır.

Sonuç olarak insan hakları ve kültürel rölativizm gerilimleri arasındaki insanın konumu tartışma konusu olmaktadır. Bu çalışma, daha çok insan hakları ve kültürel rölativizm bağlamında -özellikle insan hakları ve demokrasi bağlamında- insanın konumuna ilişkin bir inceleme olup aynı zamanda demokratik yinelemeler kavramıyla, insanın konumu üzerine yeniden düşünmenin gerekliliğini ele almaktadır. Vatandaşlığın dönüşümü artık ikamet vatandaşlığına doğru bir kaymayla karşı karşıya kalmıştır. Bu noktada Benhabib'in belirtmiş olduğu demokratik yinelemeler kavramı, insanın hem uluslararası yükümlülüklerle hem de ulusal taahhütlere bağlılık açısından meşru ve adil bir zemin oluşturacaktır. Kavram, insan hakları ve demokrasilerin birbirini içselleştirmesi bağlamında bize yeni bir perspektif kazandırmıştır.

KAYNAKLAR

- American Anthropological Association (1947). "Statement on Human Rights". *American Anthropologist*. 4 (49). s. 539-543.
- Anjum, Faraz (2013). "Human Rights, Cultural Relativism and İslam" *Researchgate* 2(50). s. 160-189.
- Arendt, Hannah (1998). *Totalitarizmin Kaynakları/2 Emperyalizm*. Çev. B. S. Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aybay, Rona (2015). *İnsan Hakları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Benhabib, Seyla (1999). *Modernizm, Evrensellik ve Birey*. Çev. M. Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benhabib, Seyla (2005). *Eleştiri, Norm ve Ütopya*. Çev. İ. Tekerek. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benhabib, Seyla (2006). *Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*. Çev. B. Akkıyal. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benhabib, Seyla (2013). *Buhran Çağında Haysiyeti Zor Zamanlarda İnsan Hakları*. Çev. B. Yıldırım. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bentham, Jeremy (2017). *Yasamanın İlkeleri*. Çev. B. Asal. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Brown, G. W. ve Held, David. (2010). *The Cosmopolitanism Reader*. Malden: Polity Press.

- Butler, Judith (2010). *Ulus-Devlet Marşını Kim(ler) Söyler?*. Çev. O. Akınhay. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Böcek, M. Zahit (2018). *Şeyla Benhabib'te İnsan Hakları Kavramı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeçen, Anıl (2000). *İnsan Hakları*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Demir, Esra (2006). *İnsan Hakları Bağlamında Evrensellik ve Kültürel Rölativizm Çatışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Esra(2008). “İnsan Haklarının Evrenselliği Görüşü Karşısında Kültürel Rölativizm”. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi- Hukuk Araştırmaları Dergisi. 14-3: 209-242.
- Donnelly, Jack (1989). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*. Çev. M. Erdoğan ve L. Korkut. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Erözden, Ozan (1997). *Ulus-Devlet*. Ankara: Dost Yayınevi.
- Freeman, Michael (2008). *İnsan Hakları Disiplinlerarası Bir Yaklaşım*. Çev. A. E. Koca ve A. Topcubaşı. Ankara: Birleşik Yayınları.
- Galtung, Johan (1999). *Bir Başka Açıdan İnsan Hakları*. Çev. M. Sözen. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gemalmaz, M. Semih (2001). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Good, Collen (2010). “Human Rights and Relativism”. *Macalester Journal of Philosophy* 1(19). s. 27-52.

- Güngör, Mehmet (2008). *Ulus-Devlet Yurttaşlığından Küresel Yurttaşlığa Türkiye’de Yurttaşlık Olgusu*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Habermas, Jürgen (2013). “Öteki” Olmak “Öteki”yle Yaşamak. Çev. İ. Aka. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, Jürgen (2013). *İletişimsel Eylem Kuramı*. Çev. M. Tüzel. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Heywood, Andrew (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. Çev. H. Özler. Ankara: Adres Yayınları.
- Hobbes, Thomas (2011). *Leviathan*. Çev. S. Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Joyner, Christopher C. and Dettling, John C. (1989). “Bridging The Cultural Chasm: Cultural Relativism And The Future Of International Law”. *California Western International Law Journal*: 2(20). s.275-314.
- Kant, Immanuel (1984). *Seçilmiş Yazılar: Sürekli (Ebedi) Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme*. Çev. N. Bozkurt. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kao, Grace Y. (2011). *Grounding Human Rights in a Pluralist World*. Washington: Georgetown University Press.
- Kuçuradi, İoanna (2016). *İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Chandran Kukathas (1992). “Are There Any Cultural Rights” *Political Theory* 1(20). s. 105-139.
- Uygun, Oktay (2000). “İnsan Hakları Kuramı”. *İnsan Hakları*. Ed. K. Tankuter. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Oulhaj, Lahcen (2012). “Hümanizm ve Kültürel Rölativizm”. Çev. E.C. Gürcan. *Evrensellik ve Tekillik Arasında İnsan Hakları*. Ed. A. Sedjari. Ankara: İmaj Yayınevi. s. 47-57.
- Pollis, Adamantia (1996). “Cultural Relativism Revisited: Through A State Prism”. *Human Rights Quarterly* 2(18). s. 316-344.
- Pollis, Adamantia and Schwab, Peter (2000). *Human Rights News Perspectives, New Realities*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Rawls, John (2017). *Bir Adalet Teorisi*. Çev. V. A. Coşar. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Rawls, John (2006). *Halkların Yasası ve “Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması”*. Çev. G. Evrin. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rosen, Michael ve Wolff, Jonathan (2006). *Siyasal Düşünce*. Çev. S. Çalışkan ve H. Çalışkan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Rousseau, Jean Jacques (2011). *Toplum Sözleşmesi*. Çev. V. Günyol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saraç, Nalan (2006). *İnsan Hakları ve Kültürel Görelilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sedjari, Ali. (2012). “Bütün Halleriyle İnsan Hakları”. Çev. E.C. Gürcan. *Evrensellik ve Tekillik Arasında İnsan Hakları*. Ed. A. Sedjari. Ankara: İmaj Yayınevi. s. 1-12.
- Tesón, Fernando R. (1985). “International Human Rights and Cultural Relativism”. *Florida State University College of Law Scholarship Repository*. s. 869-898.
- Tezcan, Durmuş vd. (2011). *İnsan Hakları El Kitabı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tomlinson, John (1999). *Kültürel Emperyalizm*. Çev. E. Zeybekoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tunç, Serpil (2010). “Konukseverlik: Hukukta ve Hukukun Ötesinde”. *Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi*. Ed. İsmail Serin. Bursa, s. 481-494.

Tütüncü, Koray(2004). “Seyla Benhabib”. *Felsefe Ansiklopedisi*. Ed. A. Cevizci. İstanbul: Etik Yayınları. 263-270.

İnternet Kaynakları

Cohen, Joshua (2005). “Is There A Human Right to Democracy”, https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fspublic/is_there_a_human_right_to_democracy.pdf.

Dau, Santino M. Deng (2014). *The Dichotomy between Cultural Relativism and Universalism: A Case for Universalism in the Application of International Human Rights Standards in Post-colonial Africa*. <https://dalspace.library.dal.ca/handle/10222/54033>.

Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, <http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/1-insan-haklari-evrensel-beyannamesi.pdf>.

1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>.